

Yahudilik Kültürü Aktarıcısı Ka'bu'l-Ahbâr ve İsrâiliyât

İsa AKALIN*

Judaism Culture Transmitter Ka'b
al-Akhbâr and İsrâiliyât**

Abstract: The personality and narratives of Ka'bu'l-Ahbâr are discussed beyond the point of isrâiliyât. İsrâiliyât is defined as narrations that have entered Islam from Jewish, Christian and / or other cultures and their effects. Ka'bu'l-Ahbâr has made many transfers from semâvî books and especially Tawrat and made many comparisons between the Qur'an and the Tawrat. Ka'bu'l-Ahbâr transferred his quotations from the People of the Book to those around him either by referring to his sources or as his own interpretations. Ka'bu'l-Ahbâr did not put them in different sheaths; he did not make an effort to discredit the reputable people before the Muslims by hiding his original sources so as to be welcomed. The expression that best describes the position of Ka'bu'l-Ahbâr must be the aktar cultural transmitter. Because, Ka'bu'l-Ahbâr contributed to the creation of a great cultural heritage by transmitting very important information about the religious, moral, social and scientific statuses of the previous ummah in their era - and from the moment it was recorded in the books. From this perspective, the knowledge of Ka'bu'l-Ahbâr is not only important for classical Islamic sciences but also for history, history of religions and anthropology..

Citation: İsa AKALIN, "Yahudilik Kültürü Aktarıcısı Ka'bu'l-Ahbâr ve İsrâiliyât" (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XVII/2, 2019, pp. 7-62.

Keywords: Ka'bu'l-Akhbâr, İsrâiliyât, Hadîth, Ahl al-Kitâb, Torah.

I. Giriş

Ka'bu'l-Ahbâr, isrâiliyât türü rivâyetlerin, haberlerin, hikâyelerin birçoğunun İslâm kültürüne kazandırılmasında önemli bir paya sahiptir.** Tabiûndan olmasına rağmen, rivâyetlerinin çokluğu itibariyle isrâiliyâtta ilk sıralarda yer alan Ka'bu'l-Ahbâr'ın hayat hikâyesi, şahsiyeti ve rivâyetlerinin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi, İsrâiliyâtın, özellikle Yahudi dinî kültürünün İslâm kültürüyle münasebetlerinin anlaşılmasına önemli ölçüde yardımcı olacaktır.

İsrâiliyâtın İslâm kültürüne, dolayısıyla İslâm ilimlerine girişle birlikte,

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis, isaakalin@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-1421-3501 Geliş: 05.09.2019 Yayın: 31.12.2019

** Bu makale, yazarın; *Ka'bu'l-Ahbâr ve Rivâyetlerinin Değeri* başlıklı yüksek lisans tezi (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 2001) esas alınarak yeniden hazırlanmış olup, makalede sadece makale içerisinde atıfta bulunulan kaynaklara yer verilmiştir.

İsrâiliyâtın kaynağı durumunda olan şahısların hayatları ve rivâyetlerinin değeri meselesi günümüze kadar önemini koruyan bir konu halinde tartışılmalıdır. İslâm dini ile önceki dinler arasındaki benzerliklerden hareketle, dinlerin vahiy kaynaklı olmalarını göz ardı ederek isrâiliyât etkisinden, hatta bire bir onlardan iktibastan söz edilmesi ilmî ve insafî bir yaklaşım olarak değerlendirilmemektedir.¹ Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Ehl-i Kitap ile benzer terminolojiye, hatta pek çok konuda İbrahîmî din ve geleneğe vurgu yapması, söz konusu yaklaşımın isabetsizliğine de işaretir.²

‘İsrâiliyât’ (الإسرائيليات) kavramı ‘İsrâiliyye’ kelimesinin çoğulu olup İsrâîlî bir kaynaktan rivâyet edilen kıssa veya olay demektir.³ Terim anlamı ise yahudi, hıristiyan ve/veya diğer kültürlerden İslâmiyete giren rivâyetler ve bunların etkileridir. Söz konusu rivâyetlerde diğer kültürlerle nazaran yahudi kültürünün ağırlığının oluşu kelimenin bu şekilde kullanımı sonucunu doğurmuştur.⁴ İslâm’a uygunluğu açısından isrâiliyât üç kısımda değerlendirilmektedir:

(1) Doğruluğu kesinlikle bilinen ve İslâm’a muvafık olanlar. Bunlar kabul edilir ve rivâyet edilebilir.

(2) Yalan ve uydurma olduğu kesin olarak bilinen ve İslâm’a muhalif olanlar. Bunlar reddedilir ve rivâyet edilmeleri caiz değildir.

(3) Doğruluğu tam olarak tespit edilemeyen ama aynı zamanda yalan/yanlış olduğu da bilinmeyenler. Bunlar ise ne reddedilir, ne de kabul edilir.⁵ İslâm’ı daha iyi anlamaya katkısı olmayan, çoğu zaman Müslümanlara faydasız, fakat nakli caiz olan bu rivâyetler ihtilaf konusu olagelmıştır.

Doğru olanı yanlışından, İslâm’a uygun olanı, uygun olmayanından ayırt edilmeden Ehl-i Kitap’tan nakil yapılması birçok zararlı sonuç doğurmuştur. Ehl-i Kitap’tan yapılacak nakillere karşı takınılacak tavırla ilgili olarak Peygamber’den (sallallahu aleyhi ve sellem) rivâyet edilen üç farklı hadîs, İslâmiyet’e uygunluğu açısından yapılan isrâiliyât taksimatının dayanakları durumundadır. Bu rivâyetler şunlardır: “Ehl-i Kitap’ı ne tasdik ne de tekzîb edin. Allah’a ve indirilene inandık, deyin.”⁶ “Benden duyduklarınızı bir âyet dahi olsa başkalarına ulaştırın. Benî İsrâîl’den de haber nakledebilirsiniz. Bunda bir beis yoktur. Bana bilerek yalan isnâd eden cehennemdeki yerini

1 İbrahim Hatiboğlu, *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları*, İstanbul: İz Yayıncılık 2010, s. 366 vd.

2 Ali Akyüz, *Yaşayan Kur’ân Hazret-i Peygamber*, s. 378, İstanbul: Rağbet Yayınları 2016.

3 Zehebî, M. H., *İsrâiliyât, Mecelletü'l-Ezher*, 1968, cilt: 40/6, s. 496, Na'nâ'a, *İsrâiliyât*, 73-74; Zehebî, M. H. *el-İsrâiliyât fi't-Tefsîr ve'l-Hadîs*, 13; Aydemir, *Tefsîrde İsrâiliyât*, s. 6.

4 Zehebî, M. H. *İsrâiliyât*, 20; Na'nâ'a, *İsrâiliyât*, 76; Cerrahoğlu, *Kur’ân Tefsîrinin Doğuşu*, 62.

5 Zehebî, M. H. *İsrâiliyât*, 36; Cerrahoğlu, *Kur’ân Tefsîrinin Doğuşu*, 65.

6 *Buhârî, Şehâdât*, 29; *İ'tisâm*, 25, *Tevhîd*, 51; *Ahmed b. Hanbel*, IV, 136.

hazırlasın.”⁷ “Ehl-i Kitab’a bir şey sormayın.”⁸

Rivâyet tenkîdi açısından ise isrâiliyât; sened ve metni sahîh olanlar, senedi zayıf olanlar, uydurma olanlar olmak üzere üç kategoride mütalaa edilirler.⁹ İsrâiliyâtın İslâm kültürüne girişi, Peygamber’in (sallellâhu aleyhi ve sellem) vefatının ardından, sahâbe devrinden itibaren başlamıştır. Daha çok Kur’ân-ı Kerîm’de kısa ve kapalı olarak zikredilen kıssalar etrafında dönen isrâilî haberler Ehl-i Kitab’a mensupken müslüman olan şahıslardan alınmış ve bir anlamda Kur’ân-ı Kerîm kıssalarındaki boşlukların doldurularak bilgilerin tamamlanması işleminde kullanılmıştır.¹⁰

İsrâilî rivâyetlerin kaynağı durumunda olan şahıslar arasında Abdullah b. Selâm (43/663), Ka’bu'l-Ahbâr (35/655), Vehb b. Münebbih (110/728), Abdullah b. Cureyc (150/767);¹¹ Katâde (118/736), Mesrûk (63/682), Mücâhid (103/721), İkrime (105/723), Hasan (110/728), Dahhâk (105/723), Sa’îd b. Cubeyr (94/713), Zeyd b. Eslem (101/719) ve Tâvûs (106/724) zikredilir.¹²

‘Kıssa (القصة) ve kıssacılık’ ise çoğu zaman isrâiliyât kavramıyla birlikte kullanılmaktadır. Kıssa, ‘k-s-s’ (قَصَصَ) fiil kökünden bir isim olup sözlük anlamı itibariyle hikâye, haber, cümle, vak’a;¹³ birine bir haber veya kelamı beyan edip bildirmek demektir.¹⁴ Efsane ve destan gibi kaleme alınan yazılara ve geçmiş zamanda yaşamış insanların başından geçen ilgi çekici olaylara da kıssa denir.¹⁵ el-Kasas ise hikaye, haber, rivâyet ve işaret gibi anlamlara gelen masdar yerine kullanılan bir kelimedir. Aynı fiil kökünden olan ‘el-kâss’ (çoğulu; kussâs) veya ‘kassâs’ ise bir olayı hikâye eden, kıssa ve destan anlatan, halk hikâyecisi veya dinî öğütler veren vâiz gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶

Hadîs istilâhı olarak ‘kassâs’ (القصاص çoğulu: ‘kussâs’); cami ve mescidlerde veya kalabalık halk topluluklarının bulunduğu yerlerde, şöhret kazanmak, hediye toplamak, halkın gözüne girmek için va’zeden ve va’zlarını

⁷ *Buhârî, Enbiyâ*, 50; *Müslim, Zühd*, 72; *Tirmizî, İlim*, 13; *İbn Mâce, Mukaddime*, 5; *Dârimî, İlim*, 11; *Ahmed b. Hanbel*, II, 159, 202, 214; 3/12, 39, 46, 56.

⁸ *Ahmed b. Hanbel*, III, 387.

⁹ Zehebi, M. H., *a.g.e.*, a.y.

¹⁰ Zehebi, M. H., *et-Tefsîr ve'l-Müfessîrîn*, I, 169–175; Cerrahoğlu, *Kur’ân Tefsîrinin Doğuşu*, 63; Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, I, 110–111.

¹¹ Zehebi, M. H., *İsrâiliyât*, 56–96; Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, I, 117.

¹² Na’nâ’a, *İsrâiliyât*, 165.

¹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VII, 74; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, IV, 423.

¹⁴ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, II, 1206.

¹⁵ Âsım Efendi, *a.g.e.*, II, 1206.

¹⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VII, 73; Zebîdî, *a.g.e.*, IV, 424; Âsım Efendi, *a.g.e.*, II, 1204. Detaylı bilgi için bkz: Hasan Cirit, *Halkın İslâm Anlayışının Kaynakları* 64–65, 92 vd, İstanbul: Çamlica Yayınları 2002; Hasan Cirit, “Vâiz ve Kıssacıların Hadîs İlmiyle Münasebetleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, cilt: 36, sayı:1, Ocak-Şubat-Mart 2000, s. 19–54.

hikâyelerle süsleyen;¹⁷ hadîs uyduran veya va'zlarında uydurma hadîsleri işleyen kişilere (vâ'izlere) denir.¹⁸ Hulefâ-i Râsîdîn devrinin sonlarına doğru 'fitne' tabir edilen iç karışıklıklarla birlikte ortaya çıkmaya başlayan bu hikâyeciler, daha sonra bütün İslâm coğrafyasına yayılmış, cami ve mescidlerde halkın dinî duygularını galeyana getirmeyi bir meslek ve sanat haline getirmişlerdir.¹⁹ Rivâyete göre kıssacılık, Hz. Ömer'in (23/744) hilâfetinin sonlarında veya Hz. Osman'ın (35/655) hilâfeti döneminde başlamıştır. İlk defa Mescid-i Nebevî'de kıssa anlatan kişi ise Temîm ed-Dârî'dir²⁰ (40/660). Kassâs (kıssacı)lar, Peygamber'in (sallellâhü aleyhi ve sellem) hadîslerine çok zarar vermişler, muhaddisler, hadîs uydurmacılığı yönüyle zındıklar kadar tehlikeli olan bu tâife ile de mücadele etmişlerdir.²¹

II. Ka'bu'l-Ahbâr, Rivâyetleri ve Eserleri

A. Ka'bu'l-Ahbâr'ın Hayatı

Adı Ka'b b. Mâtî' b. Heynû'dur.²² Ka'b'ın adının aslının İbranîce Akîba veya Ya'kûb olduğu, bilahare Arapça Ka'b'a çevrildiği tahmin edilse de²³ bu iddia, Batulıların birçok şeyi yahudi ve özellikle Tevrât kaynaklı gösterme gayretlerinden kaynaklanıyor olabilir. Zira Ka'bu'l-Ahbâr'dan (كعب الأحبار) önce de Araplar arasında bu isim kullanılıyordu.²⁴ Mâtî', kimi kaynaklarda Mânî' şeklinde; Heynû' ise, Heytû', Heysû', Hensû', Helsû' şeklinde de kaydedilmiştir.²⁵ Künyesi Ebû İshâk²⁶ olup Yemen'deki Himyer Araplarından

¹⁷ Talat Koçyiğit, *Hadîs İstîlâhları*, "Kassâs" md., 185-186.

¹⁸ Mücteba Uğur, *Hadîs Terimleri Sözlüğü*, 190.

¹⁹ Koçyiğit, *a.g.e.*, 185.

²⁰ Ahmed Emîn, *Fecru'l-İslâm*, 158; Cirit, *Halkın İslâm Anlayışının Kaynakları*, 100-106 vd.

²¹ Koçyiğit, *a.g.e.*, 188; Cirit, *a.g.e.*, 263.

²² Hayatı hakkında bkz: İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 445; Halife, *Tabakât*, s. 562; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VII, 223, Buhârî, *et-Târîhu's-sağîr*, I, 63; İbn Kuteybe, *Ma'ârif*, 430; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 161; İbn Hibbân, *Meşâhîru ulemâi'l-emsâr*, 118; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*: L, 150-176; İbn Manzûr, *Muhtasarı Târîhi Medîneti Dimaşk*: XXI, 180-188; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/189-193; Zehebî, *Kâşif*, 148; *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 49; *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 489-493; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 382-383; a.mlf., *İsâbe*, III, 315; Hazrecî, *Hulâsatu Tezhîbi Tehzîbi'l-Kemâl*, 32; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, IV, 487; Zehebî, *Tehzîbü A'lâmü'n-nübelâ*, I, 118; Ziriklî, *A'lâm*, V, 228, İbn Abdilberr, *Temhîd*, 23/39-40.

²³ Lidzbarski'den naklen, Markus Schmitz, *İslâm Ansiklopedisi*, *Ka'b al-Ahbâr md.*, VI, 2.

²⁴ Ebû Hamde, *Fi'l-Ubûri'l-Hadârî*, 15.

²⁵ Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*: 50/150, 152, 156, 176.

²⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/189; Hazrecî, *Hulâsatu Tezhîbi'l-Kemâl*, 32; Zehebî, *Kâşif*, 148 no 4662; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595; İbn Hibbân, *Meşâhîr*, 118; İbn Kuteybe, *Ma'ârif*, 430; Sem'ânî, *Ensâb*, II, 270; İzz b. el-Esîr, *Lübâb*, I, 393; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VII, 223-224; Ahmed b. Hanbel, *el-Esâmî ve'l-Künâ*, 113; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 16; İbn

olduğu için el-Himyerî²⁷ nisbesi ile de anılmaktadır. Kendisinin; Zû Ru'ayn,²⁸ Zu'l-Kelâ,²⁹ Benû Meytem³⁰ veya Eymen b. el-Hümeysê' oğullarından³¹ olduğu şeklinde farklı rivâyetler vardır. Habr ve hibr (çoğulu; ahbâr), İbrance'de Bâbil yahudilerinde 'rabbî'den sonra gelen ilmî bir unvan olan 'hâbêr' kelimesinden alınmıştır.³² Hvârezmî, bu kelimenin Arapçadaki 'âlim' manasında, bir yahudi ünvanı olduğunu söylemiştir.³³ Ferrâ (207/822), Ka'b'ın böyle isimlendirilmesini şöyle açıklamıştır: "Kullandığı mürekkep (hibr) sebebiyle ona Ka'bu'l-Hibr denilmiştir. Çünkü onun kitapları vardı."³⁴ Ka'b b. Mâti' için Ka'bu'l-Ahbâr,³⁵ Ka'bu'l-Hibr,³⁶ Ka'bu'l-Habr,³⁷ Ka'bu'l-Müslim³⁸ lakapları kullanılmıştır. Yemen'den çıktıktan sonra Şam³⁹ ve/veya

Hibbân, *Sikât*, V, 333; İzz b. el-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 487; Halife b. Hayyât, *Tabakât*, 562; İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 309; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 481; Zehebî, *el-Muktenâ fi Serdi'l-Künâ*, I, 33, Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' fi'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Rical*, I, 104; İbn Asâkir, *a.g.e.*, a. y.; İbn Abdilberr, *a.g.e.*, a. y.; Ebû'l-Meâlî en-Nûrî vd, *el-Câmi' fi'l-Cerh ve't-Ta'dil*, II, 408.

- ²⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 445-446; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 481; Zehebî, *Siyer*, III, 489; Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' fi'l-İlel*, II, 42; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/189; Zehebî, *Kâşif*, 148, no: 4662; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595; İbn Hibbân, *Meşâhîr*, 118; İbn Kuteybe, *Ma'ârif*, 430; İzzüddin b. el-Esîr, *Lübâb*, I, 393; Sem'ânî, *Ensab*, II, 270; Buhârî, *et-Târîhu's-Sağîr*, I, 87; İbn Hibbân, *Sikât*, V, 333; Zehebî, *Tezkire*, I, 52; İbn Asâkir, *a.g.e.*, a. y.; Ziriklî, *A'lâm*, V, 227; en-Nûrî, *el-Câmi' fi'l-Cerh ve't-Ta'dil*, 2/408.
- ²⁸ Mizzî, *a.g.e.*, a. y.; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, 430; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VII, 161; İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 445; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 481, İbn Asâkir, *Târîh*, 50/151, 153, 156, 157.
- ²⁹ Mizzî, *a.g.e.*, a. y.; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 481, İbn Asâkir, *a.g.e.*, a. y.
- ³⁰ Mizzî, *a.g.e.*, a. y., İbn Asâkir, *a.g.e.*, a. y. İbn Asâkir ayrıca "Min veledi Eymen, min veledi Zuheyr, Zî Hicr" nisbetlerini de rivâyet etmektedir.
- ³¹ Halife, *Tabakât*, 562.
- ³² Schmitz, *a.g.e.*, a. y.
- ³³ Hvârezmî, *Mefâtihu'l-Ulûm'dan naklen Schmitz, a.g.e.*, a. y.
- ³⁴ Kettâni, *et-Terâtibü'l-İdâriyye, Hz. Peygamber'in Yönetim Esasları*, çev. Ahmet Özel, İstanbul: 1991, III, 61, 78.
- ³⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/189; Zehebî, *Kâşif*, 148 no: 4662; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595; İbn Hibbân, *Meşâhîr*; 118; İbn Kuteybe, *Ma'ârif*, 430, Sem'ânî, *Ensab*, II, 270; İzz b. el-Esîr, *Lübâb*, I, 393; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VII, 223-224; Zehebî, *İber*, I, 26; Ahmed b. Hanbel, *el-Esâmî ve'l-künâ*, 113; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VII, 161; İbn Hibbân, *Sikât*, V, 333; Zehebî, *Tezkire*, I, 52; İzz b. el-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, IV, 487; İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 309; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 481; Zehebî, *Siyer*, III, 489; Mizzî, *Tuhfetü'l-Esrâf*, XIII, 343; Ebû Nu'aym, *Hilye*, VI, 45; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/151-153, 155; S. Ebû'l-Meâlî en-Nûrî, *el-Câmi' fi'l-cerh ve't-Ta'dil*, II, 408,
- ³⁶ Hazrecî, *Hulâsa*, 321; Halife b. Hayyât, *Tabakât*, 562; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/153, 156.
- ³⁷ İbn Hacer, *İsâbe*, V, 481; Zehebî, *Siyer*, III, 489; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/156, 174.
- ³⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' fi'l-İlel*, 1/340; Muhammed b. Sîrîn (110/728), Ka'b için, "Ka'bu'l-Habr" denilmesinden hoşlanmaz ve onun için "Ka'bu'l-Müslim" derdi, 2/165. Ayrıca bkz. İbn Asâkir, *Târîh*, 50/166.
- ³⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595; Zehebî, *Kâşif*, a. y., İbn Kuteybe, *Ma'ârif*, 430; İzz b. el-Esîr, *Lübâb*, I, 393; İbn Hibbân, *Sikât*, V, 333; İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 309; Zehebî, *Tehzîbu Siyer*, I, 118; Ziriklî, *A'lâm*, V, 227.

Humus'a⁴⁰ yerleştiğine dair rivâyetler vardır. Ancak Şam ile şimdiki Suriye coğrafyası kastedildiğine göre Ka'b, Humus'a yerleşmiştir. Ka'b'ın Müslüman olduğu tarihe dair; "Hz. Ebû Bekir (13/634) zamanında,⁴¹ Hz. Ebû Bekir'in vasıtasıyla⁴² ve Yemen'de⁴³ Hz. Ömer (23/644) zamanında⁴⁴ ve h.12 yılında;⁴⁵ Hz. Ömer zamanında, Irak'taki taun salgını senesinde"⁴⁶ bilgileriyle karşılaşmaktayız. Ka'bu'l-Ahbâr hicrî 35 yılında⁴⁷ 104 yaşındayken⁴⁸ vefat ettiğine göre miladî 550'li yıllarda Yemen'de dünyaya gelmiştir. Kendisi Himyer Araplarından. Yahudi bir aileye mensup olup babası Mâtî' (veya Mânî') de yahudi din bilgini hatta "Hz. Mûsâ'ya vahyedilenleri en iyi bilen bir bilgindi."⁴⁹

Ka'bu'l-Ahbâr'ın Müslüman olmadan önceki hayatına dair fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Ka'b hakkında yahudi kaynaklarında ise hiçbir bilgi yoktur.⁵⁰ Anadili olan Arapça dışında İbrani dilini de iyi bildiği anlaşılmaktadır.⁵¹ Hicrî 12 yılında Müslüman olmasına rağmen,⁵² Hz. Ömer'in Kudüs seferi esnasında bunu büyük topluluklar önünde ilan etmesinde⁵³ dolayı hicrî 17'de Müslüman olduğu zannedilmiştir.⁵⁴ Ka'b, Müslüman olduğunda seksen yaşını aşmıştı.

Kaynaklarda Ka'bu'l-Ahbâr'ın Müslüman olmasıyla ilgili farklı rivâyetlerle

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' fi'l-İlel*, II, 42; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/151.

⁴¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/189; Zehebî, *Kâşif*, III, 9; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595; Zehebî, *İber*, I, 26; Zehebî, *Tezkire*, I, 52; el-Yâfi'î, *Mir'âtü'l-Cinân ve İbratü'l-Yakazân*, I, 75; Zehebî, *İber*, I, 26; Zehebî, *İşâre ilâ Vefeyâti'l-A'yan el-Müntekâ min Târîhi'l-İslâm*, 22; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/151.

⁴² Mizzî, *a.g.e.*, 24/190; Kalâ'î, *Tehzîbu'r-Riyâse*, 96; Ziriklî, *A'lâm*, V, 227; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/157.

⁴³ İbn Kuteybe, *Ma'ârif*, 430.

⁴⁴ Mizzî, (بِقَالَ lafzıyla), *a.g.e.*, a. y.; İbn Hacer, *Tehzîb*, (بِقَالَ lafzıyla) *a.g.e.*, a. y.; İbn Hibbân, *Meşâhîr*, 118; Sem'ânî, *Ensâb*, II, 270; İzz b. el-Esîr, *Lübâb*, I, 393; İzz b. el-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, IV, 487; İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 446; Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' fi'l-İlel*, II, 42; Zehebî, *Tehzîbu Siyer*, I, 118; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/156-158.

⁴⁵ İbn Hacer, *İsâbe*, V, 482.

⁴⁶ İbn Asâkir, *Târîh*, 50/158.

⁴⁷ Ahmed Faiz el-Himsî, *el-Uzamâ*, 35/296; Ebû Hamde, *Fi'l-Ubûri'l-Hadârî*, 119.

⁴⁸ İbn Hibbân, *Sikât*, V, 333; Sem'ânî, *Ensâb*, II, 270; İzz b. el-Esîr, *Lübâb*, I, 393; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595.

⁴⁹ Vâkidi, *Fütûhu's-Şâm*, I, 242.

⁵⁰ Bernard Lewis, *The Jews of Islam*, 70, 96-97.

⁵¹ Abdurrezzâk, *Musannef*, VI, 111; *Buhârî, Tevhîd*, 51; *I'tisâm*, 25. Bu rivâyetlerde Ebû Hureyre (58/678), Ehl-i Kitab'ın Tevrat'ı İbranice okuyup Müslümanlara Arapça olarak açıkladıklarını haber vermektedir.

⁵² İbn Hacer, *İsâbe*, V, 482.

⁵³ bkz. Vâkidi, *a.g.e.*, a. y.; Halîmî, *Minhâc*, II, 60.

⁵⁴ bkz. Markus Schmitz, Ka'bu'l-Ahbâr, İslâm Ansiklopedisi, *Ka'b al-Ahbâr mad.*, VI, 2

karşulamaktayız. Vâkıdî⁵⁵ (206/821), İbn Sa'd⁵⁶ (234/849), Halîmî⁵⁷ (403/1012), İbn Asâkir⁵⁸ (571/1175), Mizzî⁵⁹ (742/1342), İbn Hacer⁶⁰ (852/1448) ve Münâvî⁶¹ (952/1545) Ka'b'ın Müslüman oluşunun hikâyesini farklı detaylarla anlatmaktadırlar. Vâkıdî ve Halîmî'nin rivâyetleri oldukça uzundur. İbn Sa'd ile Mizzî'nin, İbn Asâkir ile İbn Hacer'in rivâyetleri birbirlerine yakın içeriktedir. Söz konusu rivâyetlerin ortak anlatımına göre Ka'bu'l-Ahbâr'ın babası, kendisine, son peygamberin ortaya çıkma vaktinin yaklaştığını söylemiş, o peygamber ortaya çıktığında ona tâbi olmasını öğütlemiş ve ölümünden sonra açması şartıyla iki varaklık bir vasiyetname bırakmıştır. Babasının vefatının ardından vasiyetnameyi açan Ka'b, orada son peygamber Hz. Muhammed'in (sallellâhü aleyhi ve sellem) isminin ve sıfatlarının yazılı olduğunu görür. Ancak Ka'b birtakım sebeplerden dolayı Hz. Muhammed'in (sallellâhü aleyhi ve sellem) sağlığında Müslüman olamadığını ve bunun Hz. Ömer (23/644) zamanında nasip olduğunu belirtir. Vâkıdî'nin rivâyetine göre Ka'bu'l-Ahbâr, Hz. Ömer zamanında Kudüs'te Müslüman olmuşken, İbn Asâkir'in rivâyetinde Hz. Ali'nin (40/660) Yemen' gelişinde Müslüman olmuştur. Vâkıdî'nin (206/821) rivâyetiyle İbn Asâkir'in (571/1175), Ka'b'ın, Hz. Ali'nin (40/660) Yemen'e gelişiyile Müslüman olduğunu anlattığı rivâyet⁶² arasında çelişkiyi şöyle yorumlamak mümkündür: Ka'b, Yemen'deyken Müslüman oldu. Daha sonra Hz. Ömer zamanında Filistin'e gitti. Orada Hz. Ömer'in huzurunda, bir araştırmacının iddiasına ve anlatımına göre "*protokol icabı, debdebeli bir şekilde, şöhet kazanmak ve yönetim merkezine ulaşabilme yollarını açmak için*"⁶³ Müslümanlığını ilan etti.

Ka'bu'l-Ahbâr'ın Müslüman olmasıyla ilgili rivâyetlerin, "Kur'ân'dan önceki semâvî kitapların tahrîf edildiği, Kur'ân'ın ilâhî bir kitap ve Hz. Muhammed'in (sallellâhü aleyhi ve sellem) peygamber olduğunu ispat için Müslümanlar tarafından sonradan uydurulduğu"⁶⁴ yönündeki iddiayı ispatlayacak herhangi bir delil ortaya konamamıştır. Kaldı ki bu tür değerlendirmeler, Hz. Muhammed'in (sallellâhü aleyhi ve sellem) peygamber ve Kur'ân-ı Kerîm'in de ilâhî kitap olmadığı önyargısına istinat ettiğiinden bilimsel ve kabule şayan değildir.

⁵⁵ Vâkıdî, *Fütûhu's-Sâm*, I, 242–243. Zehebî, söz konusu bu rivâyetin isnâdında bulunan Şehr b. Havşeb'in Ka'b'ı idrâk etmediğini belirtmektedir: *Siyer*, III, 494.

⁵⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 309–310

⁵⁷ Halîmî, *el-Minhâc fi Şu'abi'l-İman*, tah. Hilmî Fevde, Beyrut: 1399/1979, II, 60–62

⁵⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, 50/161–164

⁵⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 24/190

⁶⁰ İbn Hacer, *İsâbe*, V, 481

⁶¹ Münâvî, *Kevâkib*, I, 152

⁶² İbn Asâkir, *Târîh*, 50/164; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 481.

⁶³ Tırnak içerisindeki ifadeler Ebû Hamde'ye aittir; *Fî'l-Ubûri'l-Hadârî*, 25–26.

⁶⁴ W. M. Brinner, *Encyclopedia of Arabic Literature*, London, 1998, II, 421, Ka'bu'l-Ahbâr md.

Ka'b, Müslüman olduktan sonra Medîne'ye yerleşmiş, Hz. Ömer'in (23/644) vefatından sonra Medîne'de bir müddet daha kalmış ardından Humus'a yerleşmiştir.⁶⁵ Ka'b, Hz. Ömer'in Kudüs'ü fethinde⁶⁶ ona refakat etmiş, Hz. Ömer'le çeşitli konularda fikir alışverişinde bulunmuşlardır.⁶⁷ İlerlemiş yaşına rağmen sahâbîlerle beraber savaflara katılıp cihad etmiştir.⁶⁸ Ölüm döşegindeyken bile cihada gitmek istediğini, o an yanında bulunanlara ifade etmiştir.⁶⁹

Ka'b vefat ettiğinde¹⁰⁴⁷⁰ yaşındaydı. Vefat tarihiyle ilgili olarak kaynaklarda şu tarihlerle karşılaşmaktayız: Hicrî 32,⁷¹ hicrî 33,⁷² hicrî 34,⁷³ Hz. Osman'ın (35/655) vefatından bir yıl önce,⁷⁴ "Hz. Osman zamanında",⁷⁵ hicrî 35;⁷⁶ Hz. Osman zamanında öldüğüne dair rivâyetlere⁷⁷ ve hicrî 35'te vefat ettiği rivâyetine göre,⁷⁸ hicrî 34 veya hicrî 35'te vefat etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ka'b'ın hicrî 35'te Hz. Osman (35/655) ve Muâviye (60/679) ile bir yolculukta birlikte olduklarını anlatan rivâyete göre ise Ka'b, hicrî 35 yılında ve Hz. Osman'ın şehâdetinden bir müddet önce⁷⁹ Humus'ta⁸⁰

⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' fi'l-İlel*, II, 42, İbn Asâkir, *Târîh*, 50/151.

⁶⁶ Kudüs'ün fetih tarihi için hicrî 15, 16 ve 17 yılları zikredilir (bkz. Taberî, *Târîh*, II, 450).

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, I, 38; Taberî, *Târîh*, III, 611.

⁶⁸ Zehebî, *Siyer*, III, 489; Zehebî, *Tezhibu Siyer*, I, 118.

⁶⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, III, 98.

⁷⁰ İbn Hacer, *Tezhib*, IV, 595; İzz b. el-Esîr, *Lübâb*, I, 393; Sem'ânî, *Ensâb*, II, 270; İbn Hibbân, *Sikât*, V, 333; Zirikî, *A'lâm*, V, 227.

⁷¹ Mizzî, *Tabakât*, 24/193 (Vâkûfî ve İbn Hibbân'dan); Hazrecî, *Hulâsa*, 321 (İbn Sa'd'dan); İbn Hacer, *Tezhib*, IV, 595; İbn Kuteybe, *Ma'ârif*, 430; İzz b. el-Esîr, (فيل lafzıyla), *el-Lübâb*, I, 393; Sem'ânî, *Ensâb*, II, 270, İbn Hibbân, *Sikât* (سكّات lafzıyla), V, 333; Halîfe b. Hayyât, *Tabakât*, 562; İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 309; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 484; er-Rebî, *Târîhu Mevlidi'l-ulemâ ve vefeyâtihim*, I, 118; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/174-175.

⁷² Halîfe b. Hayyât, *Tabakât*, 562.

⁷³ Mizzî, *Tezhibu'l-Kemâl*, 24/193; İbn Hibbân, *Meşâhîr*, 118; İzz b. el-Esîr, *Lübâb*, I, 393; Sem'ânî, *Ensâb*, II, 270; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VII, 223-224; Buhârî, *et-Târîhu'l-Sağîr*, I, 87; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 161; İbn Hibbân, *Sikât*, V, 333; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 484; Taberî, *el-Müntehab min Kitâbi Zeyli'l-Müzeyyil min Târîhi's-sahâbe ve't-Tâbiîn*, 627, tah. M. Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire: ts.; Ebû Nu'aym, *Hilye*, VI, 45; el-Yâfi'î, *Mir'âtü'l-cinân*, I, 75; Zehebî, *İber*, I, 26; Zehebî, *el-İsâre*, 22; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/175-176; İbn Abdilberr, *Temhîd*, 23/39.

⁷⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 50/153, 154, 176; İbn Abdilberr, *Temhîd*, 23/39.

⁷⁵ Zehebî, *Kâşif*, 148, no: 4662; Zehebî, *Tezkire*, I, 52; İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 445; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/154-155.

⁷⁶ Ahmed Fâiz el-Himsî, *el-Uzamâ*, 35/296, Dımaşk: 1985.

⁷⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 445; Zehebî, *Tezkire*, I, 52; Zehebî, *Kâşif*, 148.

⁷⁸ Ahmed Fâiz el-Himsî, *a.g.e.*, a.y.; Ebû Hamde, *Fi'l-Ubûri'l-hadârî*, 119.

⁷⁹ Taberî, *Tarih*, IV, 343; el-Hallâl, *es-Sünne*, I, 281; no: 348; Zehebî, *Siyer*, III, 146.

⁸⁰ Mizzî, *a.g.e.*, a. y.; İbn Hacer, *Tezhib*, IV, 595, İbn Kuteybe, *Ma'ârif*, 430; Zehebî, *İber*, I, 26; İbn Hibbân, *Sikât*, V, 333; Halîfe b. Hayyât, *Tabakât*, 562; İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 445; Zehebî, *Siyer*, III, 491; Zehebî, *İber*, I, 26; Zehebî, *Tezhibu Siyer*, I, 118; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, II, 348.

vefat etmiş ve Dımaşk'te defnedilmiştir.⁸¹

İbn Mende (395/1004) ve İbn Asâkir (571/1175), Ka'bu'l-Ahbâr'ın, Peygamber (sallellâhü aleyhi ve sellem) devrini idrak ettiğini, ancak O'nu görmediğini belirtmektedir.⁸² İbn Hacer (852/1448), Ka'b'ı 'muhadramûn' arasında zikrederek⁸³ onun muhadram olduğunu ortaya koymaktadır.

Yakın zamanda yapılmış bir çalışmada Ka'b'ın 'mevâlî'den olduğunun söylenmesi, yararlanılan kaynakların doğru okunmamasından kaynaklanmaktadır. Zira ne tarih, ne tabakât, ne de diğer kaynak eserlerin hiçbirinde Ka'b'ın 'mevlâ' olduğuna dair herhangi bir bilgi tespit edemedik.⁸⁴

B. Ka'bu'l-Ahbâr'ın, Rivâyetleri

Ka'bu'l-Ahbâr 'mürsel" olarak Peygamber'den (sallellâhü aleyhi ve sellem) rivâyette bulunmuştur.⁸⁵ Ka'b'ın, kendilerinden rivâyette bulunduğu tespit edebildiğimiz sahâbîler ise; Hz. Ömer (23/644),⁸⁶ Hz. Âişe (58/677),⁸⁷ Ebû Hureyre (58/678),⁸⁸ Suheyb b. Sinân (38/658),⁸⁹ Amr b. el-Âs (61/680),⁹⁰ Abdullah b. Abbâs (68/687),⁹¹ Ebû Sa'îd el-Hudrî dir (74/693).⁹²

Sahâbîlerden Ka'b'u'l-Ahbâr'dan rivâyette bulunduğunu tespit

⁸¹ Ahmed Fâiz el-Hımsî, *a.g.e.*, a.y.

⁸² İbn Asâkir, *Târîh*, 50/151, 156.

⁸³ İbn Hacer, *İsâbe*, III, 315; *Takrîbu't-Tehzîb*, no: 5648, tah. Muhammed Avvâme, Halep, 1412/1992.

⁸⁴ bkz. Adnan Demircan, *İslam Tarihinin İlk Döneminde Arap-Mevâlî İlişkisi*, s. 152, İstanbul: 1996.

⁸⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595.

⁸⁶ Ebû Nu'aym, *Hilye*, VI, 46; Zehebî, *İber*, I, 26; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 482; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/189; Zehebî, *Kâşif*, 148, no: 4662; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595; Sem'ânî, *Ensâb*, II, 270; İzz b. el-Esîr, *Lübâb*, I, 393; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 161; İbn Hibbân, *Sikât*, V, 333; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 482; Zehebî, *Siyer*, III, 490; Zehebî, *Tehzîbu Siyer*, I, 118; İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, V, 38, İbn Asâkir, *Târîh*, 50/151.

⁸⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, VIII, 32-34, no: 7298-7300; Ebû Nu'aym, *Hilye*, VI, 47, İbn Hacer, *İsâbe*, V, 482; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 24/189; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595; İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, V, 38.

⁸⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 442.

⁸⁹ Bezzâr, *el-Bahru'z-zehâr (Müsned)*, VI, 22-25, no: 2092-2093; Ebû Nu'aym, *Hilye*, VI, 46-47; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 482; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 24/189; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 482; Zehebî, *Siyer*, III, 490; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, VIII, 32-34; Zehebî, *Tehzîbu Siyer*, I, 118; el-Heysemî, *Takrîbu'l-Buğye bi Tertîbi Ehâdisi'l-Hilye*, III, 400-415; Hâkim, *Müstedrek*, I, 614; İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, V, 38.

⁹⁰ Hazrecî, *Hulâsatu Tehzîb*, 321.

⁹¹ Sem'ânî, *Ensâb*, II, 270; İzz b. el-Esîr, *Lübâb*, I, 393; İbn Hibbân, *Sikât*, V, 333.

⁹² Fesevî, *el-Ma'rife ve't-Târîh*, I, 389-390.

edebildiklerimiz; Ebû Hureyre (58/678),⁹³ Abâdile,⁹⁴ Şeddâd b. Evs (41/662),⁹⁵ Enes (93/712),⁹⁶ Abdullâh b. Hanzala (63/682),⁹⁷ Muâviye (60/679), Hureym b. Fâtik⁹⁸ (Muaviye zamanı), Ebû Mervân el-Eslemî⁹⁹ (v. ?), Hâtib b. Ebî Belta'a¹⁰⁰ (30/650), Ukbe b. Âmir'dir (58/678).¹⁰¹

Sehâvî (902/1496), Hz. Ömer (23/644) ve Hz. Ali'nin (40/644) Ka'b'dan rivâyette bulduklarını belirtiyorsa da¹⁰² buna dair ne Ahmed b. Hanbel (241/855), Buhârî (256/870), İbn Sa'd (230/844) gibi ilk dönem müellifleri; ne de Mizzî (742/1342), Zehebî (748/1347), İbn Hacer (852/1448) gibi sonraki dönem müellifleri en küçük bir imada dahi bulunmamaktadırlar.

Ka'b'dan rivâyette bulunduğunu tespit edebildiğimiz tâbiiler ise şunlardır:

Hubeyb b. Abdillâh b. ez-Zübeyr (93/712),¹⁰³ Eslem Mevlâ Ömer (80/699),¹⁰⁴ Atâ b. Yesâr (94/713)¹⁰⁵ Hâlid b. Sâbit el-Fehmî,¹⁰⁶ Tübey' b. İmre'eti Ka'b¹⁰⁷ (101/719), er-Rebî' b. Ziyâd el-Basrî¹⁰⁸ (51/671), Sa'îd b. el-Müseyyeb (93/712),¹⁰⁹ el-Ahnes b. Halîfe ed-Dabbî¹¹⁰ (v. ?), Cerîr b. Câbir el-

⁹³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 442; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 275-486; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 482; Zehebî, *Siyer*, III, 490; Zehebî, *Tehzîbu Siyer*, I, 118; Cezâirî, *Tevcih*, I, 419. Yahya b. Ma'în'e "Ebû Hureyre Ka'b'dan rivâyet etmiş midir?" diye sorulunca, susmuş cevap vermemiştir. bkz. *Min Kelâmî Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'în fi'r-Ricâl*, tah. Ahmed Muhammed Nur Seyf, s. 79, no: 230; Zehebî, *Kâşif*, s. 148, no: 4662; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/189; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/151; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595.

⁹⁴ Abâdile: Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Amr. İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, 308; Zehebî, *Siyer*, III, 489-490; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 482; Cezâirî, *Tevcih*, I, 419, II, 561, II, 561; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 161; Zehebî, *Siyer*, III, 490; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/190; Zehebî, *Tehzîbu Siyer*, I, 118; İbn Asâkir, *a.g.e.*, a.y.; İbn Hacer, *Tehzîb*, a. y.

⁹⁵ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VIII, 373.

⁹⁶ Cezâirî, *Tevcih*, I, 419, II, 561.

⁹⁷ Abdurrezzâk, *Musannef*, VIII, 315, no: 15348-15349; Zehebî, *Siyer*, III, 322.

⁹⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 66.

⁹⁹ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.

¹⁰⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VIII, 93.

¹⁰¹ Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, I, 338.

¹⁰² Sehâvî, *Fethu'l-Mugîs*, III, 171-172, Beyrut: ts.

¹⁰³ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, II, 1/208-209; İbn Kuteybe, *Ma'ârif*, 116; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh vet-ta'dîl*, I, II, 387; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 135-136; Fuat Sezgin, *Târîhu't-Türâs*, I, II, 42 ('Nesebu Kureys, 239-240'dan naklen)

¹⁰⁴ Zehebî, *Tehzîbu Siyer*, I, 118; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/189; İbn Asâkir, *a.g.e.*, a.y.

¹⁰⁵ Zehebî, *Tehzîbu Siyer*, I, 118; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 482.

¹⁰⁶ Makrizî, *el-Mukaffa'l-Kebîr*, III, 722, 723.

¹⁰⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VIII, 68; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 482; Mizzî, *a.g.e.*, a.y.; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595.

¹⁰⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 205.

¹⁰⁹ Zehebî, *Kâşif*, 148, no: 4662; Mizzî, *a.g.e.*, a.y.; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 482; İbn Asâkir, *a.g.e.*, a.y.

¹¹⁰ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.

Has'amî,¹¹¹ Hâlid b. Ma'dân (103/721)¹¹², Ravh b. Zinbâ'¹¹³, Ebu'l-Muhârik Züheyr b. Sâlim es-Selûlî¹¹⁴ (v. ?), Şureyh b. Ubeyd (100/719'den sonra),¹¹⁵ Abdullah b. Rebâh¹¹⁶ (90/709), Abdullah b. Damre es-Selûlî¹¹⁷ (v. ?), Abdullah b. Geylân,¹¹⁸ Abdurrahmân b. Muğîs,¹¹⁹ Atâ b. Ebî Rabâh (114/732),¹²⁰ Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî (74/693),¹²¹ Muhammed b. Abdillâh es-Sayfî,¹²² Mutarrif b. Abdillâh eş-Şihhîr (95/714),¹²³ Muğîs b. Sümeyy,¹²⁴ Memtûr Ebû Sellâm el-Esved,¹²⁵ Hemmâm (şeyhun li Abdilgâfûr el-Vâsitî)¹²⁶ (v. ?), Yezîd b. Humeyr el-Yezenî,¹²⁷ Yezîd b. Kûzer,¹²⁸ Ebû İbrâhîm er-Redmânî,¹²⁹ Ebû Râfî' Nufey' es-Sâiğ,¹³⁰ Ebû Sa'îd el-Hubrânî,¹³¹ İbn Müvâhin,¹³² Kays b. Ubâd (80/689).¹³³

C. Ka'b'a Nisbet Edilen Kitaplar

Fuat Sezgin Târîhu't-Türâs'ta şu ilk altı kitabı zikretmektedir:¹³⁴

(1) *Siretü'l-İskender ve mâ fihâ mine'l-Acâib ve'l-Garâib* (Kahire Ü. Ktp. No: 22974. Bir yazma örneği İstanbul'da iki cilt halinde (262 varak, 260 varak; hicrî 881).¹³⁵ (2) *Vefâtu Mûsâ*, (Zahiriye Ktp. 6/4755 (6 varak; 10. hicri

¹¹¹ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.

¹¹² Mizzî, *a.g.e.*, a.y.

¹¹³ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595.

¹¹⁴ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.

¹¹⁵ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.; İbn Hacer, *Tehzîb*, a.y. "Ancak Şureyh, Ka'b'ı idrâk etmemiştir."

¹¹⁶ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 482.

¹¹⁷ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.; İbn Hacer, *a.g.e.*, a.y.; İbn Abdilberr, *Temhîd*, XXIII, 40; İbn Hacer, *Tehzîb*, a.y.

¹¹⁸ Mizzî, *a.g.e.*, a.y. İbn Asâkir, *a.g.e.*, a.y.

¹¹⁹ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.; İbn Hacer, *Tehzîb*, a.y.

¹²⁰ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.; İbn Hacer, *Tehzîb*, a.y.

¹²¹ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 482; İbn Hacer, *Tehzîb*, a.y.

¹²² Mizzî, *a.g.e.*, a.y.

¹²³ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.

¹²⁴ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.; İbn Asâkir, *a.g.e.*, a.y.

¹²⁵ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.; İbn Asâkir, *a.g.e.*, a.y.; İbn Hacer, *Tehzîb*, a.y.

¹²⁶ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.

¹²⁷ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.; İbn Asâkir, *a.g.e.*, a.y., İbn Hacer, *Tehzîb*, a.y.

¹²⁸ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.

¹²⁹ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.

¹³⁰ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 482; İbn Hacer, *Tehzîb*, a.y.

¹³¹ Mizzî, *a.g.e.*, a.y.; İbn Asâkir, *a.g.e.*, a.y.; İbn Hacer, *Takrîb*, 644, no: 8126; "meçhul."

¹³² Mizzî, *a.g.e.*, a.y.; İbn Hacer, *Tehzîb*, a.y.; İbn Hacer, *Takrîb*, 700, no: 8489; "meçhul."

¹³³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 451.

¹³⁴ Fuat Sezgin, *Târîhu't-Türâsi'l-Arabî*, I, II, 122.

Özcan Hıdır'ın, mezkûr doktora çalışmasında (s. 353) Ka'b'a herhangi bir eser nisbet edilmediğini söylemesi, Sezgin'in bu nisbetlerini görmediğini göstermektedir.

¹³⁵ İbnü'l-Cevzî, *Muntazam*, 1/293-294'te, İskender'in annesinin Zülkarneyn'e yazdığı mektuptan bölümler verilmektedir.

asır)). (3) *es-Silkü'n-Nâzım fî İlmi'l-Evvel ve'l-Ahir*, (Kahire, Mülhak 463/1 (11 varak)). (4) *Hadîsu Zilkifl*, (Bulak, Hicrî 1283'de tab' edildi). (5) *Hadîsu Hammâmati'z-Zeheb ve Hadîsu Afrakisun Bnt el-Melik* (Kahire, mülhak, 277/1 (1-19 varak)). (6) el-Hemedânî'nin *el-İklîl*'inde (81/23-29) Âdem ve Havva'yla ilgili bir bölüm yer alır. (7) *Yûsuf ve Zeliha*.¹³⁶ (8) *Kitâbu Ka'bi'l-Ahbâr* adında Ka'b'a nisbet edilen bir yazma eser (Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmûd Efendi, No: 4923).¹³⁷

Mehmed Yaşar Kandemir'in, muhtemelen kütüphane kataloglarındaki bilgilere istinaden verdikleri bu bilgiyi tahkik ettiğimizde söz konusu elyazması eserin aslında Ka'bu'l-Ahbâr'a ait olmadığı anlaşılmıştır. Zira *Kitabu Ka'bi'l-Ahbâr* başlığını taşıyan ve hicrî 1219'da İlyâs b. Hâd el-Kerküklî tarafından nesih yazıyla istinsah edilmiş olan, 84+2 varak ve her sayfası ortalama 19 satırdan oluşan eserin müellifi belli değildir. Kitabın adı, Ka'bu'l-Ahbâr'a isnâd edilmiş rivâyetlerin bir araya getirildiği kanaatini uyandırır da, eserin içeriği bunun tam olarak böyle olmadığını göstermektedir. Kitap; yaratılış, sırasıyla yaratılan varlıklar ve maddelerle ilgili uzun bir rivâyetle başlıyor: "Yüce Allah önce şeceretül-yakîn diye isimlendirdiği dört dalı olan bir ağacı yaratmış, ardından Hz. Peygamber'in nurunu, daha sonra hayâ aynasını, ..." Rivâyetler isnâdsız olarak sevk edilmiş, kimi haberlerin söyleyeni bile belirtilmeden 'haberde geldiğine göre' gibi ifadelerle sıralanmıştır. Kimi haberler ise "Mukâtil, Leys, Ka'b, Hz. Peygamber vb şöyle demiştir" şeklinde aktarılmıştır. Kitap, üç aylar, oruç, oruçlu kişinin faziletlerini anlatan merfû', mevkûf ve maktû' haberlerle sona ermektedir.

III. Ka'bu'l-Ahbâr ve Sahâbe

A. Ka'bu'l-Ahbâr'ın Sahâbeyle Münasebetleri

Ka'bu'l-Ahbâr'ın, başta Hz. Ömer, Hz. Osman, Ebû Hureyre ve İbn Abbâs olmak üzere birçok sahâbîyle münasebetleri olmuştur: Ka'bu'l-Ahbâr'ın Hz. Ömer'le (23/644) irtibatına dair Nevevî (676/1277): "Hz. Ömer'le dostluk kurdu ve ondan çokça rivayette bulundu"; Zehebî (748/1347): "Peygamber'in (sallellâhü aleyhi ve sellem) ashâbıyla oturur ve onlardan Kitab'ı ve Sünnet'i öğrenirdi. Hz. Ömer ve Suheyb'den hadîs rivâyet ederdi"¹³⁸ demektedir. Ka'b, Hz. Ömer'le ilk olarak Kudüs'te görüşmüş, oradan Medîne'ye birlikte gelmişler ve Hz. Ömer'in vefatına kadar Medîne'de kalmıştır.¹³⁹ Ka'bu'l-Ahbâr'ın, Hz. Ömer'in şehid edilmesi olayında parmağı

¹³⁶ Markus Schmitz, *İslam Ansiklopedisi, Ka'b al-Ahbâr md.*, VI, 4.

¹³⁷ Mehmed Yaşar Kandemir, Ka'b el-Ahbâr, *DİA*, XXIV, 1-3, İstanbul: 2002.

¹³⁸ Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât*, II, 68-69; Zehebî, *Siyer*, III, 489-490, Zehebî, *Tezkire*, I, 52.

¹³⁹ Vâkîdî, *Fütûhu's-Şâm*, I, 242-243; Halimî, *Minhâc*, II, 60-62.

olup olmadığı konusu tartışılmış, ancak suikastçıların işbirlikçisi olduğuna dair kesin bir delil gösterilememiştir.¹⁴⁰

Hz. Ömer, Ka'b'a yaşından ve bilgisinden dolayı kıymet vermiş ve zaman zaman kendisine nasihat etmesini istemiştir.¹⁴¹ Peygamber'den (sallellâhü aleyhi ve sellem) çokça hadîs rivâyet ettiği için Ebû Hureyre'yi ve çokça va'z ü nasihatte bulunduğu (çok konuştuğu) için de Ka'b'ı uyarmıştır.¹⁴² Ka'bu'l-Ahbâr, Hz. Ömer'in özelliklerini Tevrât'ta bulunduğunu iddia etmiş ve bunu Tevrât'ta sözü edilen âdil bir kral ile Hz. Ömer'in özelliklerinin benzeştiğinden hareketle söylediğini belirtmiştir.¹⁴³ Hz. Ömer ile Ka'b arasında şu konular etrafında konuşmalar cereyan etmiştir:

İhramlı olan kişinin kara avcılığı yapması, av hayvanını yemesi ve deniz avını yiyebilmesi,¹⁴⁴ Hz. Lokmân'ın oğluna vasiyeti,¹⁴⁵ Cehennemin özellikleri,¹⁴⁶ Cennet nimetleri,¹⁴⁷ Irak, Şam ve civardaki şehirlerle ilgili olarak Ka'b'ın uyarıları,¹⁴⁸ Ka'be'nin faziletleri,¹⁴⁹ vesile (duada aracı, şefaathçi) konusu.¹⁵⁰

Ka'bu'l-Ahbâr'ın Hz. Ömer'den (23/644) rivâyet ettiği -tespit edebildiğimiz- hadîs şudur: Ka'b'ın Hz. Ömer'den rivâyetine göre Peygamber Efendimiz (sallellâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: "*Sizin adınıza en çok korktuğum şey saptıracak önderlerdir.*" Ka'b ise hadîsi tasdik ederek şunları ekler: "*Vallahi bu ümmet adına benim de korktuğum şey onlardan başkası değildir.*"¹⁵¹

Ka'bu'l-Ahbâr, Hz. Osman (35/655) döneminde yönetim merkezine yakın olmuş, gerek Hz. Osman'ın ve gerekse Şam valisi Muâviye'nin (60/679) nezdinde itibarlı bir konumda bulunmuştur. Bir keresinde Hz. Osman Ka'b'a, Abdurrahman b. Avf'ın bıraktığı mirasın durumunu sorar. Ka'b, malının zekâtını vermişse başka bir şey gerekmeyeceğini ve mirasının mirasçılara dağıtılabileceğini söyler. O sırada orada bulunan Ebû Zerr (32/652), elindeki asasıyla Ka'b'ın üzerine yürür ve onu biraz hırpalayıp ağır sözler sarf eder.

¹⁴⁰ Taberî, *Târîh*, IV, 191–192, 202; İbn Asâkir, *Târîh*, 53/349; Ebû Reyze, *Advâ*, 111, 117; Muallimî, *Envâr*, 99, 111 vd; Ebû Hamde, *Fî'l-Ubûri'l-Hadârî*, 132–173

¹⁴¹ Ebû Nu'aym, *Hilye*, V, 366, 368, 371, 386, 390.

¹⁴² Râmehurmuzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsil*, 554; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/172; İbn Kesîr, *Bidâye*, VIII, 106; Zehebî, *Sijer*, II, 600–601.

¹⁴³ Taberî, *Târîh*, IV, 191–192; İbn Asâkir, *a.g.e.*, 53/361–365

¹⁴⁴ Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 435 no: 8350; Beyhakî, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, VII, 457, no: 10684; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 189, 206; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Hebîr*, IV, 332–333.

¹⁴⁵ İbn Müflih el-Makdisî, *el-Âdâbu's-Ser'iyye*, III, 544.

¹⁴⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VIII, 93, 98.

¹⁴⁷ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, 10/342. 619–620.

¹⁴⁸ Ma'mer b. Râşid, *Câmi*, XI, 251, no: 2046; Taberî, *Târîh*, 4/58.

¹⁴⁹ Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, III, 436, no: 3990.

¹⁵⁰ İbn Tâhir el-Makdisî, *el-Bed'u ve't-Târîh*, V, 187; Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, III, 748.

¹⁵¹ Ebû Nu'aym, *Hilye*, VI, 46; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/152.

Araya Hz. Osman'ın girmesiyle ortaklık yatıştırılır.¹⁵²

Ka'bu'l-Ahbâr, Hz. Osman'ın bazı idari tasarruflarından hareketle ve Emevî ailesinin İslâm ülkelerinde yönetimdeki ağırlıklarını da hesaba katarak, Hz. Osman'dan sonra Muâviye'nin hilâfete geçeceğini söylemiştir. Konuyla ilgili sözler kulağına ulaşan Muâviye: "*Ali ve Zübeyr ile Resûlullâh'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) geriye kalan ashâbı dururken mi?*" diye şaşkınlığını ifade edince Ka'b: "*Sen onun (emîrliğinin) sahibi olacaksın*" der.¹⁵³

Ka'bu'l-Ahbâr, Ebû Hureyre'yi, "*Tevrât'ı okumadığı halde onu en iyi bilen kişi*" olarak tavsif etmiştir.¹⁵⁴ Ebû Hureyre, Ka'bu'l-Ahbâr ile arasındaki dostluk ve birbirlerinden rivâyette bulunmalarından dolayı, isrâiliyât türü birçok haberin İslâm'a sokulmasından sorumlu görülmüş hatta Ka'b'ın öğrencisi olduğu iddia edilmiştir.¹⁵⁵ Ebû Hureyre ile Ka'b arasında - hemşehrilüğün de etkisiyle- bir yakınlığın olduğu ve bilgi alışverişinde buldukları bir gerçektir. Ancak buradan hareketle Ebû Hureyre'nin, Ka'bu'l-Ahbâr'dan öğrendiği Kitab-ı Mukaddes bilgilerini 'hadîs' diye rivâyet etmeye kalkıştığını söylemek hem ilmî hakikatlere, hem de insafa sığmaz. Ebû Hureyre'nin Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) yaptığı kimi rivâyetlerin Ka'b'a; Ka'b'ın da Kitab-ı Mukaddes'ten yaptığı kimi nakillerin Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) isnâdı meselesi daha ilk dönemlerden itibaren titizlikle incelenmiş ve meydana gelen bu karışıklığın bu iki zattan kaynaklanmadığı, onların meclislerinde bulunan râvîlerin dikkatsizliklerinden kaynaklandığı anlaşılmıştır:

Ebû Hureyre'den rivâyet eden kişilerden Bûsr b. Sa'îd (109/727) bunu şöylece açıklamaktadır: "*Hadîs ezberleme konusunda Allah'tan korkunuz. Allah'a yemin ederim ki bizler, Ebû Hureyre'nin meclislerinde otururken o bize Resûlullâh'tan (sallallahu aleyhi ve sellem) hadîs rivâyet eder ve Ka'b'ın sözlerinden de anlatırdı. Ebû Hureyre gittikten sonra bizimle beraber o meclislerde oturanlardan bazıları Resûlullâh'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) hadîsini Ka'b'a, Ka'b'ın sözünü de Resûlullâh'a isnâd ederlerdi.*"¹⁵⁶

İbn Hazm da, Ka'bu'l-Ahbâr'a ait sözlerin Hz. Peygembere (sallallahu aleyhi ve sellem) merfû' olarak isnâd edilmesinin, Resûlullah'tan (sallallahu

¹⁵² Ahmed b. Hanbel, I, 63; Taberî, *Târîh*, IV, 284. Taberî'nin rivâyetinde, Hz. Osmân'ın, Ebû Zerr'i bu hareketinden dolayı azarladığı, Ebû Zerr'in ise Ka'b'a hitaben; "*Yahudi tohumu, sen kim oluyorsun da burada konuşabiliyorsun? Ya benim sözümü dinlersin, ya da sana girişirim*" dediği belirtiliyor.

¹⁵³ Taberî, *Târîh*, IV, 343; Hallâl, *es-Sünne*, I, 281, no: 348; Zehebî, *Siyer*, III, 146.

¹⁵⁴ Ka'b'ın bu sözü için bkz. Zehebî, *Siyer*, II, 600; *Tezkiretü'l-Huffâz*, I, 36. Bu sözün, isnâdındaki İmrân el-Kattân'dan dolayı zayıf olduğu belirtilmektedir. bkz. Zehebî, *Siyer*, II, 600, Şuayb el-Arnaût'un dipnotunda.

¹⁵⁵ Konuyla ilgili iddialar ve cevapları için bkz. Özcan *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, a.g.e., 312-321; Osman Güner, a.g.e., 111-115.

¹⁵⁶ İbn Kesîr, *Bidâye*, VIII, 109; Allûş, *et-Temâmu'l-Hasen*, I, 29-30.

aleyhi ve sellem) nakledilen hadîslerle Ka'bu'l-Ahbâr ve Vehb b. Münebbih gibi Ehl-i Kitab mühtedîlerinin sözlerini birbirinden ayırt edemeyen (aklını kullanamayan) kişilerden kaynaklandığını ifade etmektedir.¹⁵⁷ Ka'b'a ait olup da Resûlullâh'a (sallellâhü aleyhi ve sellem) isnâd edilen sözler, hadîs otoritelerince tespit edilmiş ve ayrı ayrı gösterilmişlerdir.¹⁵⁸

Diğer taraftan Ebû Hureyre'nin Ka'bu'l-Ahbâr'ın öğrencisi olduğu ve ondan aldığı isrâiliyât türü haberlere kayıtsız şartsız teslim olduğu, üstüne üstlük bunları hadîs diye yaydığı iddiaları¹⁵⁹ ciddiyetten uzak ve ilmî olmayan bir takım ithamlardan başka bir şey değildir. Zira hadîs münekkittleri Peygamber'in (sallellâhü aleyhi ve sellem) hadîslerinin başka sözlerle, hele hele isrâiliyât türü haberlerle karıştırılmaması için gerekli hassasiyeti ve ilmî gayretleri göstermişler ve bir karışıklık varsa bunları ilmî bir tarzda izah etmişlerdir. Kaldı ki Ka'bu'l-Ahbâr'dan rivâyet edilen isrâiliyât türü haberler, bizzat Ka'b tarafından herhangi bir saptırma olmadan ilk kaynaklarına işaret edilerek aktarılmıştır. Ebû Hureyre, İbn Abbâs, İbn Amr gibi sahâbîlere isnâd edilen bu tür haberlerin gerçekte kime ait olduğu zaten kaynaklarda belirtilmiştir. Bu zevattan rivâyet eden şahıslardan kaynaklanan karıştırmalar ise, bu sahâbîlerin Ka'b gibi Ehli Kitab mühtedîlerinin öğrencileri olduklarını göstermez.¹⁶⁰ Ka'bu'l-Ahbâr ile Ebû Hureyre arasındaki bilgi alışverişine konu olan rivâyetlerden birkaçı şunlardır:

Cuma icabet saatiyle ilgili tartışma;¹⁶¹ İsrâiloğullarından bir topluluğun akibeti;¹⁶² güneş ve ayın dürülmüş iki öküz şeklinde cehenneme atılacağı;¹⁶³ Hz. İbrahim'in kurban etmek istediği oğlu;¹⁶⁴ dünyanın ve canlıların yaratılış günleri.¹⁶⁵

Ka'bu'l-Ahbâr'ın müslüman olduğu yıl (h. 12)¹⁶⁶ İbn Abbâs (68/687) on

¹⁵⁷ İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal*, 234.

¹⁵⁸ Konuyla ilgili örnekler için bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I, 413-414. İbn Ebî Hâtım, *İlelü'l-hadîs*, II, 176, 387, 422; el-Hût el-Beyrûtî, *Esna'l-Metâlib*, 195-197; Ayrıca bkz: Mustafa Ertürk, *Metin Tenkidi*, 54; Özcan Hıdır, *a.g.e.*, 312-321.

¹⁵⁹ Ebû Reyze, *Advâ*, 180-183; Ebû Reyze, *Şeyhu'l-Mâdire*, 89-103.

¹⁶⁰ Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Muallimî, *Envâr*, 124, 180-189, 195; Accâc, *Ebû Hureyre*, 317-330.

¹⁶¹ İbn Abdilberr, *Temhîd*, 23/38-42. Konuyla ilgili hadîsler için bkz. *Muvatta, Cuma*, 16; *Ahmed b. Hanbel*, II, 486; konuyla ilgili hadîsleri topluca görmek için bkz: İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd*, I, 388-394, 406-414.

¹⁶² *Buhârî, Bed'u'l-Halk*, 15; *Müslim, Zühd*, 61.

¹⁶³ *Buhârî, Bed'u'l-Halk*, 47; Taberî, *Târîh*, I, 65-66, İbnü'l-Esir, *Kâmil*, I, 14-15.

¹⁶⁴ Hamidullah, *İslâmî İlimlerde İsrâiliyât*, 304-308.

¹⁶⁵ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 413-414; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-Târîh*, III, 248-249; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VIII, 352; Neseî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 293.

¹⁶⁶ İbn Hacer, *İsâbe*, V, 482.

beş yaşlarında,¹⁶⁷ Ka‘b ise seksen yaşlarındaydı.¹⁶⁸ Ka‘b yüz dört yaşında vefat ettiğinde¹⁶⁹ (h. 35),¹⁷⁰ İbn Abbâs kırkına merdiven dayamıştı. İbn Abbâs, Ehl-i Kitâb mühtedîlerinin Kitâb-ı Mukaddes’ten yaptıkları nakiller ve yorumlara karşı dikkatlidir. Aynı zamanda onların nakil yaptığı kaynakların tahrif edilmiş olduğunu da bilmektedir. Makrizî’nin İbn Abbâs’tan naklettiği¹⁷¹ şu sözler bu durumu yansıtmaktadır: İbn Abbâs, Ka‘b’a hitaben; “*Sana bir şeyler soracağım ancak tahrif edilmiş kitap(lar)dan ve (ya) insanların yorumlarından cevap vermeyeceksin. Bilmiyorsan eğer “Bilmiyorum” de*” diye seslenmiştir. Yine İbn Abbâs Ehl-i Kitâb mühtedîlerinin nakillerini Kur’ân, Sünnet ve akıl süzgecinden geçirmektedir. Nitekim Ka‘bu’l-Ahbâr’ın, güneş ve ayın kıyamet günü dürülmüş iki öküz şeklinde cehenneme atılacağını söylediği İbn Abbâs’a aktarıldığında sinirlenmiş ve “*Ka‘b yalan söylüyor; bu, onun İslâm’a sokmak istediği yahudiliğe ait (bir bilgi)dir*” dedikten sonra İbrahim Sûresi, 14/33. âyeti okumuş ve Peygamber’den (sallellâhü aleyhi ve sellem) bir hadîs rivâyet etmiştir.¹⁷²

Bu olayı rivâyet eden İkrime (Mevlâ İbn Abbâs) (105/723), İbn Abbâs’ın sözlerini ve tepkisini Ka‘b’a aktarınca, Ka‘b, İbn Abbâs’ın yanına gelerek anlattığı bilgidен pişmanlık duyup istiğfar ve tövbe eder. Ardından Ka‘b, o bilgiyi elinde bulunan *Kitâbu Dâris*¹⁷³ isimli bir kitaptan naklettiğini ancak yahudilerin o kitabı tebdîl ettiklerinden haberdar olmadığını söyler ve İbn Abbâs’tan kendisine ilgili âyeti okumasını ve hadîsi rivâyet etmesini rica eder.¹⁷⁴ İbn Abbâs bir defasında Ka‘b’dan Resûlullah’ın (sallellâhü aleyhi ve sellem) Tevrât’taki sıfatlarını anlatmasını ister ve Ka‘b da kendisine onları anlatır.¹⁷⁵

İbn Abbâs’ın Ka‘b ve Abdullah b. Selâm (43/663) gibi Ehl-i Kitâb mühtedîlerinden aldığı bilgiler, Kur’ân-ı Kerîm ile Tevrât ve İncil’in birleştikleri ve fakat Kur’ân-ı Kerîm’in kısaca (“mücmel”) üzerinde durduğu, Kitâb-ı Mukaddes’in ise tafsilatlı olarak işlediği konulara dairdir. İbn Abbâs’ın Ehl-i Kitâb’dan bu tür nakilleri dar bir alanda ve sınırlı sayıdadır. Zira diğer bütün sahâbîler gibi İbn Abbâs da İslâm’a aykırı olan hiçbir bilgiyi almamış

¹⁶⁷ İbn Abbâs, hicretten üç yıl önce dünyaya gelmişti. bkz. İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 309, no: 3409.

¹⁶⁸ Ebû Hamde, *Fi’l-Ubûri’l-Hadârî*, 119.

¹⁶⁹ İbn Hibbân, *Sikât*, V, 333; Sem’ânî, *Ensâb*, II, 270; İzz b. el-Esîr, *Lübâb*, I, 393; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595.

¹⁷⁰ Ahmed Fâiz el-Himsî, *el-Uzamâ*, 35/296; Ebû Hamde, *a.g.e.*, a.y.

¹⁷¹ Makrizî, *el-Mukaffâ’l-Kebîr*, IV, 503.

¹⁷² Taberî, *Târîh*, I, 65–66.

¹⁷³ “Kitâbu İdrîs” ?

¹⁷⁴ Taberî, *Târîh*, I, 75; İbnü’l-Esîr, *Kâmil*, I, 14–15.

¹⁷⁵ İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 270–272; Kıvamu’s-Sünne, *Delâilü’n-Nübüvve*, IV, 1335–1336, no: 220.

ve nakletmemiştir.¹⁷⁶

İbn Abbâs'ın, Ka'bu'l-Ahbâr'ın 'en mühim tilmizlerinden' olduğunu söylemek¹⁷⁷ hem tarihi gerçeklere zıttır, hem de ilmî insaf ölçülerine sığmaz. Tabii hayatın seyri içinde aynı zaman ve coğrafyada yaşayan insanların birbirleriyle olan fikir alışverişlerini hoca-talebe ilişkileri kalıbında değerlendirmek zorlama bir yorum olmaktan öteye gidemez. Kaldı ki bir hoca-talebe ilişkisi sözkonusu edilecekse, hoca (öğretici) konumunda bulunan kişiler Ehl-i Kitab'a mensup kişiler değil, sahâbîlerdir. Zira henüz dâhil oldukları dini ve onun kitabını, peygamberini tanımak zorundadırlar. Bu konularda en sahih bilgilere sahip olanlar ise Peygamber (sallellâhü aleyhi ve sellem) Dostları Sahâbîlerdir. Nitekim Zehebî bu hususa işaret ederek; "*Ka'b, sünnetleri sahâbeden öğrenirdi*"¹⁷⁸ demektedir.

Yine İbn Abbâs ile Ka'b arasında geçen Kur'ân-ı Kerîm'deki 'mercân'¹⁷⁹ ve 'ümmü'l-kitab'¹⁸⁰ tabirlerine dair konuşmadan hareketle - Peygamber'in (sallellâhü aleyhi ve sellem) özel duasına nail olan¹⁸¹ ve Tercümânü'l-Kur'ân sıfatıyla şöhret bulan- İbn Abbâs'ın Kur'ân lafızlarının anlamlarını bile Ehl-i Kitab'dan öğrendiğini iddia etmek¹⁸² ise son derece tutarsızdır.

İbn Abbâs'ın, Hz. İbrahim'in, oğullarından İsmail'i mi, İshak'ı mı, kurban etmek istediği tartışmasında, kurban edilmek istenenin Hz.İsmail olduğunu belirtmesi¹⁸³ İbn Abbâs ile Ka'b arasında, talebe-hoca münasebetinin olmadığını bir kanıttır. Zira Ka'b, o kişinin Hz. İshak olduğunu söylemektedir.¹⁸⁴

İbn Abbâs'ın mühtedî Ehl-i Kitab'tan öğrendiği kıssaları, Kur'ân'a uygun düşecek şekilde yeni bir formda düzenleyip rivâyet ettiği iddiası¹⁸⁵ ise bir tek örnekle dahi olsa örneklendirilemediği için hiçbir mesnedi olmayan bir ithamdır.

B. Sahâbîlerin Ka'b'ı Tenkîtleri

Konuyla ilgili olarak tespit edebildiğimiz rivâyetler şunlardır:

İbn Ebî Hayseme (279/892) hasen bir senedle Katâde'den rivâyetine göre

¹⁷⁶ Na'nâ'a, *İsrâiliyât*, 126.

¹⁷⁷ bkz. Markus Schmitz, *İslâm Ansiklopedisi, Ka'bu'l-Ahbâr md.*, VI, 2.

¹⁷⁸ Zehebî, *Siyer*, III, 489.

¹⁷⁹ Rahmân, 55/22 ve 58.

¹⁸⁰ Âl-i İmrân, III, 7; Ra'd, 13/39; Zuhuf, 43/4.

¹⁸¹ *İbn Mâce, Mukaddime*, 11.

¹⁸² Goldziher, *Mezâhib*, 87.

¹⁸³ Taberî, *Târîh*, I, 267; Hamidullah, *İslâmî İlimlerde İsrâiliyât*, 308.

¹⁸⁴ Taberî, *Târîh*, I, 265. Konuyla ilgili tartışmaların detayı için bkz. Hamidullah, adı geçen makale, 304–308; Hıdır, *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, 284–293, 320; Na'nâ'a, *İsrâiliyât*, 129–130.

¹⁸⁵ bkz. *İ.A., İbn Abbâs md.*

Hüzeyfe'ye Ka'b'in, "Gökyüzünün (semanın) değirmen taşı gibi bir eksen etrafında döndüğünü" söylediği haberi ulaşınca: "Ka'b yalan söylüyor. Çünkü Allah şöyle buyuruyor" diyerek Fâtır, 35/41. ayetinin ilk bölümünü okumuştur.¹⁸⁶

Taberî'nin (310/925), İbn Sîrîn'den (110/728) rivâyetine göre Ka'b, Hz. Meryem'le ilgili Meryem Sûresi 19/28. âyette geçen "Hârûn'un kız kardeşi" ifadesindeki Hârûn'un, Hz. Mûsâ'nın kardeşi olan Hârûn olmadığını söyleyince, Hz. Âişe, Ka'b'a "Yalan söylüyorsun" diye mukabele eder. Bunun üzerine Ka'b Hz. Âişe'ye cevap olarak "Ben iki Hârûn arasında altı yüz sene olduğuna rastladım (buluyorum)" deyince Hz. Âişe susar, bir şey söylemez.¹⁸⁷

Ahmed b. Hanbel' (241/855) Ebû Zerr'den (32/652) rivâyetine göre Ebû Zerr Hz. Osman'ın yanına elinde asası ile girer. Bu esnada orada bulunan Ka'b'a Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf'ın (32/652), mirasçılarına bıraktığı malla ilgili görüşünü sorunca Ka'b şöyle cevaplar: "Eğer Allah'ın hakkını (zekâtını) vermişse başka bir şey gerekmez." Bunun üzerine Ebû Zerr asasıyla Ka'b'ı döver ve Peygamberimiz'in (sallellâhü aleyhi ve sellem) Allah yolunda infak etmekle ilgili bir hadîsini nakleder. Hz. Osman'a ise bu hadîs-i şerîfi işitip işitmediğini sorar ve Hz. Osman "evet duydum" diye cevaplar.¹⁸⁸

Hz. Ömer (23/644), o anda birlikte oldukları anlaşılan Ebû Hureyre ile Ka'b'a hitaben hiddetlenerek şöyle der: (Ebû Hureyre'ye): "Ya, Resûlullâh'tan (sallellâhü aleyhi ve sellem) hadîs rivâyet etmeyi bırakırsın ya da seni Devs diyarına gönderirim. (Ka'b'a dönerek): Ya söz söylemeyi bırakırsın ya da seni geldiğin yere (ardul-kiradeye¹⁸⁹) gönderirim."¹⁹⁰

Şam valiliği döneminde Muâviye'nin emriyle Humus Mescidi'nde hikâyelerle vazetmekte (kissacılık yapmaktâ) olan Ka'bu'l-Ahbâr'ı gören Avf b. Malik (73/692), Peygamberimizin kissacılıktan men eden hadîsini rivâyet edince Ka'b, artık kissacılığı bırakır.¹⁹¹

¹⁸⁶ İbn Asâkir, *Târîh*; 50/172; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 483.

¹⁸⁷ Taberî, *Târîh*, II, 236; Zeyla'î, *Tahrîcu'l-Keşşâf*, II, 323-324.

¹⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, I, 63; Taberî, *Târîh*, IV, 284. Taberî'nin rivâyetinde, Hz. Osmân'ın, Ebû Zerr'i bu hareketinden dolayı azarladığı, Ebû Zerr'in ise Ka'b'a hitaben: "Yahudi tohumu, sen kim oluyorsun da burada konuşabiliyorsun? Ya benim sözümü dinlersin, ya da sana girişirim" dediği belirtiliyor.

¹⁸⁹ Ardu'l-kirade, Necid'de dağlık bir mevki veya Medîne yakınlarında yüksek, dağlık bir yer veya maymunlar diyarı. bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, IV, 321-322.

¹⁹⁰ Râmehurmuzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsil*, 554; İbn Kesîr, *Bidâye*, VIII, 106; Zehebî, *Siyer*, II, 600-601; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/172. Hz. Ömer'in Ka'b'a söylediği bu söz Ebû Reyeye (*a.g.e.*, 138) çarpıtmış ve Ebû Hureyre için telaffuz edilen "Resûlullah'tan (an resûlillah)" ifadesinin Ka'b için de söylendiğini iddia etmiştir.

¹⁹¹ Abdullâh b. Vehb, *Câmi'*, 88-89; Ahmed b. Hanbel, IV, 233; İbn Mâce, *Edeb*, 40; el-Bertî (280/893), bu hadîsi Abdurrahman b. Avf'dan rivâyet ediyor: *Müsnedu Abdurrahmân b. Avf*, s. 48-49, tah. Salih b. Âyid Selahî, Beyrut: 1994/1414. Bu rivâyetin sonunda Ka'b'ın bir müddet sonra Muaviye'nin emriyle tekrar kissacılığa başladığı belirtiliyor. İbn Şebbe,

İbn Abbâs'a (68/687) Ka'bu'l-Ahbâr'ın "Kıyamet günü güneş ve ay dürülmüş iki öküz şeklinde cehenneme atılacaktır." diye söylediği bildirince, üç defa "Ka'b yalan söylüyor; bu, onun İslâm'a sokmak istediği yahudiliğe ait (bir bilgi)dir..." şeklinde tepki göstermiş ve Kur'ân-ı Kerîm'den İbrâhîm Sûresi 14/33. âyeti okumuş ve Peygamber'den (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadîs rivâyet etmiştir.¹⁹² Olayı anlatan İkrime (Mevlâ İbn Abbâs) (105/723), İbn Abbâs'ın sözlerini Ka'b'a aktarınca, Ka'b, İbn Abbâs'ın yanına gelerek anlattığı bilgiden pişmanlık duyup istiğfar ve tevbe eder. Ardından Ka'b, o bilgiyi elinde bulunan "Kitâbu Dâris" isimli bir kitaptan naklettiğini ve yahudilerin o kitabı tebdîl ettiklerinden haberdar olmadığını söyler ve İbn Abbâs'tan kendisine ilgili âyeti okumasını ve hadîsi rivâyet etmesini rica eder.

İbn Abbâs (68/687), Ka'b'a, kendisine bazı şeyler soracağını, ancak tahrîf edilmiş kitap(lar)dan ve insanların yorumlarından cevap vermemesini; bilmiyorsa eğer "*Bilmiyorum*" demesini belirterek tenkit etmiştir.¹⁹³

Muâviye b. Ebî Süfyân (60/679), Ka'b hakkında; "*O, Ehl-i Kitâb'tan rivâyet edenlerin en doğru sözlü olanlarından ise de, biz onun yalan söyleyip söylemediğini denerdik;*"¹⁹⁴ "*Biz Ka'b hakkında aşırı gidiyorsak da Ka'b'ın bol meyveli ağaç gibi ilmi vardır*"¹⁹⁵ demektedir.

"Cuma icabet saati"yle ilgili Ka'b'la Ebû Hureyre (58/678) arasında geçen konuşmanın Ebû Hureyre tarafından Abdullah b. Selâm'a (437/663) haber verilmesi üzerine İbn Selâm; "*Ka'b yalan söylüyor*"¹⁹⁶ şeklinde tepki gösterir. Ardından Ka'b'ın Tevrat'ı tekrar okumasıyla cuma icabet saatinin her cuma olduğunu fark ettiğinin İbn Selâm'a haber verilmesiyle; "Ka'b (şimdi) doğru söylüyor" demiştir.¹⁹⁷

Hz. Ömer Kudüs'ü fethedince yanlarında Ka'b olduğu halde mescide girerler ve Ka'b'a ne yöne doğru namaz kılacaklarını sorunca Ka'b; "Kubbe-i Sahrâ'ya doğru" deyince Hz. Ömer "Yahudiliğe benzedin (Yahudiliğin tuttu)"

Târîhü'l-Medîneti'l-Münevvere, s. 8-9; İbn Müflih el-Makdisî, *el-Âdâbu's-Ser'iyye*, II, 201-202; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/170; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 481.

¹⁹² Taberî, *Târîh*, I, 65-66.

¹⁹³ Makrizî, *el-Mukaffa'l-Kebîr*, IV, 503.

¹⁹⁴ *Buhârî, l'İtisâm*, 25; Buhârî, *et-Târîhu's-Sagîr*, I, 87; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 382.

Muaviye'nin bu sözünü Zehebî ve İbn Hacer gibi âlimler yorumlamışlardır; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/168-169; Hıdır, *a.g.e.*, 353-354.

¹⁹⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 358; Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' fi'l-İlel*, II, 205; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 382; İbn Asâkir, *a.g.e.*, a. y.

¹⁹⁶ İbn Abdilberr, Arapların bu kelimeyi kimi zaman "galat (hata, yanlış)" anlamında kullandıklarını belirtmektedir: *Temhîd*, 23/49.

¹⁹⁷ *Ahmed b. Hanbel*, II, 486, V, 453; *Muvatta*, 145-146. İbn Abdilberr, cuma icabet saatiyle ilgili tartışmaları detaylı olarak anlatıyor: *Temhîd*, 23/168-169. Cuma ve cumartesi günü telakkisine dair kısa bir değerlendirme için bkz: Sâime Leyla Gürkan, *Yahudilikte Şabbat (Sebt) -kökeni, ilgili inanç ve uygulamalar-*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: 1994.

şeklinde azarlar ve kibleye Ka'be'ye doğru namaz kılar.¹⁹⁸

C. Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Ka'b'ın sahâbîler tarafından tenkîdiyle ilgili tespit edebildiğimiz on bir rivâyetten dört tanesinde Huzeyfe (60/679), Hz. Âişe (58/667), İbn Abbâs ve Abdullah b. Selâm tarafından "Ka'b, yalan söylüyor (kezebe Ka'b)" ifadesinin kullanıldığını görmekteyiz. Burada 'yalan' ile kastedilenin 'galat (yanılma, hata)' olduğunu ve Arapların bu kelimeyi (yalan kelimesini), kimi zaman bu anlamda kullandığını İbn Abdilberr (463/1071) ifade etmektedir.¹⁹⁹

Ka'b'ın, gökyüzünün değirmen taşı gibi bir eksen etrafında döndüğünü söylemesini Huzeyfe'nin yadırgaması günümüz coğrafya bilgileri ile bağdaştırılmaz.

Ka'b'ın Hz. Meryem'in kardeşi Harun'un Hz. Mûsâ'nın kardeşi Hz. Harun olmadığını, tarihi bilgilerle Hz. Âişe'ye (58/677) açıklamasıyla, doğru bir yorum yaptığı anlaşılmaktadır ki Hz. Âişe de bunu sükût ederek kabul etmiştir. Bununla beraber âyetteki 'Harun'un kızkardeşi' ifadesiyle Hz. Meryem hakkında yanlış düşünen dönemin yahudilerine bir cevap verildiği ve Hz. Meryem'in, Hz. Harun'a din ve îmân yönüyle yakınlığının vurgulandığı düşünülecek olursa Hz. Âişe'nin tefsîrinin isabetli olduğu anlaşılır.

İbn Abbâs (68/687) ve Abdullah b. Selâm'ın (43/663) Ka'b'ı bir nevi uyarmaları sonucu Ka'b, hakikati kabullenmiş ve hatasından rücu etmiştir.

Ebû Zerr'in (32/652), sahâbe arasında, özellikle mal mülk edinme ve Allah yolunda harcama konusunda, kendine has bir anlayışı olduğu bilinen bir gerçektir.

Hz. Ömer'in (23/643) Ka'b'ı konuşmaktan men etmesinin nedeninin kıssacılığın halk içinde kontrolsüz yapılmasını engellemek olduğunu İbn Şebbe'nin rivâyetinden anlamaktayız.²⁰⁰ Ayrıca Hz. Ömer'in zaman zaman, Ka'b'dan kendisine va'z etmesini istediği görülür.²⁰¹ Ka'b, Peygamberimiz'in (sallellâhü aleyhi ve sellem) kıssacılığa dair hadîsi kendisine ulaştırılınca hemen hadîse ittiba ederek kıssacılığı bırakır. Ancak bir müddet sonra Muâviye'nin emriyle yine başlar.

Geriye kalan rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere sahâbîler, Ka'bu'l-Ahbâr'ın sözlerine temkinli yaklaşmış; onun Ehl-i Kitab'tan nakillerini belli bir süzgeçten geçirmişlerdir. Bütün bunlara rağmen yine de Ka'bu'l-Ahbâr'ın semâvî kitaplardan yaptığı nakillere karşı dikkatli olmak gerekmektedir.

¹⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, I, 38; Taberî, Târîh, III, 611.

¹⁹⁹ İbn Abdilberr, a.g.e., a. y.

²⁰⁰ İbn Şebbe, Târîhu'l-Medîne, I, 8-9.

²⁰¹ Ebû Nuaym, Hilye, V, 368-369.

Aşağıda verilen rivâyette olduğu gibi kimi zaman Ka'b, tamamen hayal ürünü ve kızgınlık sonucu söylediği anlaşılan kimi konuşmalar yapabilmıştır. *Şu rivâyet ise Ka'b için bir cerh unsuru sayılabilir*: Bir deniz seyahatinde Muhammed b. Ebî Huzeyfe, Ka'b'a bindikleri gemiyi de Tevrat'ta bulup bulamadığını sorunca Ka'b öyle cevap verir: "Tevrat'ı hor görme (onunla alay etme). Çünkü o (da) Allah'ın kitabıdır. Onda (da) gerçek (hak sözler) vardır." Bunun üzerine Muhammed b. Ebî Huzeyfe, iki defa daha aynı soruyu sorunca Ka'b sinirlenip şunları söyler: "Hayır, ancak Tevr'ta Kureyşli asi bir gencin, eşeğin yularından fırlayıp çıkması gibi fitneye atılacağını bulmaktayım. (Allah'tan) kork, sakın ola ki sen o genç olmasın."²⁰²

IV. Ka'bu'l-Ahbâr'ın Güvenilirliği ve Rivâyetlerine Yaklaşımlar

A. Ka'bu'l-Ahbâr'ı Cerh Veya Tenkîd Eden Müellifler

Cerh ve ta'dîl âlimlerinden Ka'b'ı, cerheden herhangi bir âlim ve cerhedici herhangi bir lafız tespit edemedik.²⁰³ Hadîs münekkidlerinin çoğunluğu Ka'b'ın güvenilirliğinde ittifak etmişlerdir.²⁰⁴ Ayrıca Ka'b, 'zayıf' ve 'metrûk' râvîlerin ("ed-duafa ve'l-metrûkûn") anlatıldığı kitaplarda yer almamıştır.²⁰⁵

Son asır müelliflerinden Reşîd Rızâ,²⁰⁶ Ahmed Emîn,²⁰⁷ Mahmud Ebû Reyve,²⁰⁸ -özellikle Ebû Reyve'den naklen- Y. Nuri Öztürk,²⁰⁹ Ka'b hakkında cerhedici hatta tecrîhden daha ağır ve hakarete varan ifadeler kullanmışlardır. Ayrıca bu müellifler iddialarında ilmîlikten uzak, gayr-ı ciddi bir tutum sergilemekte ve değişik kitaplardan yaptıkları nakilleri çarpıtarak aktarmaktadırlar.²¹⁰

Tefsîr ve özellikle de tefsîr tarihiyle ilgili çok değerli çalışmalara imza atmış olan İsmail Cerrahoğlu ise Ka'bu'l-Ahbâr'la ilgili olarak eksik ve kısmen yanlış bilgi vermekte, yaptığı nakilleri tahkîk etmeden eserlerine aldığı için

²⁰² Lafız farklılıklarıyla, İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, VIII, 616; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I, 83; Zehebî, *Siyer*, III, 481; İbn Ebî Şebbe, *Târîhî'l-Medîne*, III, 1117-1118; Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, VII, 231, 467-468.

²⁰³ Yakın zamanda yapılmış olan bir yüksek lisans çalışmasında (Osman Bilgen, *Muhadramların Hadîs İlmindeki Yeri*, Sakarya Üni. Sos. Bil. Ens., 1998, s. 132) Ka'b'ın, "cerhedilen muhadramlar" başlığı altında, mesnedsiz bir şekilde cerhedilmiş olarak gösterilmesi bir yanlışından kaynaklanıyor olmalıdır.

²⁰⁴ Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâ*, II, 68-69; Kevserî, *Makalât*, 127.

²⁰⁵ Kevserî, *Makalât*, 127; Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, I, 121.

²⁰⁶ Reşîd Rızâ, *Mecelletu'l-Menâr*, cilt: 27, 7. cüz, s. 539-547; 8. cüz, s. 610-619, *Tefsîru'l-Menâr*, III, 18, 347, IV, 268, VI, 332, VIII, 355, 449, 480.

²⁰⁷ Ahmed Emîn, *Fecru'l-İslâm*, 160-161.

²⁰⁸ Ebû Reyve, *Advâ ala's-Sünneti'l-Muhammediyye*, 137, 147.

²⁰⁹ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'ân'daki İslâm*, 130, 243, 277, 345-351, 522-525.

²¹⁰ bkz. Ebû Reyve, *a.g.e.*, 121, 138.

de aynı bölüm içerisinde çelişkili değerlendirmeler yapmaktadır.²¹¹

B. Ka'bu'l-Ahbâr'ın Tevsîk Ve Ta'dîli

Sahâbîlerden Ebu'd-Derdâ (32/652): "İbnu'l-Himyerî (yani Ka'b)'ın derin ilmi vardır"²¹² derken; Muâviye (60/679): "Ka'b'ın bol meyveli ağaç gibi ilmi vardır"²¹³ demiştir. Ancak bu cümleler, tevsîk ve ta'dîle işaret etmekten çok Ka'bu'l-Ahbâr'ı metheden ifadelerdir. Şuayb el-Arnâût, mütekaddimûn hadîs otoritelerinden hiçbirinin Ka'b'ın ne tevsîkiyle, ne de tecrîhiyle ilgili herhangi bir değerlendirme yapmadıklarını vurgulamaktadır²¹⁴. Müteahhirûn hadîsçilerden konuyla ilgili değerlendirmelerini tespit edebildiklerimizden; Lâlekâî (418/1027), "*Îmâmu'l-ümmе mine't-tâbi'în min ehli'l-Medîne*"²¹⁵ başlığı altında Ka'bu'l-Ahbâr'ı da zikretmiştir. İbn Abdilberr (463/1071): "*Tâbiûnun (yaşça) büyüklerinden, âlimlerinden ve güvenilir olanlarındandır. Tevrât 'ı en iyi bilen insanlardandır.*"²¹⁶ Onun hakkında, Nevevî (676/1277): "*Hadîs âlimleri Ka'b'ın ilminin çokluğu ve güvenilirliği konusunda ittifak etmişlerdir,*"²¹⁷ Zehebî (748/1347): "İyi Müslüman (*kâne hasene'l-İslâm*), dindar (*metînu'd-diyâne*), ulemanın seçkinlerinden (*min nubelâi'l-ulemâ*),"²¹⁸ İbn Hacer (852/1442) 'Sika'²¹⁹ demiştir.

C. Ka'bu'l-Ahbâr ve Rivâyetleriyle İlgili Yaklaşımlar

Ka'b ve rivâyetleriyle ilgili iki tür yaklaşımdan söz edilebilir: İlki; Ka'b'ı,

²¹¹ bkz. İsmail Cerrahoğlu, *Kur'ân Tefsîrinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller* (A. Ü. İlahiyat Fak., Doktora tezi, 1960), A. Ü. Basımevi, 1968, 67-69.

Cerrahoğlu, Hz.Âişe, Ebû Zer ve Hz.Ömer'in Ka'b'a yönelik tenkitlerini eksik ve kısmen yanlış aktarıyor: s. 67: "Leh ve aleyhinde çeşitli haberler mevcuttur. Durum daha ziyade aleyhindedir." (bkz. Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, Ankara: 1996, 119-121). Hâlbuki hadîs münekkidlerinden hiçbiri Ka'b aleyhinde konuşmamış, aksine onu tevsîk etmişlerdir. Cerrahoğlu, 1960'ta hazırladığı doktora tezinde Ka'bu'l-Ahbâr'a ayırdığı bölümdeki (s. 67-69) bilgileri, birkaç cümle ekleyerek neredeyse olduğu gibi, Tefsir Tarihi'ne aktarmıştır. Aradan geçen onca zamana ve bu yeni basıma rağmen ne Ahmed Emîn'in *Fecru'l-İslâm*'ından, ne Reşîd Rızâ'nın *Mecelletü'l-Menâr*'ından, ne de Schmitz'in *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki Ka'bu'l-Ahbâr md.neden yaptığı nakilleri tahkik etmeden yinelemiştir. Hatta *Tefsîr Tarihi*'ndeki bölüme (s. 121) eklediği en son cümlesiyle ("Muarızlarının onu itham eden delilleri kâfi derecede açık değildir") yukarıda verdiğimiz cümlesi çelişmektedir.

²¹² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/190; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 382.

²¹³ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 358; Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' fi'l-İlel*, II, 205; İbn Hacer, *a.g.e.*, a.y.

²¹⁴ bkz. Zehebî, *Siyer*, III, 491 dipnotta; ayrıca bkz. Muallimî, *Envâr*, 99.

²¹⁵ Lâlekâî, *Şerhu Usûli İ'tikâdi Ehli's-Sünnet ve'l-Cemâat*, I, 36, tah. Hibetullah b. el-Hasen Mansûr et-Taberî, Riyâd, 1415/1994.

²¹⁶ İbn Abdilberr, *Temhîd*, 23/39.

²¹⁷ Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâ*, II, 68-69, no: 91, Mısır, ts.

²¹⁸ Zehebî, *Siyer*, III, 490.

²¹⁹ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, 461, no: 5648.

dolayısıyla birçok rivâyetini her türlü şaibeden arı addeden anlayış -ki M. Zâhid el-Kevserî'nin yaklaşımı bu yöndedir.²²⁰ İkincisi; Ka'b'ı, dolayısıyla rivâyetlerini Müslümanların inanç ve amellerini ifsâd etmeye yönelik bir yahudi tuzağı olarak gören anlayış tarzındaki²²¹ anlayış. Bu bağlamda, Zehebî (748/1347), Ka'b için şunları söylemektedir: "Yahudilerin kitaplarını çok iyi bilen birisidir. Ka'b, o kitaplardaki doğruları yanlışlarından ayırt edebilecek bir birikime sahipti."²²²

Ka'b, isrâiliyât türü haberlerin ana kaynaklarından biridir.²²³ Bundan dolayı rivâyetleri ve sözleri daha ilk dönemden itibaren tenkîde tabi tutulmuş, sahâbîler onun nakillerini ve yorumlarını bir süzgeçten geçirmişlerdir.²²⁴ Sahâbenin Ka'b'a sorular sormasının sebeplerinin Kur'ân-ı Kerîm'de kısa olarak anlatılan kıssaların detaylarını öğrenmek, Ehl-i Kitab'ın inanç ve ibadetlerine dair bilgiler edinmek, onu sınamak, ne diyeceğini araştırmak ve bazen de hoşça vakit geçirmek, eğlenmek için olduğunu görmekteyiz.²²⁵ Semâvî kitaplardan ve özellikle de Tevrât 'tan birçok nakillerde bulunmuş,²²⁶ Kur'ân-ı Kerîm ile Tevrât arasında sıkça mukayese yapmıştır.²²⁷ Bir iddiaya göre²²⁸ Ka'b, Kur'ân âyetleri ve hadîsler ile Tevrât ve İncîl arasındaki mukayeseleri, Müslümanların gözüne girmek, kalplerini kazanmak için yapmıştır. Yine bu iddia sahibine göre Ka'b'ın sözleri sahâbenin kalplerinde ve zihinlerinde büyük izler bırakamamıştır. Çünkü sahâbîler Resûlullah'a (sallellâhü aleyhi ve sellem) öğrencilik yaparak kalplerini ve zihinlerini Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerle tezyin etmişlerdi.

Ka'bu'l-Ahbâr, elinde bulunan ve nakiller yaptığı Tevrât nüshasının tağyîr ve tebdîl edilmediğini iddia etmektedir.²²⁹ Zehebî (748/1347), Ka'b'ın elinde böyle bir Tevrât nüshasının olabileceğine ihtimal vermektedir.²³⁰ Oysa bu

²²⁰ Kevserî, *Makâlât*, 127 vd.

²²¹ Reşîd Rızâ, *Mecelletü'l-Menâr* cilt: 27, 7. cüz, 539-547; 8. cüz, 610-619; *Tefsîru'l-Menâr*, III, 18, 347, IV, 268 vd; Ebû Reyze, *Advâ'*, 137-147 ve Ahmed Emîn, *Fecrü'l-İslâm*, 160-165.

²²² Zehebî, *Siyer*, III, 490.

²²³ Zehebî, M. H., *İsrâiliyât*, 56-96; Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, I, 117.

²²⁴ Ma'mer b. Râsîd, *el-Câmi'*, XI, 33 (Abdurrezzak'ın *Musannefinin* sonunda); Abdurrezzâk, *Musannef*, V, 5; İbn Ebî Hâtim, *İlelü'l-Hadîs*, I, 387, II, 176, 422; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 413-414; Taberî, *Târîh*, I, 65-66; Hâkim, *Müstedrek*, I, 536-537.

²²⁵ Ebû Hamde, *Fî'l-Ubûri'l-Hadârî*, 61; Ezrakî'nin rivâyetine göre Hz. Ömer, bir keresinde Ka'b'a: "Nel'ab yâ Ka'b, ahbîrîni ani'l-beyti'l-harâm" demiştir.

²²⁶ İbn Abdilberr, *Temhîd*, 23/40, Zehebî, *Siyer*, III, 490.

²²⁷ bkz. Taberânî, Evâil, 138; Ebû Dâvûd, *K.ez-Zühd*, 378-379; Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, 10/342; Hakîm et-Tirmizî, *Hatmü'l-Evliyâ*, 440, tah. Osman Yahya, Beyrut: 1965; Taberî, *Târîh*, II, 98; İbn Hacer, *Bezu'l-Mâ'ûn*, 160; Şa'rânî, *İslâm'da Kardeşlik Hukuku*, 56, ter. Hamit Ekber, İst. 1983; İbrahim Ali, *el-Ehâdîs ve'l-Âsâr*, 240-241.

²²⁸ Ebû Hamde, *Fî'l-Ubûri'l-Hadârî*, 55.

²²⁹ İbn Abdilberr, *Temhîd*, 23/40; Zehebî, *Siyer*, III, 494.

²³⁰ Zehebî, *a.g.e.*, a.y.

ihtimal çok uzaktır. Nitekim İbn Abbâs bir keresinde Ka‘b’a hitaben, kendisine birtakım sorular soracağını ancak bunları ‘tahrîf edilmiş kitaptan’ veya ‘insanların yorumlarıyla’ cevaplamamasını istemiştir.²³¹ Bu da böyle bir Tevrât nüshasının Ka‘b’in yanında olma ihtimalini nefyetmektedir. Zehebî’nin (748/1347) İbn Ebî Hayseme’nin (279/892) *Târîh*’inden rivâyetine göre Ka‘b, bu evsftaki bir Tevrât nüshasını babasından tevarüs etmiştir. Daha sonra ölümüne yakın bir zamanda kendi ifadesiyle, uzak bir denizin derinliklerine attırarak imha etmiştir. Bu Tevrât nüshası Ka‘b’in ifadesiyle “Yüce Allah’ın Hz. Mûsâ’ya indirdiği şekliyle kalmış, tağyîr ve tebdîl edilmemiş” bir nüshadır.²³² Böyle bir nüshanın varlığı ve buna dair kanaat, bizzat Kur’ân-ı Kerîm’le çelişki arz etmektedir.²³³

Ka‘bu’l-Ahbâr’ın, nakiller yaptığı Tevrat nüshasının muharref olmadığını ifade eden rivâyetler -gerek bizzat Ka‘b’in sözü,²³⁴ gerekse Zehebî’nin değerlendirmesi²³⁵- böyle bir Tevrat nüshasının varlığı konusunda ciddi tereddütleri beraberinde getirmektedir. Böyle bir kanaatin, Kur’ân-ı Kerîm’in Tevrat ve diğer semâvî kitaplarla ilgili hükümleriyle tezat teşkil edeceği ortadadır.²³⁶ Özellikle Zehebî’nin, Ka‘bu’l-Ahbâr’ın, tebdîl ve tağyîr edilmemiş bir Tevrat nüshasına sahip olduğuna dair değerlendirmesi, Ka‘b’a beslenen hüsnü zandan kaynaklanıyor olsa gerekir.²³⁷

Ka‘bu’l-Ahbâr birçok peygamber kıssası, yaratılış, dünyanın ömrü ve kalan süresi, değişik mekânların faziletleri, arş, sidre-i muntehâ ve bazı coğrafi bilgiler ile ilgili rivâyetlerin ilk kaynağı olma konumundadır.²³⁸

D. Batılı Araştırmacıların Ka‘bu’l-Ahbârla İlgili Değerlendirmeleri

Batılı araştırmacılar (şarkiyatçılardan) çalışmalarını inceleme imkânı bulabildiğimiz kişilerin Ka‘bu’l-Ahbârla ilgili değerlendirmelerini anahatlarıyla şu şekilde sıralayabiliriz:

M. SCHMITZ: Schmitz, *İslâm Ansiklopedisi* için hazırladığı maddesinde²³⁹ Ka‘bu’l-Ahbâr’ın hayatını anlattıktan sonra, Ka‘b’in rivâyetlerinin nakli ve ne tür eserlerde bulunduğu değinip, Sa‘lebî ve Kisâfî’nin eserlerinde Ka‘b’a

²³¹ Makrizî, *el-Mukaffa’l-kebir*, IV, 503.

²³² Zehebî, *Siyer*, III, 494. Ebû Hamde, Ka‘b’in bu Tevrât nüshasını babasından tevarüs ettiğini söylemektedir. Ebû Hamde, *Fi’l-Ubûri’l-Hadârî*, 72.

²³³ bkz. Bakara, II, 75; Nisâ, IV, 46; Mâide, V, 13, 41.

²³⁴ İbn Abdilberr, *Temhîd*, 23/40.

²³⁵ Zehebî, *Siyer*, III, 493-494; Zehebî, *Tehzîbu Siyer*, I, 118.

²³⁶ Bakara, II, 75; Nisâ, IV, 46; Mâide, V, 13, 41.

²³⁷ Zehebî, konuyla ilgili rivâyetin İbn Ebi Hayseme’nin *Târîh*’inde Hüdbe-Hemmâm-Şehr tarîkiyle rivâyet edildiğini, ancak Şehr’in Ka‘b’i idrâk etmediğini belirtmektedir. bkz. Zehebî, *Siyer*, III, 494.

²³⁸ Ebû Hamde, *Fi’l-Ubûri’l-Hadârî*, 72.

²³⁹ İslâm Ansiklopedisi, *Ka‘bu’l-Ahbâr md.*, VI, 2-4; Milli Eğt. Basımevi, İstanbul: ts.

isnâd edilen Yûsuf ile Zelîha hikâyelerinin değerlendirmesini yapmaktadır. Schmitz, ilgili maddeyi çok az sayıda kaynağa istinad ederek hazırladığı için Ka'b ile ilgili eksik ve yanlış değerlendirmelerde bulunmaktadır. Schmitz, Ka'b'in Hz. Osman (35 /655) ile hasımları arasındaki mücadelede halîfenin tarafını tuttuğu için bir gün Ebû Zerr (32/652) tarafından dövüldüğünü söylemekte. Hâlbuki Ebû Zerr'in Ka'b'a kızgınlığının ve onu dövmesinin sebebi, Ka'b'in miras malıyla ilgili sözleridir.²⁴⁰ Yoksa Schmitz'in iddia ettiği gibi ne Ebû Zerr, Hz. Osman'ın muhalifidir, ne de Ka'b, halîfenin tarafını tuttuğu için dayak yemiştir. Schmitz'in, sahâbilerden İbn Abbâs ile Ebû Hureyre'yi Ka'b'in 'en mühim tilmizleri" olarak nitelendirmesi ise doğru ve tutarlı değildir. Bu zatlar ile Ka'b arasındaki diyalogların ve kısmî bilgi alışverişlerinin hoca-talebe ilişkisi şeklinde mütalaa edilmesi isabetli bir yaklaşım tarzı değildir.

W. M. BRINNER: Brinner, *Encyclopedia of Arabic Literature* için yazdığı kısa maddesinde,²⁴¹ Ka'bu'l-Ahbâr'ın Müslüman olmasıyla ilgili rivâyetlerin, Kur'ân'dan önceki semâvî kitapların tahrîf edildiği, Kur'ân'ın ilâhî bir kitap ve Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu ispat için müslümanlar tarafından sonradan uydurulduğunu iddia etmektedir. Ancak Brinner, bu iddiasını ispatlayacak herhangi bir delil ortaya koyamamıştır. Kaldı ki Brinner'in bu değerlendirmesi, Hz. Muhammed'in (sallellâhü aleyhi ve sellem) peygamber ve Kur'ân-ı Kerîm'in de ilâhî kitap olmadığı önyargısına istinad ettiğinden bilimsel değildir. Ona göre Ka'bu'l-Ahbâr'ın Ehl-i Kitâb'a ait birçok bilgiyi, efsanevî hikâyeyi müslümanlara aktarması onun ününü artırmıştır. Ka'b'in bu tür rivâyetlerini, yaşadığı dönemde de günümüzde de İslâm dışı olarak niteleyenlerin bulunduğunu söylemektedir. Brinner de Schmitz gibi Ka'b'ı, Hz. Osman ile Ebû Zerr ve tâbiînden bir kısım insanların aralarını açıp kışkırtmakla suçlamasına rağmen, Ka'b'in böyle bir kışkırtıcılık yaptığını ispat eden herhangi bir rivayet gösterememiştir.

M. J. KISTER: Kister, "*Haddisu an beni israile ve-la harace, " a study of an early tradition*" başlıklı uzun makalesinde,²⁴² İslâm tarihinin ilk zamanlarında yahudi ve hıristiyan din bilginlerinin gelecekteki olayları önceden bilme yeteneklerinin olduğunun farzedildiğini ve onların bu tür bilgileri Tevrat ve diğer kutsal kitaplardan edinmiş olduklarının kabul edildiğini belirtmektedir. Kister, konuyla ilgili rivâyetlerin çoğunu Nu'aym b. Hammâd'ın *Kitabul- Fiten*'inden nakletmektedir. Kister bu konuyla ilgili şu rivâyetleri sıralamaktadır:

Ka'b, Sıffîn'le ilgili olarak: "İsrailoğulları burada bir birleriyle savaştılar ve yetmiş bin kişi öldü" sözüyle Muâviye ile Hz. Ali arasında ilerde olacak Sıffîn

²⁴⁰ *Ahmed b. Hanbel*, I, 63; Taberî, *Târîh*, IV, 284.

²⁴¹ *Encyclopedia of Arabic Literature*, II, 421, London, 1998.

²⁴² *Israel Oriental Studies*, cilt: 2, s. 215-239, Jarusalem, 1972.

savaşını öngörüyordu.²⁴³

Ka‘b, Hz. Ömer’in (23/644) Tevrat’ta özelliklerini bulabildiğini söylemiş²⁴⁴ ve ona öldürülmesinden kısa bir süre önce üç güne kadar öldürülebileceğini haber vermişti;²⁴⁵ Abdullah b. ez-Zübeyr’in (73/692) başına gelecek herşeyi Ka‘b’in ona söylemiş olduğuna dair rivâyetler;²⁴⁶ Ka‘b’in, Abbâsîlerin geleceğini, yöneticilerinin isimlerini de zikrederek haber verdiği rivâyetler;²⁴⁷ Zemzem’in “Allah’ın Kitabı”nda geçtiğini belirttiği rivâyetler.²⁴⁸

MOSHE PERLMANN: Perlmann’ın Ka‘b’in müslüman olmasıyla ilgili rivâyetleri değerlendirdiği ve metinlerini verdiği iki makalesi vardır: *A legendary story of Ka‘b al-ahbars conversion to Islam*,²⁴⁹ *Another Ka‘b al-ahbar story*.²⁵⁰ Perlmann ilk makalesinde Ka‘bu’l-Ahbâr’ın müslüman olmasıyla ilgili değişik kitaplarda geçen hikâyelere değindikten sonra, bu rivâyetlerin uydurulduğunu ve bununla; ihtida eden Ehl-i Kitap mensubu bir din bilgininin ağzıyla İslâm’ın ilâhî kaynaklı olduğunun ispatlanmasının amaçlanlandığını iddia etmektedir. Perlmann, makalesini British Museum’da *Kıssatu Ka‘bi’l-Ahbâr* adıyla kayıtlı bulunan ve müellifi belli olmayan uzunca bir rivâyeti esas alarak hazırlamış; metnin istinsah edildiği tarihin ise h.1040/m.1630 olduğunu belirtmiştir. Perlmann, bu uzun rivâyette Ka‘b ile hıristiyan bir rahip arasında geçen İslâm ve Hz.Peygamber’in müjdelendiğine dair diyalog ile ‘Rahip Bahira Efsanesi’ arasında bir paralellik kurar. Bu kıyaslamasında “Hz. Peygamber’in Bahira’dan öğrendiği bilgi çarpıklığının” Ka‘b’a nisbet edilen bu hikâyelerden kaynaklanıyor olabileceğini söylemektedir. Perlmann ikinci makalesinde Kahire Kütüphanesinde bulunan Ka‘b’in müslüman olmasıyla ilgili bir başka hikâyeyi British Museum’daki hikâyeye karşılaştırmaktadır. Perlmann makalenin sonunda yahudiliği yeren ve İslâm’ı öven bu tür hikâyelerin yüzyıllar boyunca vâizler (kıssacılar) tarafından vaaz malzemesi olarak kullanıldığını ifade etmektedir.

E. Ka‘bu’l-Ahbâr Hakkındaki İthamlar Ve Bunlara Verilen Cevaplar

1. Hz. Ömer’in Öldürülmesinde Rolü Olduğu İddiası

²⁴³ İlgili rivâyet için bkz. Taberî, *Tefsîr*, 16/484; Kurtûbî, *Tefsîr*, IX, 330.

²⁴⁴ Rivâyet ler için bkz. Taberî, *Târîh*, IV, 191–192; İbn Asâkir, *Târîh*, 53/344–345, 365–366.

²⁴⁵ Rivâyetler için bkz. Taberî, *Târîh*, IV, 191–192; İbn Asâkir, *Târîh*, 53/349.

²⁴⁶ Ma‘mer b. Râşid, *Câmi*, XI, 365–366, no: 20755; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 373; İbn Asâkir, *a.g.e.*, 50/168; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 482.

²⁴⁷ Nu‘aym b. Hammâd, *el-Fiten*, 53, 64–71, 118–121, tah. Süheyl ez-Zekkâr, Beyrut, 1414/1993.

²⁴⁸ Ahmed, *el-Câmi’ fi’l-İlel*, II, 247; Abdurrezzâk, *Musannef*, V, 115–116, no: 9115–9116.

²⁴⁹ *Jewish Social Studies*, sayı, 5, New York, 1953.

²⁵⁰ *The Jewish Quarterly Review*, sayı 15, 1954.

Ka'b'ın, Hz. Ömer'i şehid eden suikastçıların işbirlikçisi olduğu iddiası²⁵¹ kesin delillere istinat edilemeyen bir iddiadır. Zira konuyla ilgili kaynakların hiçbiri buna dair kesin bir bilgi vermemektedirler.²⁵² Kaldı ki, Hz. Ömer mescidde hançerlendikten üç gün sonra vefat etmiştir. Hz. Ömer böyle bir şeyi sezmiş olsaydı Ka'b'ın da cezalandırılması için gerekli talimatı verirdi. Ka'b, olsa olsa, suikastçıların planlarını bir şekilde öğrenmiş ve bunu Hz. Ömer'e; "Üç güne kadar öldürülebilirsin" şeklinde söyleyerek²⁵³ onu dikkatli olması için uyarmış olmalıdır.²⁵⁴

2. 'Yalancı' Olduğu ve Sahâbîlerce Yalancılıkla İtham Edildiği İddiası

Ka'bu'l-Ahbâr, bir takım görüş ve yorumlarından dolayı birkaç sahâbî tarafından 'yalan söylüyor (kezebe Ka'b)' şeklinde eleştirilmiştir.²⁵⁵ Bu rivâyetlerden hareketle Ka'b'ın sahâbîlerce 'yalancı' addedildiği ve birçok kereler yalancılıkla suçlandığı iddiası²⁵⁶, sahâbîlerin kullandıkları kelimelerin, Arap lügatında hangi anlamlarda kullanıldığının doğru tespit edilememesinden ötürü tutarlı değildir. İbn Abdilberr (463/1071), sahâbîlerin, bu sözlerinde kullandıkları 'yalan söylüyor (kezebe)' fiilinin, Araplarca kimi zaman 'galat (hata, yanılma)' anlamında söylendiğini özellikle vurgulamaktadır.²⁵⁷

Muâviye'nin (60/679), Ka'b hakkında söylediği: " O, Ehl-i Kitâb'tan rivâyet edenlerin en doğru sözlü olanlarından idiye de biz onun yalan söyleyip söylemediğini denerdik" sözünü,²⁵⁸ Ka'b'ın zaman zaman hata ettiğini belirtmek için sarfettiği; yoksa yalancı olduğunu ima etmek maksadıyla söylemediği belirtilmiştir.²⁵⁹

4. İslâm'ı İçten Yıkıma Çalışan Bir Yahudi Ajanı Olduğu İddiası

Ka'bu'l-Ahbâr'ın müslüman olma -daha doğrusu müslüman olduğu görüntüsü verme- sindaki amacının, müslümanların inanç ve düşüncelerini bozmak, yalan, yanlış bilgileri doğruymuş gibi göstererek onlara yutturmak

²⁵¹ Ebû Reyve, *Advâ*, 111, 117.

²⁵² Taberî, *Târîh*, IV, 2027deki, Ka'b'ın, Hz. Ömer'in komşusuna onun huzuruna nasıl çıkılacağını sorduğuna dair rivayet böyle bir ihtimali hatıra getirmekteyse de suikastçı olduğuna dair bir bilgi ihtiva etmemektedir.

²⁵³ Taberî, *Târîh*, IV, 191-192; İbn Asâkir, *Târîh*, 53/429.

²⁵⁴ Bu konuyla ilgili tartışmalar için bkz: Ebû Hamde, *Fi'l-Ubûri'l-Hadârî*, 132-173; Muallimî, *Envâr*, 99, 111 vd; Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-Muhaddisün*, 181-182.

²⁵⁵ Huzeyfe (ö.36/656) tarafından: İbn Asâkir, *Târîh*, 50/172; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 483.

Hz. Aişe (ö.58/677) tarafından: Taberî, *Târîh*, II, 236.

İbn Abbâs (ö.68/687) tarafından: Taberî, *Târîh*, I, 65-66, 75; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, I, 14-15.

Abdullâh b. Selâm'dan (ö.43/663): *Muvatta, Cuma*, 16; *Ahmed b. Hanbel*, II, 486, V, 453.

²⁵⁶ Ebû Reyve, *Advâ*, 137, 147; Ahmed Emîn, *Fecru'l-İslâm*, 160-161; Reşid Rızâ, *el-Menâr*, IV, 268; 6/332; 8/355, 449, 480; 9/190, 414, 472.

²⁵⁷ İbn Abdilberr, *Temhîd*, 23/49.

²⁵⁸ *Buhârî, İ'tisâm*, 25; Buhârî, *et-Târîhu's-Sağîr*, I, 87; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 382.

²⁵⁹ Kevserî, *Makalât*, 127-129; Ebû Zehv, *a.g.e.*, 181.

olduğu iddiası²⁶⁰ birçok yönden tutarsız ve ilmî gerçeklere de aykırıdır. Zira ne sahâbîler, ne tâbiîler ve ne de hadîs münekkidi Ka‘bu‘l-Ahbâr‘ın müslümanlığının aldatmaca olduğuna dair hiçbir tenkîd veya imada bulunmamışlardır. Aksine onun dindarlığını öven ifadeleri kaynaklarda yer almıştır.²⁶¹

Diğer taraftan Ka‘bu‘l-Ahbâr, Ehl-i Kitâb‘dan naklettiği bilgileri İslâmî bilgilermiş gibi veya Resûlullah‘a (sallellâhü aleyhi ve sellem) isnâd ederek değil, kaynaklarına işaret ederek aktarmıştır.²⁶²

Ayrıca sahâbîlerin, Ehl-i Kitâb‘dan ihtidâ edenlere, önceki semâvî kitaplara dair bir takım sorular sormaları, konuları araştırmaları doğal bir durumdur. Ka‘b da kendisine sorulan bu tür konuları cevapsız bırakmamış, etrafındaki insanların meraklarını gidermiştir. Ancak burada çözümü çok müşkül olan bir sorun var ki o da Ka‘b‘ın nakillerinin gerçekten o semâvî kitaplarda olup olmadığı konusudur. Bunun bütünüyle ortaya konması ise başlı başına uzun ve yorucu bir araştırmayı zorunlu kılmaktadır.

F. Ka‘bu‘l-Ahbâr, Kâhin Veya Siyaset Teorisyonu mi?

İbn Haldûn (808/1406), *Mukaddime* adlı eserinde²⁶³ “Devletlerin ve milletlerin geleceklerinden haber verme” başlığı altında birçok müneccim ve kâhinden örnekler sıraladıktan sonra şöyle demektedir: “Genel olarak dünyanın ömrü ve geriye kalan süresi, özel olarak da İslâm devleti ve medeniyetinin geleceğiyle ilgili bilgiler İslâm‘ın ilk döneminden itibaren özellikle İsrâîloğullarından olup da Müslüman olan Ka‘bu‘l-Ahbâr ve Vehb b. Münebbih (110/728) gibi kişilerden nakledilmiştir. Onların çoğu kez iktibas ettikleri şeyler ise nakledile gelen bilgiler ve ihtimalli te‘vîllerdir.”

Biz burada Ka‘b‘ın dünyanın ömrü gibi, birçoğu Ehl-i Kitâb kaynaklı²⁶⁴ rivâyetlerinden ziyade, kendi yaşadığı dönem ve yakın gelecekle ilgili sarf ettiği sözler üzerinde duracağız. Ancak bu haberlerin bizzat Ka‘b‘ın ağzından çıkıp çıkmadığının tespiti için isnâdlarının ciddi bir şekilde incelenmesi gerektiğini belirtmeliyiz.

²⁶⁰ Ebû Reyze, *Advâ*, 115, 116, 126.

²⁶¹ Konuyla ilgili rivâyetler için bkz: İbn Sa‘d, *Tabakât*, II, 358; Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi‘ fi‘l-İlel*, II, 205, Mizzî, *Tehzîbu‘l-Kemâl*, 24/190; Zehebî, *Siyer*, III, 490–491; Lâlekaî, *Şerhu Usûli İtikâdi Ehlis-Sünne*, I, 36; Nevevî, *Tehzîbu‘l-Esmâ*, II, 68–69; İbn Abdilberr, *Temhîd*, 23/39; İbn Hacer, *Takrîbü‘t-Tehzîb*, 461, no: 5648; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 382.

²⁶² Konuyla ilgili örnekler için bkz. Ma‘mer b. Râşid, *Câmî*, XI, 34; İbn Sa‘d, *Tabakât*, I, 270–272; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 43, 202; 8/106, 116; Abdullâh b. Vehb, *Câmi*, 13, 19–20; Fesevî, *el-Ma‘rifet ve‘t-Târîh*, III, 248–249, 515; Taberî, *Târîh*, I, 10–18; Taberânî, *el-Mu‘cemu‘l-Kebîr*, VIII, 33–34; Beyhakî, *Şu‘abu‘l-İmân*, I, 451, no: 680; Beyhakî, *el-Ba‘s ve‘n-Nüşûr*, 61; Ebû Dâvûd, *ez-Zühd*, 377, no: 480.

²⁶³ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 823, tah. Dr. Ali Abdolvâhid Vâfi, Kâhire, ts.

²⁶⁴ *Kitâb-ı Mukaddes*, Tekvîn, V, 5.

1. Hz. Ömer'in Şehadetini Haber Vermesi

Ka'b, Hz. Ömer'in şehid edilmesinden (h. 23/m. 644) kısa bir süre (üç gün) önce ona üç güne kadar öleceğini söyler.²⁶⁵ Gerçekten de Hz. Ömer, Ka'b'ın belirttiği süre sonunda şehid edilir. Ka'b, bu olayı vukuundan önce haber verdiği için son dönemdeki kimi yazarlar tarafından²⁶⁶ Hz. Ömer'i katleden suikast şebekesinin elemanlarından addedilmiştir. Bu iddiaya bazı araştırmacılar tarafından cevaplar verilmiştir.²⁶⁷

Ebû Hamde²⁶⁸ gibi kimi araştırmacılar ise ilgili haberlerin isnâdlarını detaylı olarak inceledikleri halde Ka'b'ın bu cinayette dahil olup olmadığı hakkında kesin bir hüküm vermekten kaçınmaktadırlar. Ancak Ebû Hamde, Ka'b'ın bu işte bir dahil olduğunu ima etmekten geri durmamıştır.²⁶⁹

Taberî'nin (310/925), Ebu'l-Muhârik Züheyr b. Sâlim'den rivâyetine göre Ka'b, Hz. Ömer'in Mâlik adındaki bir komşusundan Hz. Ömer'in huzuruna nasıl çıkılabileceğini sorar. Hz. Ömer'in komşusu, Hz. Ömer'in ne bir kapısı (onunla görüşmeye herhangi bir engel), ne de bir hicabı (özel kalem müdürlüğü) olmadığını, namaz kıldı(rdı)ktan sonra isteyenin kendisiyle konuşabildiğini söyler.²⁷⁰ Bu rivâyet Ka'b'ın suikast şebekesi içinde olabileceğini hatıra getirmekteyse de kesin bir kanaat vermekten uzaktır. Ayrıca haberin isnâdının da tetkik edilmesi gerekmektedir.

2. Hz. Osman'ın Şehadetini Haber Vermesi

Hz. Osman, hicrî 35/m.655'te şehid edilmiştir. Ka'b'ın vefat tarihi olarak hicrî 32, 33, 34 ve 35²⁷¹ tarihleriyle karşılaşmaktayız. Ancak Ka'b, Hz. Osman'dan önce vefat etmiştir.²⁷² Ka'b birçok defalar ve değişik vesilelerle Hz. Osman'ın öldürüleceğini haber veriyor²⁷³ ve farklı topluluklara hitaben Hz. Osman'ı öldürmemelerini tembihliyor.²⁷⁴

3. Hz. Hüseyin'in Şehid Edileceğini Haber Vermesi

Hz. Hüseyin, Kerbelâ'da hicrî 61/m. 680'de şehid edilmiştir. Ka'b ise rivâyetlere göre bunu yaklaşık yirmi beş otuz yıl önce haber vermiştir. İbn Sa'd'ın (230/844) rivâyetine göre²⁷⁵ bir gün Hz. Ali (40/660), Ka'b'ın

²⁶⁵ Taberî, *Târîh*, IV, 191–192; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*: 53/349.

²⁶⁶ Ebû Reyze, *a.g.e.*, 111, 117.

²⁶⁷ Muallimî, *Envâr*, 99, 111 vd.

²⁶⁸ Ebû Hamde, *Fî'l-Ubûri'l-Hadârî*, 132–173.

²⁶⁹ Ebû Hamde, *a.g.e.*, 123.

²⁷⁰ Taberî, *Târîh*, IV, 202.

²⁷¹ Bu tarihlerle ilgili olarak bu çalışmanın Ka'b'ın vefatı bölümüne bakınız.

²⁷² İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 445; Zehebî, *Tezkire*, I, 52; Zehebî, *Kâşif*, 148.

²⁷³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 488, VIII, 687.

²⁷⁴ İbn Şebbe, *Târîhü'l-Medîne*, IV, 1294–1295; Mahzun, *Tahkîku Mevâkifi's-Sahâbe*, II, 42.

²⁷⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 433; ayrıca Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, III, 117; Zehebî, *Siyer*, III, 291; Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, 9/193, Beyrut: 1402 ve *Mecma'u'z-Zevâid*, IX, 310, tah.

A. Kadir Derviş, Beyrut: 1414.

yanından geçerken, Ka'b çevresindekilere: "Bunun soyundan birisi, bir çete tarafından katledilecektir" der. Ardından Hz. Hasan oradan geçerken "Bu mu?" derler. Ka'b "Hayır" diye cevaplar. Daha sonra Hz. Hüseyin oradan geçerken "Bu mu?" derler. Ka'b "Evet o" diye cevaplar.

4. Muâviye'nin, Hz. Osman'ın Ardından Hilafete Gececeğini İddia Etmesi

H. 35/m.655 yılında aralarında Hz. Osman ve Muâviye'nin de (60/679) bulunduğu bir yolculuk esnasında kervanbaşı olan şahıs: "Osman'dan sonra emîrlik Ali'de, ardından da Zübeyr'de, daha sonra ise Talha'da olacaktır" anlamında bir şiir söyleyince, Ka'b; "Vallahi emîrlik Osman'dan sonra şu binittekine geçecektir" deyip Muâviye'yi işaret eder.²⁷⁶ Diğer bir rivâyette²⁷⁷ Ka'b'ın böyle konuştuğu Muâviye'ye haber verilince Muâviye: "Orada Ali ve Zübeyr ile Resûlullah'ın geriye kalan ashâbı durduğu halde mi (emîlik bana verilecek)?" şeklinde şaşkınlığını ifade eder. Ka'b ise şöyle cevap verir: "Sen onun (emîrliğin) sahibi (olacak)sın."

5. Abdullah b. ez-Zübeyr'in Şehîd Edileceğini Haber Vermesi

Abdullah b. ez-Zübeyr hicrî 73/m.692'te Haccâc (b. Yûsuf)-ı Zâlim (95/714) tarafından şehîd edilmiştir. Ka'bu'l-Ahbâr ise hicrî 35/655'te vefat etmiştir. Muhammed b. Sîrîn'den (110/728) rivâyete göre Abdullah b. ez-Zübeyr Ka'b'ın kendisiyle ilgili anlattıklarına dair şöyle konuşmuştur: "Ka'b'ın, yöneticilik dönemimle ilgili anlattığı herşeyin gerçekleştiğini gördüm. Benû Sakîf'ten birinin beni öldüreceğini de söylemişti. Ancak şimdi Sakîfli gencin -Muhtar es-Sakâfi'yi (74/693) kastediyor- kesilmiş kafası önümde duruyor. Ka'b'ın dediği çıkmadı." Muhammed b. Sîrîn devamla şunları söyler: "Hâlbuki İbnü'z-Zübeyr, kendisini ileride öldürecek olan Sakîfli Haccâc-ı Zâlim'in farkında değildi."²⁷⁸

V. Ka'bu'l-Ahbâr'ın Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Bütün bu rivâyetlerden yola çıkarak Ka'bu'l-Ahbâr için 'kâhin', 'suikastçi/işbirlikçi', 'gaybden haber verme iddiasıyla atıp tutan', 'Emevî hanedanı yaltakçısı" gibi yakıştırmalarda bulunmak hem ilmîlik, hem edep ve hem de ciddiyetle bağdaşmayacak bir tavidir.

Biz bu haberlerin -Ka'b tarafından söylendikleri doğruysa- o dönemin siyâsî ve içtimâî durumunun da dikkate alınarak değerlendirilmesiyle Ka'bu'l-Ahbâr hakkında daha sağlıklı sonuçlara ulaşılabileceğini düşünmekteyiz. Bu noktadan hareketle şunlar söylenebilir:

²⁷⁶ Nu'aym b. Hammâd, Fiten 64, 69-70, Taberî, *Târîh*, IV, 343.

²⁷⁷ Hallâl, *Sünne*, I, 281, no: 348; Zehebî, *Siyer*, III, 146.

²⁷⁸ Olayı, rivâyetleri bir araya getirerek aktardık. bkz. Ma'mer b. Raşid, *Câmi'*, XI, 365-366, no: 20755; Nu'aym b. Hammâd, Fiten 21-22, İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 373, no: 145; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 482; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/168.

Ka'bu'l-Ahbâr, Hz. Ömer (23/644) ve Hz. Osman'ın (35/655) halifelikleri ile Muâviye'nin (60/679) Şam valiliği döneminde bu zatlara danışmanlık görevlerinde bulunmuştur. Ka'b gibi tecrübeli,²⁷⁹ bilgin,²⁸⁰ halkın içinde²⁸¹ dolaşıp olan biteni gözlemleyen, sahâbîler nezdinde itibarlı olan²⁸² bir şahsın böyle bir görevde istihdamı pekâlâ mümkündür. Hz. Ömer'in Kudüs'ün fethinde Ka'b'ı yanına çağırıp onunla bir takım konuları konuşması,²⁸³ zaman zaman kendisine nasihat etmesini istemesi;²⁸⁴ Hz. Osman'ın Ka'b'a bazı konularla ilgili fikrini sorması;²⁸⁵ Hz. Osman'ın şehîd edilmesinden önce, halkı Hz. Osman'a karşı kıskırtanlara onu öldürmemeleri için seslenmesi;²⁸⁶ Ka'b'ın Muâviye hakkındaki sözleri²⁸⁷ bu ihtimali desteklemektedir.

İbn Haldun'un (808/1406) Ka'b'ı ve Vehb'i de (110/728) zikrettiği başlık ve değerlendirmeleri,²⁸⁸ onun (İbn Haldun'un) da bu doğrultuda düşündüğüne işaret ediyor olsa gerek.²⁸⁹

Ka'bu'l-Ahbâr, çok iyi bir toplum ve siyaset gözlemcisidir: Ka'b, Hz. Ömer'in uygulamalarından rahatsızlık duyan birtakım grup ve milletlerin Hz. Ömer hakkında ne düşündüklerini, neler planladıklarını duyup öğrenmiş ve bunları Hz. Ömer'e haber vermiş olabilir. Hz. Ömer, Ka'b'ın kendisine suikast düzenleyenlerin içinde olduğunu fark etmiş olsaydı, hançerlenmesinden vefatına kadar geçen süre içinde bunu söyler ve cezalandırılmasını emrederdi. Fakat buna dair herhangi bir bilgiyle karşılaşmadık.

Ka'b, Hz. Osman'dan bir yıl kadar önce veya aynı yıl vefat etmiştir.²⁹⁰ Hz. Osman'ın bazı idari tasarruflarından ötürü²⁹¹ hoşnutsuzluklar baş göstermiş, bilhassa şehîd edilmesine yakın isyan hareketleri kendini hissettirmeye başlamıştı.²⁹² Bütün olan biteni gözlemleyen herkes gibi isyancıların

²⁷⁹ Ka'b, 85–87 yaşlarında müslüman olmuştur.

²⁸⁰ Muâviye ve Ebu'd-Derdâ'nın Ka'b'la ilgili sözleri için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 358; Ahmed, *el-Câmi' fi'l-İlel*, II, 205; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 24/190; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 382.

²⁸¹ Ka'b, sık sık va'zederdi. bkz. İbn Asâkir, *Târîh*, 50/170–172; Abdullâh b. Vehb, *Câmi'*, 88–89.

²⁸² Ebû Hamde, *Fi'l-Ubûr*, 119–120.

²⁸³ Ahmed b. Hanbel, I, 38; Taberî, *Târîh*, III, 611.

²⁸⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, V, 368–369; Münâvî, *Kevâkib*, I, 153.

²⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, I, 63; Taberî, *Târîh*, IV, 284.

²⁸⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 488, VIII, 687; İbn Şebbe, *Târîhi'l-Medîne*, IV, 1294–1295; Mahzûn, *Tahkîku Mevâkîf's-Sahâbe*, II, 42.

²⁸⁷ Taberî, *Târîh*, IV, 343.

²⁸⁸ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 823.

²⁸⁹ Schmitz de (*İslâm Ansiklopedisi*, *Ka'bu'l-Ahbâr mad.* 6/2-4) Ka'b'ın Muâviye'nin sarayına muallim ve müşavir olarak alındığını belirtir.

²⁹⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, 50/153, 154, 176; İbn Abdilberr, *Temhîd*, 23/39.

²⁹¹ Özellikle Emevî ailesinden yaptığı tayinlerden dolayı.

²⁹² Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyan*, Ankara: 1990, s. 99–124.

niyetlerinin kötü ve Hz. Osman'ı 'hall' etmeye yönelik olduğunu Ka'b da tahmin etmiş ve onun öldürülebileceğini telaffuz etmiştir.

Ka'b, Arap kabilelerini, ailelerini ve aralarındaki çekişmeleri gayet iyi bilmektedir. Emevî ailesinin Hâşimî ailesiyle öteden beri iktidar yarışı içinde bulunduğunu o zaman yaşayan herkes bilmekteydi. Özellikle Hz. Osman dönemiyle birlikte Emevî ailesi İslâm coğrafyasında etkin hale gelmeye başlamıştı. Ka'b, bundan hareketle Hz. Osman'dan sonra Muâviye'nin hilâfete geçeceğini tahmin etmiş²⁹³ olabilir.

Ancak, Hz. Hüseyin (61/680) ve Abdullah b. ez-Zübeyr'in (73/692) şehid edilecekleri²⁹⁴ ve özellikle de İbnü'z-Zübeyr'in idaresi zamanında meydana gelecek herşeyi İbnü'z-Zübeyr'e haber verdiğiyle²⁹⁵ ilgili rivâyetler ihtiyatla karşılanması gereken haberlerdir.

Bu iki olayla ilgili rivâyetler doğruysa, Ka'b'ın bir başka yönünün olabileceğini hatıra getirmektedir. O da, özellikle yahudi bilginleri arasında yaygın olan 'Ebcad ve Cif' hesaplarıyla bu tür tahminlerde bulunmuş olabileceğidir.²⁹⁶

Ka'b'ın Hz. Hüseyin'in şehid edileceğine dair sözlerinin, Hz Ali'ye ulaşmaması ve onun da bunlara bir tepki göstermemiş olması -en azından böyle bir tepkiyi kitaplarda bulamayışımız- bu rivâyetin sıhhatine dair ciddi tereddütler uyandırmaktadır.

Yoksa bu tür haberler, Mehmed Said Hatiboğlu²⁹⁷ ve Ebû Hamde'nin²⁹⁸ de belirttiği gibi, birtakım siyasî endişeler ve tarafgirâne duygularla, ilgili taraf râvîleri ve ahbâr (o dönemin olaylarını tasvir ve nakledenler) tarafından Ka'b adına uyduruldu mu? Veya bunlar, yine Hatipoğlu'nun nitelendirmesiyle, "Ümmet içinde otorite kurmak isteyen Ka'b misilli dönmelerin", "kara kaplı kitaplardan neşriyat" yapıları mıdır?²⁹⁹ Mehmed Said Hatiboğlu, bu tür değerlendirmelerini, Nuaym b. Hammâd'ın *Kitâbü'l-Fiten ve'l-Melâhim*'indeki rivâyetlerden hareketle ortaya koymaktadır. Hâlbuki Nuaym b. Hammâd'ın *Kitâbü'l-Fiten ve'l-Melâhim*'i, fiten ve melâhimle ilgili

²⁹³ Taberî, *Târîh*, IV, 343.

²⁹⁴ Hz. Hüseyin, hicrî 61/m.680'de; İbnü'z-Zübeyr hicrî 73/m.692'de şehid edilmişlerdir. Yani Ka'b'ın vefatından 26 ve 45 yıl arayla. İlgili haberler için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 433; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, III, 117; Zehebî, *Siyer*, III, 146, 29; Hallâl, *Sünne*, I, 281.

²⁹⁵ Hallâl, *a.g.e.*, a. y.; Zehebî, *a.g.e.*, a. y.

²⁹⁶ M. J. Kister, İslâm tarihinin ilk zamanlarında yahudi ve hristiyan din bilginlerinin gelecekteki olayları önceden bilme yeteneklerinin olduğunun farzedildiğini ve onların bu tür bilgileri Tevrât ve diğer kutsal kitaplardan edinmiş olduklarının kabul edildiğini belirtir. bkz. "Haddisu an beni israile ve-la harace", *Israel Oriental Studies*, cilt: 2, s. 215-239, Jerusalem, 1972.

²⁹⁷ Mehmed Said Hatiboğlu, *Hız. Peygamber'in vefatından Emevîlerin Sonuna Kadar İctimaf Hâdiselerle Hadis Münasebeti*, (yayımlanmamış doçentlik tezi) s. 30, 42, 45, 49, Ank. 1968.

²⁹⁸ Ebû Hamde, *Fî'l-Ubûrî'l-Hadârî*, 122.

²⁹⁹ Hatiboğlu, *a.g.e.*, 27, 44.

rivayetlerin herhangi bir değerlendirmeye tâbi tutulmadan bir araya getirildiği, Peygamber'e (sallellâhü aleyhi ve sellem) nisbet edilen rivayetlerin sayısı pek az olduğu, gayb ile ilgili konularda bile sahâbe ve tâbiînin görüşleri nakledildiği ihtiva ettiği rivayetler bakımından bir hadis kitabı olmaktan çok bir tarih kitabı mahiyetindedir.³⁰⁰ Söz konusu kitabın böylesi özelliklerine rağmen, içindeki rivayetlerden hareketle bu tür nitelendirmelerin yapılması, ilmî ve tutarlı görünmemektedir.

VI. Ka'bul-Ahbâr'ın Rivâyetlerinin Kitaplara Göre Dağılımı

A. Ka'bu'l-Ahbâr'ın *Kütüb-i Sitté*'deki Rivâyetleri

1. ***Sahîhu'l-Buhârî***: Ka'b'ın, Buhârî'nin (256/870) *Sahîh*'inde müstakil bir rivâyeti olmamakla beraber,³⁰¹ bir bab başlığında³⁰² Muâviye'nin (60/679) Ka'b'la ilgili bir sözü yer almaktadır. Ancak kimi kaynaklarda Ka'b'ın sözü olarak rivâyet edilen bazı haberlerin³⁰³ Buhârî'nin *Sahîh*'inde merfû hadîs olarak rivâyet edildiğini görmekteyiz.³⁰⁴ *Sahîh-i Buhârî*'de Ka'b'ın isminin geçtiği yerler:

Ebû Hureyre (58/678), Ka'b'a Peygamber'in -sallallâhu aleyhi ve sellem-; *"İsrailoğullarından bir ümmet kaybolmuştur ve akıbeti bilinmiyor. Ben bu ümmetin fareden başka bir şey olmadığını zannediyorum. Onu görüyor musunuz ki, kendisine deve sütü verilirse içmez, koyun sütü verilirse içer"* diye buyurduğunu söyleyince Ka'b; *"Gerçekten Peygamber'in (sallellâhü aleyhi ve sellem) bunu söylediğini işittin mi?"* diye sormuş, Ebû Hureyre de *"Evet"* cevabını vermişti. Ebû Hureyre Ka'b'ın bu soruyu defalarca sorduğunu sonra da kendisine, *"Ben Tevrât okuyor muyum?"* dediğini bildirmektedir.³⁰⁵

Muâviye'nin Ka'b hakkındaki sözü: *"O, Ehl-i Kitab'tan söz nakledenlerin en doğrularından ise de biz onun yalan söyleyip söylemediğini denerdik."*³⁰⁶

2. ***Sahîhu Müslim***: İbn Hacer (852/1448), Ka'b'ın Müslim'in *Sahîh*'inde rivâyetinin değil, sadece hadîsin sonunda konuyla ilgili bir sözünün bulunduğunu belirtir³⁰⁷. Bu hadîs *Sahîh*'de Eymân'da yer almaktadır.³⁰⁸ *Sahîhu Müslim*'de Ka'b'ın isminin geçtiği yerler:

Ebû Hureyre, Ka'b'a Resûlullâh'ın -sallallâhu aleyhi ve sellem-; *"Her*

³⁰⁰ Ali Akyüz, "el-Fiten ve'l-Melâhim", *DİA*, XIII, 153-154, İstanbul: 1996.

³⁰¹ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/193; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 595.

³⁰² *Buhârî, İ'tisâm*, 25.

³⁰³ Taberî, *Târîh*, I, 65-66, İbnu'l-Esîr, *Kâmil*, I, 14-15 (güneş ve ay hadîsi).

³⁰⁴ *Buhârî, Bed'u'l-halk*, 4; hadîs için bkz. Tayâlisî, *Müsned*, I, 282, Ebû Ya'la, *Müsned*, VII, 148.

³⁰⁵ *Buhârî, Bedu'l-Halk*, 15; *Müslim, Zühd*, 61-62

³⁰⁶ *Buhârî, İ'tisâm*, 25.

³⁰⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, a.y.

³⁰⁸ *Müslim, Eymân*, 45.

nebînin ümmeti için bir duası vardır. Ben, inşaallah, duamı kıyamet günü ümmetime şefaât olarak saklamayı istiyorum" diye buyurduğunu rivâyet edince, Ka'b Ebû Hureyre'ye, "*Bunu Resûlullâh'dan (sallellâhü aleyhi ve sellem) sen işittin mi?*" diye sormuş ve o da "*Evet işittim*" demiştir.³⁰⁹

Ebû Hureyre, Resûlullâh'ın -sallallâhu aleyhi ve selam-; "*Köle, Allah'ın hakkını ve sahibinin hakkını öderse iki ecir kazanır*" anlamındaki hadîsini Ka'b'a rivâyet edince Ka'b şöyle demiştir: "*O kişi (bu durumda) sorgulanmaz; malı olmayan mü'min de.*"³¹⁰

Yukarıda aktardığımız İsrailoğullarından bir topluluğa ilgili Buhârî'deki hadîsin benzeri.³¹¹

3. Sünenü Ebî Dâvûd: Cuma gününün fazileti ve cuma icabet saatiyle ilgili Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği hadîsteki icabet saatinin yılda bir kez olduğunu söyleyen Ka'b'a, Ebû Hureyre; "*Hayır aksine her cuma vardır*" der. Bunun üzerine Ka'b Tevrat'a müracaat eder ve ardından Ebû Hureyre'ye Nebî'nin -sallallâhu aleyhi ve selam-doğru söylediğini ifade eder.³¹²

4. Sünenü't-Tirmizî: Ebû Hureyre'nin Resûlullâh'dan (sallellâhü aleyhi ve sellem) rivâyet ettiği köleyle ilgili Müslim'deki rivâyetin³¹³ benzeri. Ka'b rivâyetin sonunda şöyle demiştir: "*Allah ve Resûlü (sallellâhü aleyhi ve sellem) doğru söylemektedir.*"³¹⁴

Kehf, 18/86. âyette geçen "*fi aynin hamietin*" lafızlarının okunuşuyla ilgili olarak İbn Abbâs ve Amr b. el-Âs (43/664) ihtilafa düşünce konuyu Ka'bu'l-Ahbâr'a götürürler. Tirmizî, rivâyetin sonunda şunları söylemektedir: "*Eğer İbn Abbâs, buna dair Peygamber'in (sallellâhü aleyhi ve sellem) bir rivâyetine sahip olsaydı, o rivâyetle yetinir, Ka'b'ın okuyuşuyla ihticâda bulunmazdı.*"³¹⁵

İbn Abbâs, Arafat'ta Ka'b ile karşılaşır ve ona bir konuyu³¹⁶ sorar. Ka'b, sesi yankılanana dek tekbîr getirir. Bunun üzerine İbn Abbâs; "*Biz Hâşimoğullarıyız*" der. Ardından Ka'b şunları söyler: "*Yüce Allah rüyetini ve kelâmını Muhammed (sallellâhü aleyhi ve sellem) ile Mûsâ -aleyhi's-selam- arasında bölüştürmüştür; Mûsâ -aleyhi's-selam- ile iki kez konuşmuş, Muhammed (sallellâhü aleyhi ve sellem) ise O'nu iki kez görmüştür.*"³¹⁷

³⁰⁹ Müslim, İmân, 337.

³¹⁰ Müslim, Eymân, 45.

³¹¹ Müslim, Zühd, 61-62.

³¹² Ebû Dâvûd, Salât, 201. Cuma ve cumartesi günü telakkisine dair kısa bir değerlendirme için bkz: Sâime Leyla Gürkan, *Yahudilikte Şabbat (Sebt) -kökeni, ilgili inanç ve uygulamalar-*, İstanbul 1994.

³¹³ Müslim, Eymân, 45.

³¹⁴ Tirmizî, Bîr, 54.

³¹⁵ Tirmizî, Kıraât, 3.

³¹⁶ Önceki ve sonraki rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla İbn Abbâs, Ka'b'a rüyetullah ile ilgili soru sormuştur.

³¹⁷ Tirmizî, Tefsîru sûre 53 (Necm)/2.

5. Sünenü'n-Neseî: Ka'bu'l-Ahbâr, Hz. Dâvûd'un namazın bitiminde "Allâhümme aslıh lî dînî..." diye başlayan bir dua okuğunu rivâyet etmektedir. Hadîsin sonunda Ka'b, Suheyb b. Sinan tarîkiyle Peygamber'in de (sallellâhü aleyhi ve sellem) namazdan sonra bu cümlelerle dua ettiğini belirtmektedir.³¹⁸

Ebû Hureyre'den rivâyete göre kendisi Tûr dağında Ka'b ile karşılaşır ve cuma gününün fazileti ile cuma icabet saatiyle ilgili olarak aralarında bir takım konuşmalar geçer. Yukarıda aktardığımız Ebû Dâvûd'daki rivâyetin³¹⁹ benzeri bir rivâyettir.³²⁰

Üvey oğlu Tübey'in Ka'b'dan rivâyetine göre Ka'b şöyle demiştir: "Kim güzelce abdest alıp yatsı namazını cemaatle kılıktan sonra rûkûsu ve secdesiyle eksiksiz dört rekât namaz daha kılırsa kadir gecesi (ibadet etmiş gibi) sevap kazanır."³²¹

6. İbn Mâce: "et-Tefsîr"de.³²²

B. Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Görüldüğü üzere Buhârî (256/870) ve Müslim'in (261/875) *Sahîh*'leri ile Ebû Dâvûd'un (275/888) *Sünen*'inde Ka'bu'l-Ahbâr'ın rivâyetleri bulunmamaktadır.

Buhârî'deki iki rivâyetin birincisinde Ka'b'ın Ebû Hureyre'ye (58/678) yönelttiği bir soru; ikinci rivâyette ise Muâviye'nin (60/679) Ka'b ile ilgili bir değerlendirmesi yer almaktadır.

Müslim'deki rivâyetlerin birincisinde yine Ka'b'ın Ebû Hureyre'ye yönelik bir sorusu, ikincisinde Resûlullâh'ın (sallellâhü aleyhi ve sellem) sözünü tasdik etmesi ve konuyla ilgili bir yorumu, üçüncüsünde ise Buhârî'deki, İsrailoğullarıyla ilgili rivâyetin benzeri nakledilmiştir.

Ebû Dâvûd'daki (275/888) rivâyette cuma gününün fazileti ve cuma icabet saatiyle ilgili olarak Ka'b'ın kendi bilgi eksikliğini tamamlaması anlatılmaktadır.

Tirmizî'deki (279/892) üç rivâyetin birincisinde Ka'b'ın, Resûlullâh'ın (sallellâhü aleyhi ve sellem) hadîsini tasdiki anlatılıyor. İkinci rivâyet bizzat Ka'b'ın kendi kadîm bilgileri ile müslüman olduktan sonra edindiği bilgileri birleştirerek sarf ettiği sözü içermektedir. Üçüncü rivâyette ise Ka'b'ın, bir Kehf Sûresi 18/86. âyetteki lafızların okunuşuna dair bilgisi verilmektedir.

³¹⁸ Neseî, *Sehv*, 89.

³¹⁹ Ebû Dâvûd, *Salât*, 201.

³²⁰ Neseî, *Cuma*, 45. Hadîsin diğer rivâyetleri için bkz. *Muvatta, Cuma*, 16. İbn Abdilberr, *Temhîd*'inde (23/168-169) da konuyu detaylı olarak tartışmaktadır. Ayrıca Özcan Hıdır da (a.g.e., 312-316) bu rivâyeti incelemiştir.

³²¹ Neseî, *Kat'u's-sârik*, 10.

³²² Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 24/193.

Neseî'deki (303/915) rivâyetlerin birincisinde Ka'b, hem kendi eski dinine ait bir bilgiyi, hem de Suheyb b. Sinân (38/658) tarîkiyle Resûlullâh'tan (sallellâhü aleyhi ve sellem) yaptığı rivâyeti bulmaktayız. İkinci rivâyette Ebû Dâvûd ve *Muvatta*'da yer alan cuma gününün fazileti ve cuma icabet saatiyle ilgili tartışma yer alıyor. Üçüncü rivâyette ise Ka'b'ın yatsı namazının ardından kılınacak dört rekât nâfileyle kadir gecesi sevabı kazanılabileceğini anlatan sözü yer almaktadır.

2. Ka'bu'l-Ahbâr'ın Dârimî'nin (255/869) Sünen'indeki Rivâyetleri
Mukaddime, 2, 28, 29, 32, 48; Fedâilu'l-Kur'ân, 17, 19, 28.

3. Ka'bu'l-Ahbâr'ın Mâlik'in (179/975) Muvatta'ındaki Rivâyetleri
Nidâ, 64; Cuma, 16; Sefer, 35; Hac, 82, 236; Hüsnu'l-Hulk, 5; Lübs, 16; Şiir, 12; İstizân, 3.

4. Ka'bu'l-Ahbâr'ın Ahmed b.Hanbel'in (241/855) Müsned'indeki Rivâyetleri

1/38, 63; 2/234, 275, 279, 416, 486, 508, 4/233; 5/225, 453; 6/29.

Ka'bu'l-Ahbâr'ın rivâyetlerinin kitaplara göre adet olarak dağılımı incelendiğinde; Buhârî'de (*Sahîh*) 2; Müslim'de (*Sahîh*) 4;³²³ Ebû Dâvûd'da (*Merâsîl*, *Zühd*, *Sünen*'de) birer; Tirmizî'de (*Sünen*) 3; Nesâî'de (*el-Müctebâ*'da 3 ve *es-Sünenü'l-Kübrâ*'da 4) yedi; Dârimî'de (*Sünen*) 7; Mâlik'te (*Muvatta*) 9; Ahmed b. Hanbel'de (*Müsned*'te 12 ve *İlel*'de 2) 14; Abdullâh b. Vehb'te (*el-Câmi' fi'l-Hadîs*'te 14, *el-Câmi' fi't-Tefsîr*'de 2) 16; Ma'mer b. Râşid'te (*el-Musannef*) 23; İbn Ebî Şeybe'de (*Musannef*) 72; İbn Ebî Hâtim'de (*İlel*) 3; Taberî'de (*Târîh*) 20; Dârekutnî'de (*Sünen*) 4; Hâkim'de (*Müstedrek*) 4; Teberânî'de (*el-Mu'cemu'l-Kebîr*'de 3, *Evâil*'de 1) 4; Bezzâr'da (*Müsned*) 2; Fesevî'de (*el-Ma'rife ve't-Târîh*) 10; Hallâl'da (*Sünnet* 3 ve *Ma'rifetü's-Sünen* 1) 4; Beyhakî'de (*Şu'abu'l-İmân*'de 31, *ez-Zühdü'l-Kebîr*'de 2, *Delâilü'n-Nübüvve*'de 7, *el-Ba's ve'n-Nüşûr*, de 3) 43; İbn Ebî'd-Dünyâ'da (*Resâil*) 37; Ebû Amr ed-Dânî'de (*Fiten*) 13; Ebû Nu'aym'da (*Hilyetü'l-Evliyâ*) 205; İbn Zülâk'da (*Fedâilu Mısır*) 4; Mu'âfâ'da *K. ez-Zühd*) 4; İbn Tûlûn'da (*İbrahim (a.s.)*) 1; Ebû Ubeyd'de (*Fedâilü'l-Kur'ân*) 8; Ğâfikî'de (*Lemehât*) 22; Ebu's-Şeyh'de (*Azame*) 43; Nu'aym b. Hammâd'da (*el-Fiten ve'l-Melâhim*) 244 rivâyet bulunmaktadır. Bunların toplamı 843 rivâyettir.

Ka'bu'l-Ahbâr'ın rivâyetleri konularına göre değerlendirildiğinde; îmân (4), abdest ve namaz (89, oruç ((3), zekât ve sadaka (2), hac (3), dua (14), Hz. Peygamber ((8), peygamberler (36), yaratılış (14), âhiret (40), kıssalar (20), fezâil (50), tefsir (38), gaybî haberler (17), zühd ve rekâik (70), ferâiz, ticâret, karaborsacılık (15), fiten ve kıyâmet alâmetleri (310) konularında olduğu görülür.

³²³ *Buhârî ve Müslim*'de işaret edilen yerlerde, Ka'b'ın sadece adı geçmektedir.

VI. Menşey İtibariyle Ka'bu'l-Ahbâr'ın Rivayetleri Ve Bunların Değeri

A. Ka'bu'l-Ahbâr'ın Mürsel Ve Merfû' Rivayetleri

1. Mürsel Rivayeti

Ka'bu'l-Ahbâr'ın, Resûlullâh'dan (sallallahu aleyhi ve sellem) rivâyetine göre Resûlullâh (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: “*Cuma günü Hûd Sûresi'ni okuyun.*”³²⁴

2. Merfû' Rivâyetler

a. Ka'bu'l-Ahbâr'ın Suheyb b. Sinân'dan Rivayetleri

Ka'bu'l-Ahbâr'ın Suheyb b. Sinân'dan (38/658) rivâyetine göre Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle dua ederlerdi: “*Allâhümme inneke leste bi-ilâhin istahdesnâhü, ve-lâ bi-rabbın ibteda'nâhü, ve-lâ kâne lenâ kableke min ilâhin nelceü ileyhi...*” hadîsin sonunda Ka'b, vaktiyle Hz. Dâvûd'un da böyle dua ettiğini belirtiyor.³²⁵

Ka'b, Tevrat'ta geçtiğini ifade ederek Hz. Dâvûd'un namazını bitirince şöylece dua ettiğini söylemiştir: “*Allahümme aslıh lî dînî ellezî ce'alte ismete emrî...*” rivâyetin sonunda Ka'b, Suheyb b. Sinân'dan naklen Peygamber'in de (sallallahu aleyhi ve sellem) namazdan sonra böyle dua ettiğini haber veriyor.³²⁶

Ka'b'ın Suheyb b. Sinân'dan rivâyetine göre Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir şehre (yerleşim bölgesine) girerken şöyle dua ederlerdi: “*Allâhümme rabbî's-semâvâtî's-seb'î ve-mâ azlelne ve rabbî'l-ardîne's-seb'î ve-mâ aklelne...*” hadîsin sonunda Ka'b, Hz. Dâvûd'un da böyle ettiğini haber veriyor.³²⁷

b. Ka'bu'l-Ahbâr'ın Hz. Ömer'den Rivayeti

Ka'b'ın Hz. Ömer'den (23/644) rivâyetine göre Hz. Ömer şöyle demiştir: “Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bana bir sır vererek şunları söyledi: “*Sizin adınıza en çok korktuğum şey saptıracak önderlerdir (eimme-i mudillîn).*” Ka'b ise Hz. Ömer'e hitaben şöyle der: “*Vallahi ben de bu ümmet*

³²⁴ *Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân*, 17; Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, 104, no:59, tah. Şuayb el-Arnâût, Beyrut: 1408/1988; Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, II, 472, no: 2438; Mizzî, *Tuhfetü'l-esrâf*, XIII, 343, no:19239; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtiḥ*, IV, 678, no: 2174.

³²⁵ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, VIII, 33-34 no: 7298, 7300; Ebû Nu'aym, *Hilye*, VI, 47; Hâkim, *Müstedrek*, III, 401, no: 5708; Heysemî, *Takrîbu'l-buğye*, III, 400, 415, no: 4179, 4223. Beyhakî, bu hadîsin isnâdında bulunan Amr b. el-Huseyn el-Ukaylî'nin metrûk bir râvî olduğunu belirtmektedir.

³²⁶ *Neseî, Sehv*, 89; Neseî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, 200; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, VIII, 32, no: 7298; Taberânî, *ed-Duâ*, II, 1092, no: 653; İbn Huzeyme, *Sahîh*, I, 366-367; Bezzâr, *el-Bahru'z-zahhâr (Müsne'd)*, VI, 22-25, no: 2092-2095.

³²⁷ *Neseî, Sehv*, 89; Neseî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, 367; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, VIII, 32; İbn Huzeyme, *Sahîh*, I, 366; Hâkim, *Müstedrek*, I, 614; Heysemî, *Takrîbu'l-buğye*, III, 415; Bezzâr, *a.g.e.*, VI, 22; Makrizî, *İmta'u'l-esmâ*, VIII, 165.

adına onlardan başkasından korkmuyorum.”³²⁸

c. Ka‘bu‘l-Ahbâr‘ın Ebû Hureyre‘den Rivâyeti

Ka‘b‘ın Ebû Hureyre‘den (58/678) rivâyetine göre Peygamber (sallellâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: “*Bana salavât okuyun. Bana salavât okumanız sizi temizler. Benim için Allah‘tan vesîleyi isteyin.*” O an Peygamberimiz‘in (sallellâhü aleyhi ve sellem) yanında bulunanlar “*Vesîle nedir?*” diye sorunca söze şu şekilde devam etmişlerdir: “*Vesîle cennetteki en yüksek derece olup ona ancak bir kişi erişebilecektir. O kişi ben olmak istiyorum.*”³²⁹

d. Ka‘bu‘l-Ahbâr‘ın Ebû Sa‘îd el-Hudrî‘den Rivâyeti

Ka‘b‘ın, Ebû Sa‘îd‘den (74/693) rivâyetine göre Peygamber (sallellâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: “*Mescidde (farz) namazınızı bitirip de evinize döndüğünüzde (nâfile) namaz kılarak namazdan evinize de bir pay ayırın.*”³³⁰

B. Ka‘bu‘l-Ahbârın Tevrât Ve Diğer Semâvî Kitaplardan Yaptığı Nakiller

Bu bölümde Ka‘bu‘l-Ahbâr‘ın doğrudan doğruya Tevrât ve diğer semâvî kitaplardan yaptığı nakilleri ve “*Yüce Allah şöyle buyurdu, vahyetti*” gibi cümlelerle başlayan iktibasları bir araya getirmeye çalıştık. Bunlar dışında kalan eski ümmetlere ait kıssa, bilgi ve yorumları bu bölüme almadık:

“*Yüce Allah Hz. Mûsâ‘ya şöyle vahyetmiştir: Ey Mûsâ, kullarıma ramazan ayında orucu farz kıldım. Kimin kıyamet gününde amel defterinde on ramazan bulunursa “abdâl”dan; yirmi ramazan bulunursa “muhibtîn (tevazu sahibi)”den; otuz ramazan bulunursa, benim katımda sevab olarak şehîdlerin en üstünü sayılır. Ey Mûsâ, ramazan ayı geldi mi “hamele-i arş” meleklerine ibadeti bırakıp dua eden oruçluların dualarına “âmîn” demelerini emrederim. Ramazan orucunu tutanın duasını kabul etmeyi kendime vacip kıldım.*”³³¹

“*Tevrat‘ta şu sözleri bulmaktayım: Sabah uyanınca ve gece uyumadan kim şu duaları okursa şeytanlar ona güç yetiremez ve hoşlanmadığı şeyler başına gelmez: Allâhümme innî eûzu bismike ve bi-kelimâtit-tâmmeti mineş-şeytânî ve şerrih, allâhümme...*”³³²

“*Öyle kelimeler var ki onları söylersem yahudiler beni yalnız bırakırlar ve merkepler gibi anırtır, köpekler gibi havlatırlar: Eûzu (bi-vechikel-kerîm bismikel-azîm ve) bi-kelimâtillâhit-tâmmeti, lâ yücâvizuhünne berrrûn ve-lâ*

³²⁸ Ebû Nu‘aym, *Hilye*, VI, 46; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/152.

³²⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 442; Ahmed b. Hanbel, II, 265.

³³⁰ Fesevî, *el-Ma‘rife ve‘t-târîh*, I, 389–390.

³³¹ Beyhakî, *Şu‘abu‘l-İmân*, III, 344, no: 3718 (Bir sonraki rivâyette (no: 3719) de Yüce Allah‘ın ramazan orucunu tutanların faziletlerini Hz. Mûsâ‘ya beyan ettiği uzunca bir diyalog var); Beyhakî, *Kitâbu Fedâilil‘-Evkât*, 319–321.

³³² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 43; İbn Hacer, *el-Metâlibu‘l-âliye*, III, 259.

fâcirun, ellezî la yahferu câruhü min şerrih, (ellezî yümsikus-semâe en teka'a al-el-ardi illâ bi-iznih) mâ yenzilu mines-semâi ve-mâ ya'rucü fhâ ve min şerri mâ halaka ve zerae ve berae"³³³.

Ka'b'ın, Suheyb b. Sinân (38/658) tarîkiyle Peygamber'den (sallellâhü aleyhi ve sellem) rivâyet ettiği ve namazdan sonra Hz. Peygamber'in (sallellâhü aleyhi ve sellem) okuduğu; "*Allâhümme inneke leste bi-ilâhin istahdesnâhu ve-lâ bi-rabbîn ibteda'nâhû...*" duanın Hz. Dâvûd tarafından da okunduğunu belirten rivâyet.³³⁴

Ka'b'ın, Suheyb b. Sinân tarîkiyle Peygamber'den (sallellâhü aleyhi ve sellem) rivâyet ettiği ve bir şehre girerken okuduğu duanın Hz. Dâvûd tarafından da okunduğunu ifade eden rivâyet.³³⁵

"*Tevrat'tan öğrendiğimize göre Hz. Dâvûd, namazını bitirince şöyle dua ederdi: Allâhümme aslıh lî dînî ellezî ce'alte ismete emrî...*" rivâyetin sonunda Ka'b, Suheyb b. Sinân'dan naklen Peygamber'in de (sallellâhü aleyhi ve sellem) namazdan sonra böyle dua ettiğini haber veriyor.³³⁶

Ka'bu'l-Ahbâr'ın, dünyanın ömrü,³³⁷ yaratılışın başlangıç günü, kâinatın ve diğer canlıların yaratılış günleriyle³³⁸ ilgili sözleri büyük ölçüde Kitab-ı Mukaddes kaynaklıdır.³³⁹

Ka'bu'l-Ahbâr, "Kıyamet günü güneş ve ayın dürülmüş iki ökül şeklinde *cehenneme atılacağını*" söyleyince İbn Abbâs (68/687), bu sözün yanlış olduğunu bir âyet (İbrahim, 14/33) ve bir hadîsle ortaya koymuş; ardından Ka'b, düşüncesinin yanlışlığını farkedip ondan vazgeçtiğini ifade etmiştir. Ka'b, konuyla ilgili bu bilgiyi elinde bulunan "*Kitâbu Dâris*" isimli kitaptan naklettiğini, ancak yahudilerin o kitabı tebdîl ettiklerinden haberdar olmadığını söylemiştir.³⁴⁰

Hz. İbrahim'in, oğullarından İshâk'ı kurban etmek istediğini belirten söz,

³³³ Ma'mer b. Râşid, *Câmi'* 11/34, no: 19833; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 98. Parantez içindeki ifadeler Ma'mer'deki farklılıkları göstermektedir.

³³⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, VIII, 33-34, no: 7298-7300; Heysemî, *Takrîbu'l-buğye*, III, 400; Hâkim, *Müstedrek*, III, 401, no: 5708.

³³⁵ Taberânî, *a.g.e.*, VIII, 32, no: 7299; Tirmizî, *Sünen, da'avât*, 90, Neseî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, 267-368, no: 533-545; İbn Huzeyme, *Sahîh*, I, 366; Hâkim, *a.g.e.*, I, 614; Heysemî, *a.g.e.*, III, 415, no: 4223; Bezzâr, *el-Bahru'z-zahhâr (Müsned)* 6/22, no: 2093; Makrizî, *İmtâ'u'l-Esmâ*, VIII, 165.

³³⁶ Neseî, *Sehv*, 89; Neseî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I, 400; Neseî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, 200; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 32; Taberânî, *ed-Duâ*, II, 1092, no: 653; İbn Huzeyme, *a.g.e.*, I, 366-367; Bezzâr, *a.g.e.*, VI, 22-25, no: 2092-2094.

³³⁷ Taberî, *Târîh*, I, 10-18.

³³⁸ Taberî, *a.g.e.*, I, 43-45, 59; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-Târîh*, III, 248-249; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VIII, 352; İbnü'l-Cevzî, *Muntazam*, I, 124.

³³⁹ *Kitâb-ı Mukaddes*, Tekvîn, V, 5; Tekvîn, 1/4, 12, 18, 21, 31.

³⁴⁰ Taberî, *a.g.e.*, I, 65-66, 75; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, I, 14-15.

Kitâb-ı Mukaddes kaynaklıdır.³⁴¹

"Hz. Mûsâ, Yüce Allah'a: *Ey Rabbim sözün bu kadar mı?*" diye sorunca Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *Ey Mûsâ, ben seninle bedeninin güç yetirebileceği kadar konuşuyorum. Bundan daha çok konuşsam hemen ölüverirdin.*"³⁴²

"Hz. Mûsâ, Yüce Allah'a: *"Ey Rabbim yakındaysan kısık sesle, uzaktaysan yüksek sesle konuşayım"* deyince Yüce Allah şöyle buyurur: *Ey Mûsâ ben, beni zikredenin yanındayım. Bunun üzerine Hz. Mûsâ şöyle der: Bazı anlar için bunu yapamam (seni zikredemem); tuvaletteyken ve cünüpken. Yüce Allah ise şöyle buyurur: Beni her durumda zikret (zikredebilirsin).*"³⁴³

Yüce Allah, Hz.Musa ile onun dilinden önce bütün dillerle konuşunca Mûsâ: *"Ey Rabbim bunları anlamadım"* der. İkinci defa onun lisanıyla konuştuğunda, Mûsâ: *"Ey Rabbim, yarattığın şeyler arasında senin kelâmına benzer bir ses var mı?"* diye sorar. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Hiçbir şey benzemez. Ancak kelâmıma en çok benzeyen şey yıldırım(dan çıkan ses)dır."*³⁴⁴

"Hz. Mûsâ: *"Ey Rabbim, bana öyle bir iş söyle ki onu yaptığımda beni seçmenden dolayı sana şükretmiş olayım."* Yüce Allah şöyle buyurur: *"De ki: Lâ ilâhe illallâh, vahdehü lâ şerîke leh, lehül-mülkü ve lehül-hamdu ve hüve alâ külli şey'in kadîr."* (Hz.Musa'nın bundan amacı, kendisine emredilenlerden, bedenine ağır gelmeyecek olanı bulmaktı). Devamla Yüce Allah şöyle buyurur: *"Ey Mûsâ yedi kat sema ve yedi kat yeryüzü bir kefeye, la ilâhe illallâh diğer kefeye konsa, kesinlikle lâ ilâhe illallâh ağır gelir, tercih edilir."*³⁴⁵

"Hz. Dâvûd şöyle dua ederdi: *Ey Allah'ım, geceleyin semadan yere inen her türlü gûnahtan beni koru. Allah'ım, geceleyin semadan yere inen her türlü iyilikten bana pay ver."* Ka'b, duanın ardından etrafındakilere şöyle der: *Dilinizi bu duaya alıştırın, kalplerinizle de onu hissedin.*"³⁴⁶

"Hz. Dâvûd şöyle demiştir: *"Rabbim bana dokuz şey emretti: Gizlide ve açıkta kendisinden korkmamı, kızgınlıkta ve hoşnutlukta adaleti, zenginlikte ve fakirlikte iktisatlı olmayı, benden alakayı kesene gitmemi, beni (bir şeyden) mahrum edene aksine vermemi, bana zulmedeni affetmemi, ibret nazarıyla bakmamı, sustuğumda susmamın tefekkür olmasını, konuştuğumda konuşmamın zikir olmasını."*³⁴⁷

Bir gün Ka'bu'l-Ahbâr, Hz. Ömer'in (23/644) bulunduğu mecliste Hz.

³⁴¹ Kitâb-ı Mukaddes, Tekvîn, 22/1-2.

³⁴² Ükberî, *el-İbâne, el-Kitâbu's-Sâlis, er-Red ale'l-Cehmiyye*, II, 311, no: 478, tah. Osman el-Esyûnî, Riyâd, 1415.

³⁴³ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, VIII, 121, I, 138; Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, I, 451, no: 680.

³⁴⁴ Fesevî, *a.g.e.*, I, 434; Dârimî, *er-Red ale'l-Cehmiyye*, 178.

³⁴⁵ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, VII, 73.

³⁴⁶ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, VII, 59, VIII, 117.

³⁴⁷ İbn Ebî'd-Dünyâ, *İslâhu'l-mâl*, 99.

Ömer ile arasına biraz mesafe koyunca bu hareketi hoş karşılanmaz. Bunun üzerine Ka'b şöyle der: "*Ey Mü'minlerin Emîri, Lokmân'ın Hikmet'inde ve oğluna vasiyetinde şu yazılıdır: Yöneticinin yanında bulunduğu anda onunla arana bir kişilik boşluk bırak ki onun nezdinde senden daha itibarlı biri geldiğinde oraya oturabilsin. Aksi takdirde bu senin için bir kusur olur.*"³⁴⁸

Yahudilerin Babil sürgünü başlangıcında Danyal Peygamberin, gördüğü bir rüyayı zamanın yöneticisi Buhtunnasr'a anlatması ve aralarında geçen uzun konuşmalar.³⁴⁹

Hz. Peygamber'in sıfatlarının Tevrat ve diğer önceki ilâhî kitaplarda geçtiğine dair rivâyetler:

Yüce Allah, Hz. Muhammed'e (sallellâhü aleyhi ve sellem) hitaben şöyle buyurmuştur: "*Kulum, seni "mütevekkil ve muhtâr" olarak isimlendirdim.*"³⁵⁰

Muhammed (sav) in Tevrat'ta sıfatları şöylece yazılıdır:³⁵¹ "*Muhammed seçilmiş (muhtâr) kulum. Sert ve kaba biri olmayıp, çarşı pazarda çığırkanlık yapmaz; kötülüğe kötülükle cevap vermez, aksine vazgeçer, affeder. Mekke'de doğacak Medîne'ye hicret edecek, hâkimiyeti Şam'da olacaktır.*" "*Hiz. Muhammed'in sıfatlarını Tevrat'ta şu şekilde bulmaktayız: Ey Nebî, biz seni şâhid, müjdecî, korkutucu ve ümmîleri koruyucu olarak gönderdik. Sen kulum ve resûlümsün. Seni mütevekkil olarak isimlendirdim. Kaba, sert biri olmadığı gibi çarşı pazarda çığırkanlık da yapmaz. Kötülüğe kötülükle cevap vermez, aksine vazgeçer, affeder. Yoldan çıkmış olan "millet"i lâ ilâhe illallâh sözüyle düzeltinceye kadar ruhunu kabzetmeyeceğim.*"³⁵²

"Yüce Allah, cenneti eliyle yaratmış, Tevrat'ı eliyle yazmış ve Âdem'i eliyle yaratmıştır. Daha sonra cennete "Konuş" diye hitap edince cennet: "Mü'minler kesinlikle kurtulmuştur" demiştir.³⁵³

"Dâvûd'un Zebûr'unda şunlar yazılıdır: "*Ben, kendisinden başka ilâh olmayan ve melikler meliki Allah'ım, meliklerin kalpleri elimdedir. Hangi kavim (bana) itaat üzere olursa yöneticilerini onlara rahmet kılarım. Hangi kavim de isyan ederse yöneticilerini onlara felaket kılarım. Kendinizi onların aracılıklarıyla uğraştırmayın ve onlara değil, bana tevbe edin ki kalplerinizi size ısındırayım.*"³⁵⁴

³⁴⁸ İbn Müflih, el-Makdisî, *el-Âdâbu's-Ser'iyye*, III, 544.

³⁴⁹ İbnü'l-Cevzî, *Muntazam*, I, 417-420.

³⁵⁰ Fesevî, *el-Ma'rîfe ve't-Târîh*, III, 317.

³⁵¹ Hz. Peygamber'in Tevrat'taki sıfatlarıyla ilgili olarak şu an elimizde bulunan Tevrat'ta Ka'b'ın naklettiği ifadelerin benzeriyle karşılaşmaktayız. bkz. Tevrat, İşaya, 42/1-4.

³⁵² İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 270-272. Peygamberiniz'in Tevrat'taki sıfatlarıyla ilgili olarak gerek İbn Sa'd'ın eserinde, gerekse *Delâil* müelliflerinin eserlerinde detaylı bilgiler bulunmaktadır. bkz. Kıvâmu's-Sünne, *Delâilün-nübüvve*, IV, 1332-1336; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, I, 374-377.

³⁵³ Taberî, *Târîh*, II, 18; Beyhakî, *el-Ba's ve'n-nüşûr*, 137.

³⁵⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VIII, 108, 116.

"Hz. Muhammed'e (sallellâhü aleyhi ve sellem) verilen dört âyet vardır ki onlar Hz. Mûsâ'ya verilmemiştir. Hz. Mûsâ'ya verilen bir âyet vardır ki o da Hz. Muhammed'e verilmemiştir: Âyetler: "Lillâhi mâ fis-semâvâti ve-mâ fil-ard..." (Bakara, 2/284-286). (Hz. Mûsâ'ya verilen) âyet: *Ey Allah'ım, şeytani kalplerimize girdirtme ve bizi ondan kurtar. Melekût, güç ve otorite, mülk, hamd, yeryüzü ve gökyüzü, zaman (herşey) ebediyen senindir.*"³⁵⁵

"Yüce Allah'ın Tevrat'tan ilk olarak vahyettiği âyetler şunlardı: "De ki: Gelin, Rabb'inizin size (neleri) haram kıldığını okuyayım..." (En'âm, 6/151vd.)."³⁵⁶

"Tevrat'ın başlangıcı, En'âm Sûresi'nin başlangıcıdır. Tevrat'ın son kısmı ise Hûd Sûresi'nin son kısmıdır."³⁵⁷

Ka'b, zemzemden "Allah'ın Kitâb'ında (fi kitâbillâh)" söz edildiğini ve her derde deva olduğunun belirtildiğini söylemektedir."³⁵⁸

"Tevrat'ta Yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu bulmaktayım: "Yeryüzünde evlerim mescidlerdir. Bir müslüman güzelce abdest alıp da mescide gelirse Allah'ı ziyaret etmiş (gibi) olur. Ev sahibinin ziyaretçiye ikramda bulunması gerekir."

Daha sonra Kur'ân-ı Kerîm'i okuduğumda şu âyetle karşılaştım: "(O nûr) Allah'ın, yükseltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir." (Nûr, 24/36)."³⁵⁹

"Tevrat'ta Muhammed'in (sallellâhü aleyhi ve sellem) ümmetinin özelliği "Safvetü'r-Rahmân" olup onları: zâlim, muktesid ve sâbık" olmak üzere üçe ayırmıştır." Ka'b, bu sözün ardından Fâtır, 35/32. âyeti okumuştur.³⁶⁰

"Hz. Dâvûd, fakirlerle oturmayı başkalarıyla oturmaya tercih eder, çokça ağlar ve şöyle dua ederdi: *Ey Rabbim, fakirleri ve günahkârları bağışla, beni de onlarla beraber bağışla.*"³⁶¹

"Kitâbullâh el-Münezzel'de şöyle yazılıdır: Her kim bütün düşüncelerini sadece Allah'a itaat noktasında yoğunlaştırırsa, Allah bu düşüncesine karşılık onun rızkını göklere ve yere garanti ettirir. Böylelikle rızkı Rabb'ine ait olmuş olur."³⁶²

"Allah'ın Kitâb'ında şunları bulmaktayım: Ana babası kendisini çağırduğunda onlara kulak asmazsa, bir şey yapacağına dair söz verip de

³⁵⁵ İbn Hacer, *Bezlü'l-mâ'ûn fi fadli't-tâ'ûn*, 160 (Ebû Ubeyd'den naklen).

³⁵⁶ Taberânî, *el-Evâil*, 138.

³⁵⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 202; *Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân*, 17.

³⁵⁸ Ahmed, *el-Câmi' fi'l-İlel*, II, 247; Abdurrezzâk, *Musannef*, V, 115-116, no: 9115-9116.

³⁵⁹ Ebû Dâvûd, *ez-Zühd*, 378-379, no: 483.

³⁶⁰ Beyhakî, *el-Ba's ve'n-nüşûr*, 61, no: 70; Hakîm et-Tirmizî, *Hatmi'l-Evliyâ*, 440, tah. Osmân Yahyâ, Beyrut: 1965.

³⁶¹ İbn Ebî'd-Dünyâ, *er-Rikkatu ve'l-bükâ*, 255, no: 388.

³⁶² Ebû Dâvûd, *ez-Zühd*, 377, no: 480; isnâdındaki irsâlden dolayı zayıftır.

sözünü tutmazsa, kendisinden bir şey istediklerinde vermezse, güvenilirip de ihanet ederse ana babasına asi olmuş olur.”³⁶³

Ka'b, Mûsâ'ya denizi yaran Allah'a yemin ederek Tevrat'ta şunları kayıtlı olduğunu söylemiştir: “*Ey Âdemoğlu, Rabb'inden kork, ana babana iyilik yap ve sıla-i rahmi gözet ki Rabbin ömrünü uzatsın, işlerini kolaylaştırsın, zorlukları senden uzaklaştırsın.*”³⁶⁴

“*Tevrat'ta şöyle yazılıdır: “Âlime karşı insanların en ilgisizi komşu(su)dur.”*”³⁶⁵

“*Kitâb'da, üç grup insana saygılı davranmamızın, kıymet vermemizin ve meclislerde onlara yer açmamızın üzerimize borç olduğunu bulmaktayız: Yaşlıya, yöneticiliğinden dolayı sultana ve Kitâb'ı ezberlemiş olana.*”³⁶⁶

“Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Sihir yapan ve yaptıran, kehanet işiyle uğraşan ve kehanet yaptırtan, (kimi şeyleri) uğursuz sayan ve uğursuzluğa inanan benim kulum değildir. Asıl kullarım bana îmân edip tevekkül edenlerdir.”³⁶⁷

Abdullah b. Amr (65/684) ile Ka'bul-Ahbâr arasında geçen uğur ve uğursuzlukla ilgili konuşmada İbn Amr'ın söylediği şu sözlerin aynen Tevrat'ta da bulunduğunu Ka'b belirtmektedir: “*Allâhümme lâ tayra illâ tayrûke, ve-lâ hayra illâ hayrûke ve-lâ rabbe ğayrûk ve-lâ havle ve-lâ kuvvet illâ bi-ke.*”³⁶⁸

“Yüce Allah'ın peygamberlerine vahyettiği kitapların birinde şunu okudum: “*Hediye, hâkimin gözünü kör eder; halîm (sabırlı) adamın aklını bozar.*”³⁶⁹

“Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “*Hastalığı da sağlığı da veren benim.*”³⁷⁰

“Yüce Allah Beytül-Makdis'e hitaben şöyle buyurmuştur: “*Sen şehirlerarasında cennetim, kutsal mekânım ve en seçkin yersin. Sende oturan rahmetimi kazanır, senden çıkıp giden ise gazabımı çeker.*”³⁷¹

“*Tevrat'ta yazılı olduğuna göre Yüce Allah Beytül-Makdis'e*³⁷² hitaben şöyle buyurmuştur: “*Sen, en alttaki arşimsin. Senden semaya yükselinir.*”

³⁶³ Abdullâh b. Vehb, *el-Câmi' fi'l-hadîs*, 13, 19–20; Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, VI, 198 no: 7894.

³⁶⁴ Abdullâh b. Vehb, *a.g.e.*, 14; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 97.

³⁶⁵ Buhârî, *el-Künâ*, 70, no: 655; İbn Müflih el-Makdisî, *el-Âdâbu's-ser'iyye*, II, 101.

³⁶⁶ Fesevî, *el-Ma'rife ve't-Târîh*, III, 515; Hatîb Bağdadî, *el-Câmi' li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmî*, I, 271, no: 291, tah. M. Accâc el-Hatîb, Beyrut: 1991/1412.

³⁶⁷ Ma'mer b. Râsid, *Câmi'*, XI, 211, no: 20350; Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, II, 64, no: 1176.

³⁶⁸ Abdullâh b. Vehb, *a.g.e.*, 110–111; İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 203; Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, II, 65.

³⁶⁹ Câhîz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, II, 632, tah. Hasan Sendûbî, Beyrut: 1414/1993; Abdülkadir eş-Şeybânî, *el-Mutemed fi Fikhi'l-İmâm Ahmed*, II, 514, tah. A. Baltacı-M. V. Süleymân, Mekke, 1412/1992.

³⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' fi'l-ilel*, II, 144; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, V, 422.

³⁷¹ İbnü'l-Cevzi, *Fedâilü'l-Kuds*, 94–95.

³⁷² Bir sonraki rivâyette “Beytül-Makdis'teki Sahra' (kaya)ya.”

*Yeryüzü hep senin altından başlayarak genişletildi. Dağ başlarında görülen tatlı su senin altından kaynağını alır.*³⁷³

Cuma icabet saatiyle ilgili olarak Ebû Hureyre (58/678) ve Ka'bu'l-Ahbâr arasında geçen konuşmada, Ka'b'ın konuyla ilgili bilgi yanlısını Tevrat'ı tekrar okumasıyla giderdiği belirtilmektedir. Buna göre Tevrat'ta cuma icabet saatiyle ilgili bilgi bulunmaktadır.³⁷⁴

*"Yüce Allah, Hz. Mûsâ'ya vahyettiği Kitâb'da, Medîne'ye hitaben şöyle buyurmuştur: "Ey Tayyibe, ey Tâbe, ey Miskîne, hazineleri kabul etme; senin topraklarını diğer şehirlere üstün kılacağım."*³⁷⁵

*"Ka'bu'l-Ahbâr, Tevrat'ta geçtiğini söylediği İsrailoğullarından bir kralın özellikleriyle Hz. Ömer arasında bir benzerlik kurarak Hz. Ömer'i Tevrat'ta bulduğunu söylemiştir."*³⁷⁶

Ka'b'ın; "Gökyüzü sultanından yeryüzü sultanının başına geleceklere dikkat" sözüne Hz. Ömer şu cümlesiyle bir ilave yapar: "Nefsini hesaba çekenler hariç." Ka'b, Hz. Ömer'in bu sözünü Tevrat'taki ifade (âyet) arasında bir harf farkı bile olmadığını söyler.³⁷⁷

*"Kitâbullâh el-Münezzel'de şöyle yazılıdır: Kendilerine "el-Emele" denilen ve ellerinde ineğin kuyruğu gibi kamçılar bulunan bir kavim (gelecektir). Onlar cennetin kokusunu koklayamayacaklardır."*³⁷⁸

*"Yeryüzünde her bir karış toprak üzerinde olan ve olacak her şey Tevrât'ta yazılıdır."*³⁷⁹

*"Mehdî'yi peygamberlerin kitaplarında ("Esfârul-Enbiyâ") şöyle bulmaktayım: "Onun ilminde, amelinde ve hükmünde ne zulüm, ne de zorbalık vardır."*³⁸⁰

Ka'bu'l-Ahbâr'ın semâvî kitaplardan yaptığı nakillere dair Re'su'l-Câlût³⁸¹ adlı biri şunları söylemektedir: "Eğer Ka'b size; "Bu Tevrât'ta şöylece yazılıdır" derse bilin ki kesinlikle size yalan söylemektedir. Her ne kadar

³⁷³ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, 145-147.

³⁷⁴ *Muvatta, Cuma*, 16; *Ahmed b. Hanbel*, II, 486; İbn Abdilberr, *Temhîd*, 23/168-169.

³⁷⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IV, 574 (Fedâilu'l-Medîne bahsinde). Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (277/842), *Müsned*, no: 761'de Resûlullâh'ın Medîne'yi Tayyibe şeklinde isimlendirdiği rivâyeti; Ahmed b. Hanbel, V, 106 ve *Müslim, Hac*, 491'de Yüce Allah'ın Medîne'yi Tâbe ve Tayyibe diye isimlendirdiği rivâyetleri yer almaktadır.

³⁷⁶ Taberî, *Târîh*, IV, 191-192; İbn Asâkir, *Târîh*, 53/344-345, 365-366.

³⁷⁷ Dârimî, *er-Red ale'l-Cehmiyye*, 59-60; Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, VI, 23-24, no: 7393; İbn Müflih el-Makdisî, *el-Âdâbu's-şer'iyye*, I, 264.

³⁷⁸ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, VIII, 700-701. Ka'b, sözün devamında el-Emele'yi silahlı kişi/polis/olarak izah etmektedir.

³⁷⁹ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, VII, 264.

³⁸⁰ Ebû Amr ed-Dânî, *es-Sünenü'l-Vâride*, V, 1061-1062, no: 582.

³⁸¹ Re'su'l-Câlût, Abdülmelik b. Mervân döneminde yaşamış olan bir yahudi bilginidir. bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 112-113; Zehebî, *Siyer*, III, 291.

*Tevrât sizin kitabınız (Kur'ân) gibiyse de sizin kitabınız daha kapsayıcıdır (Câmi'un). (Kur'ân'da): "Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ı tespih eder" (Hadîd, 57/1), denildiği halde Tevrât'ta: "Kuşlar ve ağaçlar Allah'ı tespih eder" (denilmektedir). Ka'b'in İsrailoğulları peygamberlerinden ve onların ashâbından tahdîs (sözler nakl)etmesi, sizin, Peygamberiniz ve ashâbından tahdîs (hadîs nakl)etmeniz gibidir."*³⁸²

Ka'bu'l-Ahbâr'ın semâvî kitaplardan yaptığı nakillere karşı dikkatli olmak gerekmektedir. Aşağıda verilen rivâyette görüldüğü üzere, Ka'b kimi zaman, hayal ürünü ve kızgınlık sonucu söylediği anlaşılan konuşmalar yapabilmıştır:

Bir deniz seyahatinde Muhammed b. Ebî Huzeyfe, Ka'b'a bindikleri gemiyi de Tevrat'ta bulup bulamadığını sorunca Ka'b öyle cevap verir: "*Tevrat'ı hor görme (onunla alay etme). Çünkü o (da) Allah'ın kitabıdır. Onda (da) gerçek (hak sözler) vardır.*" Bunun üzerine Muhammed b. Ebî Huzeyfe, iki defa daha aynı soruyu sorunca Ka'b sinirlenip şunları söyler: "*Hayır, ancak Tevrat'ta Kureyşli asi bir gencin, eşeğin yularından fırlayıp çıkması gibi fitneye atılacağını bulmaktayım. (Allah'tan) kork, sakın ola ki sen o genç olmasın.*"³⁸³

C. Ka'bu'l-Ahbâr'ın Tevrât Ve Diğer Semâvî Kitaplara Bakış Açısı Ve Semâvî Kitaplardan Yaptığı Nakillerin Değeri

1. Ka'b'ın Tevrât ve Diğer Semâvî Kitaplara Bakış Açısı

Ka'bu'l-Ahbâr'ın, eski semâvî kitaplardan veya yahudiliğe ait dinî kitaplardan nakillerde bulunmasıyla ilgili olarak Zehebî (748/1347), onun, bu kitapları çok iyi bildiğini ve bu kitaplardaki doğru bilgileri yanlışlarından ayırt edebilecek bir zevke (yeteneğe, bilgiye) sahip olduğunu belirtmektedir.³⁸⁴ Ayrıca Zehebî, Ka'b'ın yanında Tevrât 'ın muharref olmayan bir nüshası bulunduğuna işaret eden Ka'b'a ait bir sözü örnek göstererek, onun bu bilgileri Tevrât 'ın böyle bir nüshasından aktardığını ima etmektedir.

Ancak bu tür bir bilgi ve yorum bizzat Kur'ân-ı Kerimle çelişeceği³⁸⁵ gibi, aşağıda İbn Abbâs'dan (68/687) nakledeceğimiz sözle de tenakuz arz etmektedir. İbn Abbâs, Ka'b'a şunları söyler: "*Sana bazı konularla ilgili*

³⁸² İbn Asâkir, *Târîh*, 50/171; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 484. Bir makalede (Veli Atmaca, *Hadîste İsrâiliyât'a Bakış I*, Harran ÜİFD, sayı 2, s. 373, Ş. Urfa, 1996), Re'su'l-Câlût'un bu sözünün İbn Hacer'e nisbeti, *İsâbe*'deki bölümün doğru okunmamasından kaynaklanmaktadır.

³⁸³ Lafız farklılıklarıyla, İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, VIII, 616; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, I, 83; Zehebî, *Siyer*, III, 481; İbn Ebî Şebbe, *Târîhü'l-Medîne*, III, 1117-1118; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, VII, 231, 467-468.

³⁸⁴ Zehebî, *Siyer*, III, 490, 493-494; Zehebî, *Tehzîbu Siyer*, I, 118.

³⁸⁵ en-Nisâ, IV, 46; Bakara, II, 75; Mâide, V, 13, 41.

sorular soracağım. Ancak bana tahrîf edilmiş kitap(lar)dan ve insanların yorumlarından cevap vermeyeceksin. Ve eğer bilmiyorsan “Bilmiyorum” diyeceksin.”³⁸⁶

Beyhakî ise, Ka‘b’in tahrîf edilmiş Tevrât ‘tan yaptığı nakillerin, İslâm’ın kaynaklarına uygun olmadığı takdirde bizi bağlamayacağını belirtmektedir.³⁸⁷

İbn Abbâs’ın az önce aktardığımız sözüne istinaden Ka‘b’in tahrîf edilmemiş bir Tevrat nüshasından nakillerde bulunduğunu söylemek³⁸⁸ isabetli değildir. Çünkü bu iddianın ispatı için böyle bir Tevrât nüshasının bulunması ve Ka‘b’in elimizdeki nakilleriyle karşılaştırılması gerekir. Bu ise muhal görünmektedir.

İbn Abdilberr’in (465/1071) Hilâl b. Yisâf’dan nakline göre Ka‘b, cuma gününün faziletiyle ilgili olarak şunları söylemektedir: “*İnsanlar ve cinler hariç bütün mahlûkat o gün (cuma günü) ürperirler. O gün iyilikler (in sevabı) kat be kat (verilir). O gün (aynı zamanda) kıyamet günüdür. Habere göre Hz. Âdem o gün yaratılmış, yeryüzüne o gün indirilmiş ve o gün tevbesi kabul edilmiştir. Bu(nlar), Allah’a hamdolsun, kendisinde tahrîf ve tebdîlin caiz (sözkonusu) olmadığı “vahyedilmiş metin (bi nassi’t-tenzîl)” ile sabittir. Ancak bunların cuma günü olduğu Kur’ân’da yer almaz.*”³⁸⁹

Ka‘b’in bu konuşmasında geçen “*vahyedilmiş metin (bi nassi’t-tenzîl)*” ifadesiyle kastının Tevrât olduğunu, cuma icabet saatiyle ilgili tartışmadan³⁹⁰ anlamaktayız. Zira bu tartışmada Ka‘b, cuma icabet saatinin her cuma günü olup olmadığını Tevrât ‘a birkaç kez müracaatından sonra farketmiştir. Bu rivâyetten hareketle Ka‘bu’l-Ahbâr’ın, Kur’ân-ı Kerîm’den önce vahyedilen kitapları -en azından Tevrât’ı- tebdîl ve tahrîf edilmemiş olarak telakki ettiğini ve bu kanaatinden olsa gerek, gönül rahatlığıyla önceki semâvî kitaplardan nakiller yaptığını söyleyebiliriz. Böyle bir telakki ve davranış tarzı ise bizzat Kur’ân-ı Kerîm’le tenakuz arzelmektedir.³⁹¹ Bundan daha vahim olanı ise böyle bir anlayışa sahip bir Müslümanın, açık Kur’ân naslarını reddetme gibi inanç bakımından sakıncalı bir duruma düşmesidir.

Zehebî’nin (748/1347) İbn Ebî Hayseme’nin (279/892) *Târîh*’inden rivâyetine göre Ka‘b, bu evsaftaki bir Tevrât nüshasını babasından tevarüs etmiştir. Daha sonra ölümüne yakın bir zamanda kendi ifadesiyle o Tevrât nüshasını uzak bir denizin derinliklerine attarak imha etmiştir. Ka‘b’a göre o Tevrât nüshası, Yüce Allah’ın Hz. Mûsâ’ya indirdiği şekliyle kalmış, tağyîr ve

³⁸⁶ Makrîzî, *Kel-Mukaffâ’l-Kebîr*, IV, 503.

³⁸⁷ Dârimî, *er-Red ale’l-Cehmiyye*, 178/ d. not 4, muhakkikin dipnotunda.

³⁸⁸ Hıdır, *a.g.e.*, 356.

³⁸⁹ İbn Abdilberr, *Temhîd*, 23/40.

³⁹⁰ İbn Abdilberr, *a.g.e.*, 23/38-42.

³⁹¹ bkz. el-Bakara, II, 75; Nisâ, IV, 46; Mâide, V, 13, 41.

tebdîl edilmemiş bi nüshadır. Ka'b, o nüshada yazılı olanlara güvenilmesinden çekindiğini ifade ederek, etrafında bulunanlara;³⁹² kelime-i tevhîdi söylemelerini ve ölülerine de onu telkîn etmelerini tavsiye eder.

Zehebî, Ka'b'ın sözlerinin ardından şu yorumu yapar: “*Ka'b'ın bu sözü, o nüshanın tağyîr ve tebdîl edilmediğine delalet eder. Onun dışındaki (nüsha)lar ise böyle değildir. Ancak bugün için herhangi bir kimse Tevrât'ın Hz. Mûsâ'ya indirildiği şekliyle durduğuna inanarak, ondan bir bilgiyle ihticacın mümkün olduğunu düşünüp ondan nakilde bulunursa, bu doğru olmaz.*”³⁹³ Zehebî'nin kendi çağı ve sonrası için mümkün görmediği bu durumun Ka'b için nasıl mümkün olduğunu izah etmek güçtür. Zira böyle bir iddia bizzat Kur'an'la çelişmektedir. Bu rivâyetten de anlaşıldığına göre Ka'bu'l-Ahbâr, Tevrât'ın tebdîl ve tağyîr edilmediği kanaatinde-dir.

Kevserî ve Muallimi³⁹⁴ Ka'b'a nisbet edilen haberlerin çoğunun onun adına uydurulduğunu söylemekte ve buna örnek olarak -Tevrât'ın âhiretle ilgili bilgiler içermemesine rağmen- Ka'b'ın âhiretle ilgili nakillerini göstermektedir.³⁹⁵ Kevserî ve Muallimi'nin bu iddiaları iki yönden tutarlı değildir:

a. Ka'b adına haberler uydurulduğunun, bir tek örnekle dahi ölse gösterilmesi gerekir. Böyle bir ispat için de Ka'b'a nisbet edilen haberlerin isnâdlarındaki ricâlin tek tek incelenmesi ve durumlarının cerh-ta'dîl açısından belirtilmesi zorunludur.

b. Ka'b'ın âhiretle ilgili nakillerinin tamamı Tevrat'tan değildir. Hatta çoğu kez Ka'b, kaynak belirtmeden bu bilgileri aktarır.³⁹⁶ Aynı zamanda şu anda mevcut olan Tevrat'a bakarak, Tevrat'ın uhrevî konulara değinmediğini söylemek yanlış olur.

Muasır müelliflerden Reşîd Rızâ ise Ka'b'ı, yahudi kitaplarında yer almayan bilgileri onlara mal ederek veya o kitaplardaki bilgileri tahrîf ederek nakletmekle itham etmektedir.³⁹⁷ Ancak bu iddianın ispatı için yahudi dini kitaplarındaki bilgilerle, Ka'b'ın nakillerinin karşılaştırılması gerekir. İslâm dünyasında Ka'b'ın rivâyetlerinin tamamının yer aldığı ve bu bilgilerin

³⁹² Bu rivâyetten önceki rivâyetten anlaşıldığına göre yahudi bilginlerine.

³⁹³ Zehebî, *Siyer*, III, 494; Zehebî, İbn Ebî Hayseme'nin Ka'b'ın bu sözünü Hüdbe- Hemmâm - Şehr tarikiyle rivâyet ettiğini, Şehr'in ise Ka'b'ı idrâk etmediğini belirtir.

³⁹⁴ Kevserî, *Makâlât*, 126. Aynı iddia için bkz. Hıdır, *a.g.e.*, 356; Muallimî, *Envâr*, 99.

³⁹⁵ Ayrıca Şu'ayb el-Arnâût da kitaplarda Ka'b'a nisbet edilen her sözün bizzat Ka'b tarafından söylendiğinin kesin olmadığını; yalancıların, Ka'b'ın söylemediği birçok şeyi, vefatından sonra, ona nisbet ettiklerini belirtir. bkz. Zehebî, *Siyer*, III, 490 dipnotta.

³⁹⁶ Örnek olarak bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VIII, 237-238; Abdullâh b. Vehb, *el-Câmi'*, s. 25, 33; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VIII, 271.

³⁹⁷ Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, I, 9, VIII, 356-449, IX, 190, 47-476. Reşîd Rıza, (4/268'de) Tevrat'ı okuduğunu ancak Ka'b ve Vehb'e nisbet edilerek rivâyet edilen Tevrat kaynaklı bilgileri orada bulamadığını belirtmektedir.

yahudi dinî kitaplarıyla karşılaştırıldığı bir esere tesadüf edemedik.

Ebû Reyve'nin kitabına reddiye olarak hazırladığı eserinde Ebû Şehbe ise, Ka'b'ın nakilleri arasında bulunan yalan ve asılsız haberlerin bizzat Ehl-i Kitâb tarafından tahrîf ve tebdîl edilmiş olan semâvî kitaplardan ve onların diğer dinî kitaplarından kaynaklandığını söylemektedir.³⁹⁸

Ka'b ve onun gibi isrâîlî rivâyetlerle meşhur olan zevatın, bütün rivâyetlerinin, velev ki bunları destekleyen başka rivâyetler bulunsa bile, tamamının uydurma ve yanlış olduğu iddiası³⁹⁹ ise aşırı ve ciddiyetten uzak bir iddiadır.

Mudetil İslâm âlimleri bu konuda orta bir yol takip ederek isrâîliyât türü haberlere temkinli yaklaşmış, İslâm'a açıkça zıt bilgiler içeren rivâyetleri reddetmede duraksamamış, böyle olmayan rivâyetleri ise kimi kez eleştirmişler, kimi kez de sükût etmişlerdir.⁴⁰⁰

2. Ka'b'ın "Mektûbun fi't-Tevrât, Kara'tü fi't-Tevrât" Sözlerinin Değeri

Ka'b'ın "mektûbun fit-Tevrât, kara'tü fit-Tevrât, ecidu fit-Tevrât" gibi ifadelerle başlayan, semâvî kitaplardan yaptığı nakillerin hepsi olmasa da en azından bir bölümünün mevcut Kitâb-ı Mukaddes'te olduğunu görmekteyiz.⁴⁰¹

Ancak İbn Hacer (852/1448), Re'su'l-Câlût⁴⁰² adlı birinin şöyle dediğini nakletmektedir: "Eğer Ka'b size "Bu, Tevrât'ta şöylece yazılıdır" derse bilin ki kesinlikle size yalan söylemektedir. Her ne kadar Tevrât sizin kitabınız (Kur'ân) gibiyse de sizin kitabınız daha kapsayıcıdır (Câmi'un). (Kur'ân'da); "Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ı tesbih eder"⁴⁰³ (denildiği halde), Tevrât'ta "Kuşlar ve ağaçlar Allah'ı tesbih eder" (denilmektedir). Ka'b'ın İsrailoğulları peygamberlerinden ve onların ashâbından tahdîs (sözler nakl)etmesi, sizin, Peygamberiniz ve ashâbından tahdîs (hadîs nakl)etmeniz gibidir."⁴⁰⁴

Buna göre Ka'b'ın bu tür ifadelerle başlayan semâvî kitaplardan yaptığı nakillerin ihtiyatla karşılanması gerekir. Ka'b'ın, yukarıda belirtilen

³⁹⁸ Ebû Şehbe, *Sünnet Müdafası*, I, 144-145.

³⁹⁹ bkz. Ebû Reyve, *a.g.e.*, 121 vd.

⁴⁰⁰ bkz. Subhi es-Salih, *Hadîs İlimleri*, 174; diğer bazı âlimlerin görüşleri için bkz. Özcan Hıdır, *a.g.e.*, 7-10, 218-219.

⁴⁰¹ Meselâ dünyanın ömrü için, bkz. *Kitâb-ı Mukaddes*, Tekvîn 5/5; kâinatın ve diğer varlıkların yaratılış günleri ve yaratılışın başlangıç günü için bkz: Tekvîn, I, 4, 12, 18, 21, 31.

⁴⁰² Re'su'l-Câlût için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 112-113; Zehebî, *Siyer*, III, 291. Abdülmelik b. Mervân döneminde yaşamış olan bir yahudi bilginidir.

⁴⁰³ Hadîd, 57/1.

⁴⁰⁴ İbn Asâkir, *Târîh*, 50/171; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 484. Bir makalede (Veli Atmaca, *Hadîste İsrâîliyât'a Bakış I*, Harran Ü. İFD., sayı 2, s. 373, Ş. Urfa, 1996), Re'su'l-Câlût'un bu sözünün İbn Hacer'e nisbeti, *İsâbe'*deki bölümün doğru okunmamasından kaynaklanmaktadır.

cümlelerle başlayan semâvî kitaplardan yaptığı nakillerin bir bölümünün ise tamamen hayal ürünü ve aşağıdaki örnekte olduğu gibi bir kızgınlık sonucu Ka'b tarafından uydurulduğunu görmekteyiz: Bir deniz seyahatinde Muhammed b. Ebî Huzeyfe, Ka'b'a, bindikleri gemiyi de Tevrât 'ta bulup bulamadığını sorunca Ka'b şöyle cevap verir: “*Tevrât 'ı hor görme (onunla alay etme), çünkü o (da) Allah'ın kitabıdır. Ve onda (da) gerçek (hak sözler) vardır.*” Bunun üzerine Muhammed b. Ebî Huzeyfe, iki defa daha aynı soruyu sorunca Ka'b sinirlenip şunları söyler: “*Hayır, ancak Tevrât 'ta Kureyşli asi bir gencin, eşeğin yularından fırlayıp çıkması gibi fitneye atıldığını bulmaktayım. (Allah'tan) kork, sakın ola ki sen o genç olmayasın.*”⁴⁰⁵

3. Ka'bu'l-Ahbâr'ın Bilgi Birikiminin Tarih, Coğrafya ve Semâvî Dinler Açısından Değeri

Ka'bu'l-Ahbâr, semâvî kitaplar ve cüzlerle haşır neşir; unutulmuş ve gizli kalmış bilgileri gün yüzüne çıkararak ve birçok tarihî yer ve olaylara işaret eden bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰⁶

Ka'b, aynı zamanda tarih, dünyanın ömrü, yaratılış, mukaddes mekânların faziletleri gibi birçok konuya dair rivâyetlerin dayandığı ilk kişidir.⁴⁰⁷

Araplar, yeryüzünün büyüklüğü, denizler, bazı nehirlerin cennet veya cehennem nehirleri oldukları vb. coğrafik ve uhrevî (eskatolojik) konulara dair bilgileri Ka'b ve Vehb (110/728) gibi yahudi asıllı bilginlerden edinmişlerdir.⁴⁰⁸

D. Ka'bu'l-Ahbârın, Tevrât Ve Diğer Semâvî Kitaplarla Kur'ân-ı Kerîm Arasında Yaptığı Mukayeseler

“*Hız. Muhammed'e dört âyet verilmiştir ki onlar Hız. Mûsâ'ya verilmemiştir: âyetler: “Lillâhi mâ fissemvâvâti ve-mâ fi'l-ard ...”* (Bakara, 2/284–286).

(*Hız. Musa'ya verilen âyet*): *Ey Allah'ım şeytanı kalplerimize girdirme bizi ondan kurtar. Melekût, güç ve otorite, mülk, hamd, yeryüzü ve gökyüzü, zaman (herşey) ebediyen senindir.*”⁴⁰⁹

“*Yüce Allah'ın Tevrât'tan ilk olarak vahyettiği âyetler şunlardı: “De ki: Gelin, Rabb'inizin size (neleri) haram kıldığını okuyayım...”* (En'âm,

⁴⁰⁵ Lafız farklılıklarıyla İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VIII, 616, no: 159; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, I, 83, no: 117; Zehebî, *Siyer*, III, 481; Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, VII, 231, 467–468; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, III, 1117–1118.

⁴⁰⁶ Ebû Nuaym, *Hilye*, V, 364.

⁴⁰⁷ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 823; Ebû Hamde, *Fi'l-Ubûri'l-Hadârî*, 6.

⁴⁰⁸ Krachkovski, I. I. (v. 1951), *Târîhu'l-Edebi'l-Coğrafi'l-Arabî (Istoria Arabskoi Geograficheskoi Literatury)*, Rusça'dan Arapça'ya çev. Salahaddin Osman Haşim, Beyrut: 1408/1987, 60.

⁴⁰⁹ İbn Hacer, *Bezlü'l-mâ'ûn fi Fadli't-Tâ'ûn*, 160, (Ebû Ubeyd'den naklen).

6/151vd.).⁴¹⁰

"Tevrât'ın başlangıcı, En'âm Sûresi'nin başlangıcıdır. Tevrât'ın son kısmı ise Hûd Sûresi'nin son kısmıdır."⁴¹¹

"Tevrât'ta: "yeryüzünde evlerim mescidlerdir. Bir müslüman güzelce abdest alıp da mescide gelirse Allah'ı ziyaret etmiş (gibi) olur. Ev sahibinin ziyaretçiye ikramda bulunması gerekir." diye yazılıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de ise: "(O nûr) Allah'ın, yükseltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir." (Nûr, 24/36) diye yazılıdır.⁴¹²

Tevrât'ta: "Yüce Allah semâdakilere, bir kimseyi sevdirmedikçe yeryüzündekiler o kimseye sevgi besleyemez. Semâdakiler sevince, o sevgi yeryüzüne de iner. Aynı şekilde semadakileri bir kimseye nefret ettirmedikçe o kimseden kimse nefret edemez. Semadakiler nefret edince, o nefret yeryüzüne de iner" diye yazılıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de ise: "Îmân edip iyi işler yapanlar için Rahmân (olan Allah), (gönüllerde) bir sevgi yaratacak (onları herkese sevdirecek)ti" (Meryem, 19/96).⁴¹³

"Kur'ân-ı Kerîm'de bu ümmetin sıfatları şu şeklide kayıtlıdır: "Sonra kitabı kullarımız arasında seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimi nefesine zulmedendir (zâlim): kimi orta yolda gidendir (muktesid); kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçendir (sâbık). İşte büyük lütuf budur" (Fâtır, 35/32).

Tevrât'ta ise: "Muhammed (sav)'in ümmetinin sıfatı "Safvetü'r-Rahmân" olup onları: zâlim, muktesid ve sâbık olmak üzere üçe ayırmıştır."⁴¹⁴

Ka'bu'l-Ahbâr'ın anlattığına göre Kur'ân'da bütün "Ey îmân edenler" şeklindeki hitaplar, Tevrât'ta "Ey fakirler" olarak gelmiştir.⁴¹⁵

Kisâî'nin (189/804) rivâyet ettiği⁴¹⁶ ve Ka'bu'l-Ahbâr ile İbn Abbâs (68/687) arasında cereyan eden uzun bir konuşmada; Ka'b'ın, Yüce Allah'ın Hz. Mûsâ'ya hitaben buyurduğunu söylediği cümlelere karşılık olarak İbn Abbâs da Kur'ân-ı Kerîm'den âyetlerle nazîrelerine işaret etmektedir:

"Ey Mûsâ, ben kendisinden başka ilâh olmayan Allah'ım. Bana ibadet et, hiçbir şeyi bana ortak koşma. Çünkü kim şirk koşarsa onu ateşe atarım."

İbn Abbâs: Kur'ân-ı Kerîm'de bunun nazîresi şu âyetlerdir: "Bana ve ana babana şükret, dönüş banadır. Eğer onlar seni, hakkında bir bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme, ..." (Lokmân, 31/14-15).

⁴¹⁰ Taberânî, *el-Evâil*, 138.

⁴¹¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 202; *Dârimî*, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 17.

⁴¹² Ebû Dâvûd, *ez-Zühd*, 378-379, no: 483.

⁴¹³ Ebû Dâvûd, *ez-Zühd*, 378-379, no: 483.

⁴¹⁴ Beyhakî, *el-Ba's ve'n-Nüşûr*, 61, no: 70; Hakîm et-Tirmizî, *Hatmü'l-Evliyâ*, 440.

⁴¹⁵ Şa'rânî, *İslam'da Kardeşlik Hukukunun Esasları*, 56, ter. Hamit Eker, İstanbul: 1983.

⁴¹⁶ Kisâî, *Kıyasu'l-Enbiyâ*, 62.

"Ey Mûsâ, haksız yere hiçbir nefsi öldürme. Eğer aksini yapacak olursan yeryüzü ebediyen sana dar olur."

İbn Abbâs: *Bunun Kur'ân'daki dengi şu âyettir: "Her kim bir mü'mini kasden öldürürse, cezası ebedî kalacağı cehennemdir"* (Nisâ, 4/93).

"Ey Mûsâ, başkasının malını çalma. Aksi takdirde dünyada da âhirette de azabımı çekersin."

İbn Abbâs: *Bunun Kur'ân'daki dengi şu âyettir: "Hırsızlık yapan erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık Allah'dan bir ceza olarak ellerini kesin. Allah daima üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir."* (Mâide, 5/38).

"Ey Mûsâ, komşunun hanımıyla zina yapma." İbn Abbâs: *Bunun Kur'ân'daki dengi şu âyettir: "(Savaşta tutsak olarak ellerinize geçen (cariye)ler müstesna, evli kadınlar (la evlenmeniz)da haramdır..."* (Nisâ, 4/24).

"Ey Mûsâ, kendin için istediğini insanlar için de iste. Kendin için hoşlanmadığın bir şeyi insanlar için de isteme."

İbn Abbâs: *Bunun Kur'ân'daki dengi şu âyettir: "Muhakkak mü'minler kardeşlerdir. Kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki size rahmet edilsin."* (Hucurât, 49/10).

"Ey Mûsâ, (kesilirken) isminin anılmadığı (hayva)ndan yeme."

İbn Abbâs: *"Bunun Kur'ân'daki dengi şu âyettir: "(Kesilirken) üzerine Allah'ın adı anılmayan (hayvan)lardan yemeyiniz..."* (En'âm, 6/121).

"Ey Mûsâ, cumartesi günü bana ibadet için diğer şeyleri bırak. Ailenin hepsi de bıraksınlar. Çünkü (o gün) benim katımda şerefli bir gündür."

İbn Abbâs: *Bunun Kur'ân'daki dengi şu âyettir: "İcinizden cumartesi günü (avlanma yasağı)nı çiğneyenleri elbette bilmışsizdir..."* (Bakara, 2/64).

E. Ka'b'a Ait Olduğu Halde Resûlullah'a Nisbet Edilen Sözler (Maktû' Hadis-Merfû' Hadîs Münasebeti)

Ka'bu'l-Ahbâr'a ait sözlerin tetkiki meselesi hadîs tarihinde tasnîf dönemiyle birlikte gündeme gelmiştir.⁴¹⁷ İbn Hazm (463/1071), Ka'bu'l-Ahbâr'a ait sözlerin Peygamber'e sallallâhu aleyhi ve selem- merfû' olarak isnâd edilmesinin, Resûlullah'tan sallallâhu aleyhi ve selem- nakledilen hadîslerle Ka'bu'l-Ahbâr ve Vehb b. Münebbih (110/728) gibi Ehl-i Kitâb mühtedîlerinin sözlerini birbirinden ayırt edemeyen (aklını kullanamayan) kişilerden kaynaklandığını belirtmektedir.⁴¹⁸

⁴¹⁷ Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. İbn Ebî Hâtim, *İlelü'l-Hadîs*, I, 387, II, 176, 422; Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebîr*, I, 413-414; Ma'mer b. Râşid, *Câmi'*, XI, 33; Abdurrezzâk, *Musannef*, V, 5; Taberî, *Târîh*, I, 65-66; Hâkim, *Müstedrek*, I, 536-537.

⁴¹⁸ İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ' ve'l-Nihal*, 234, tah. İbrahim Nasr, Abdurrahman Umayra, Dâru'l-Cil, Beyrut: ts.

Ebû Hureyre'nin (58/678) râvilerinden Büsr b. Sa'îd (100/719), bu durumun sebebini şöyle açıklamaktadır. "Hadîs ezberleme konusunda Allah'tan korkunuz. Allah'a yemin olsun ki bizler Ebû Hureyre'nin meclislerinde otururken o bize Resûlullah'tan sallallâhu aleyhi ve selem-hadîs rivâyet eder ve Ka'b'ın sözlerinden de anlatırdı. Ebû Hureyre gittikten sonra bizimle beraber o meclislerde oturanlardan bazıları Resûlullah'ın hadîsini Ka'b'a, Ka'b'ın sözünü de Resûlullah'a isnâd ederlerdi."⁴¹⁹

Aslında Ka'bu'l-Ahbâr'ın sözü olduğu halde Resûlullah'a sallallâhu aleyhi ve selem- nisbet edilen (merfû' olarak rivâyet edilen) sözlerden tespit edebildiklerimiz şunlardır:

1. "Kim bir defa tekbîr getirirse (sevap hanesine) yirmi (sevap) yazılır ve (günah hanesinden)...."⁴²⁰

2. "Îsâ b. Meryem, Dimaşk'ın doğusunda beyaz bir minareye inecektir."⁴²¹

3. "Allah katında, bir dirhem faiz (kazancı) otuz yedi defa zina (yapmak)dan daha büyük (bir günah)tür."⁴²² Abdullâh b. Hanzala er-Râhib' in Ka'b'dan rivâyetine göre Ka'b şöyle demiştir: "Otuz defa zina etmem, Allah katında, bir dirhem faiz yemenden daha iyidir."⁴²³

İbn Ebî Hâtim, babası Ebû Hâtim'den naklen yukarıdaki sözün benzeri olan: "Allah katında bir dirhem faiz (yemek) otuz yedi defa zina (yapmak)tan daha büyük (bir günah)tür" anlamındaki Hz. Âişe' den rivâyet edilen merfû' hadîsin, gerçekte Peygamber'e sallallâhu aleyhi ve selem- ait olmadığını ve bu sözün aslında Sevrî -Abdulaziz b. Rufey'- İbn Ebî Müleyke- Abdullâh b. Hanzala tarîkiyle Ka'bu'l-Ahbâr'a ait olduğunu belirtmektedir.⁴²⁴

Dârekutnî de aynı rivâyet tarîkiyle, sözün gerçekte merfû' bir hadîs olmadığını, Ka'bu'l-Ahbâr'a ait bir söz olduğunu söylemektedir.⁴²⁵

4. "Kıyamet günü güneş ve ay dürülmüş iki öküz gibi cehenneme atılacaktır."⁴²⁶

5. "Allah'ın seçkin kulları üç gruptur: Gâzi, hac yapan, umre yapan."⁴²⁷

6. "Kişi evinden çıkarken "Bismillah" derse, melek ona, "Hidayet erdirildin"

⁴¹⁹ Allûş, *et-Temâmu'l-Hasen Tetimmetu Câmi'i'l-Mesânîd ve's-Sünen li'bn Kesîr Müsnedu Ebî Hureyre*, I, 29-30; Beyrut: 1418/1997. Aynı haber için bkz. İbn Kesîr, *Bidâye*, VIII, 109.

⁴²⁰ İbn Ebî Hâtim, *İlelü'l-Hadîs*, II, 176, no:2022.

⁴²¹ İbn Ebî Hâtim, *İlelü'l-Hadîs*, II, 422, no: 2771.

⁴²² İbn Ebî Hâtim, *İlelü'l-Hadîs*, I, 387, no: 1159;İbnü'l-Cevzi, *K.el-Mevdû'ât*, III, 20-26, no:1224-1234, tah. Nureddin Boyacılar, Riyad, 1418/1997.

⁴²³ Abdurrezzâk, *Musannef*, VIII, 315; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, V, 233; Ahmed, *Müsned*, V, 225; Dârekutnî, *Sünen*, III, 16, no: 48-50; Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, IV, 393, no: 5516-5517.

⁴²⁴ İbn Ebî Hâtim, *İlel*, I, 387, no: 1159.

⁴²⁵ Dârekutnî, *Sünen*, III, 16, no: 48-50.

⁴²⁶ *Buhârî, Bed'ü'l-halk*, 47'de merfû' olarak rivâyet edilen bu hadîs, Taberî, *Târîh*, I, 65-66 ve İbnü'l-Esîr, *Kâml*, I, 14-15'de Ka'b'ın sözü olarak rivâyet ediliyor.

⁴²⁷ Abdurrezzâk, *Musannef*, V, 5, no: 8803, 8804; Cezâîrî, *Tevcih*, II, 619 (İbn Ebî Hâtim'den).

der. "Tevekkeltu alellah" derse melek ona "Bu sana yeter" der. "Lâ havle velâ kuvvete illâ billah" derse melek ona "Bu sözle korundun, şeytanları uzaklaştırdın." (Şeytanlara hitaben ise) şöyle der: Ona ilişemezsiniz, çünkü o hidayete erdirildi, (tevekkülle) yetindi ve korundu."⁴²⁸

7. "Bulunduğu mecliste çok gereksiz konuşmalar yapan kişi oradan ayrılmadan önce; "Sühbhanekê allâhumme ve bi-hamdike, eşhedu en-lâ ilâhe illâ ente, estağfiruke ve etûbu ileyke" derse o meclisteki davranışlarını(n günahı) affedilir."⁴²⁹

8. Ahmed b. Hanbel ve Müslim tarafından Ebû Hureyre (58/678) tarîkiyle merfû' olarak rivâyet edilen; "Yüce Allah, toprağı cumartesi günü yaratmıştır" hadîs için,⁴³⁰ Buhârî ve Yahya b. Ma'în bu sözün Ka'bu'l-Ahbâr'a ait olduğunu söylemişlerdir.⁴³¹

9. "Kim namazı kılar, zekâtı verir, (hakkı) işitip itaat ederse (îmân yönüyle) orta bir seviyeye ulaşır. (İlaveten) Allah için sevip, Allah için buğzeder, Allah için verir, Allah için (kötülüğü) engellerse olgun îmân seviyesine ulaşır."⁴³²

10. Hârût ve Mârût⁴³³ ile ilgili Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*inde⁴³⁴ ve Beyhakî'nin *Şu'abu'l-Îmân*'ında⁴³⁵ merfû' olarak rivâyet edilen hadîs gerçekte Ka'bu'l-Ahbâr'a ait bir sözdür.⁴³⁶ Ka'b'ın sözü olarak ise İbn Ebî Şeybe'nin *Mûsânef*inde⁴³⁷ ve yine Beyhakî'nin *Şu'abu'l-Îmân*'ında⁴³⁸ görmekteyiz.

⁴²⁸ Ma'mer b. Râsid, *Câmi'*, XI, 33, no: 19827. İbn Ebî'd-Dünya, *Tevekkül*, 56, no: 21, İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 29, no: 4-5. Bu haber *Tirmizî* (*Da'âvât*, 34), *Ebû Dâvûd* (*Edeb*, 103), *Neseî* (*İstiâze*, 65) ve *İbn Mâce* (*Dua*, 18) Enes b. Mâlik'ten merfû' olarak rivâyet etmektedir.

⁴²⁹ el-Kubeysî, *el-Erbaûne'l-munîre*, 243. Hadîsin merfû' şeklindeki rivâyeti için bkz: *Ahmed b. Hanbel*, II, 494; *Tirmizî*, *Dua*, 38; *Ebû Dâvûd*, *Edeb*, 33; Hâkim, *Müstedrek*, I, 536-537; İbn Hibbân, *Sahîh (el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, tah. Şuayb el-Arnâût), II, 594 ve *el-İhsân* (tah. Yusuf el-Hût), 1/398.

⁴³⁰ *Müslim*, *Sıfâtü'l-münâfikîn*, 27; *Ahmed b. Hanbel*, II, 327.

⁴³¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 413-414; Cezâirî, *Tevcîh*, I, 131. Abdulkadir el-Arnâût, *Câmi'u'l-Usûl* (4/25-26)'de hadîsin tahrîcini ve ilgili tartışmaları detaylı olarak vermektedir. Hadîse dair tartışmalar için bkz. el-Hût el-Beyrûtî, *Esna'l-Metâlib*, 195-197; Mustafa Ertürk, *Metin Tenkidî*, s. 54; Özcan Hıdır, *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, 312-316; Kâsımî, *el-Fadlu'l-Mübîn*, 430-434. Cuma ve cumartesi günü telakkisine dair kısa bir değerlendirme için bkz: Sâime Leyla Gürkan, *Yahudilikte Şabbat (Sebt) -kökeni, ilgili inanç ve uygulamalar-*, İstanbul: 1994.

⁴³² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 228; Hallâl, *es-Sünne*, V, 35, 63 no: 1546, 1619, 1620. Hadîsin merfû' rivâyeti için bkz. *Ebû Dâvûd*, *Sünnet*, 16; *Tirmizî*, *Kiyâmet*, 60.

⁴³³ bkz. Bakara, 2/102.

⁴³⁴ *Ahmed b. Hanbel*, II, 134.

⁴³⁵ *Şu'abu'l-Îmân*, I, 180.

⁴³⁶ bkz. Leknevî, *er-Ref' ve't-Tekmil*, 234-235'te Ebû Ğudde'nin dipnotu.

⁴³⁷ *Musannef*, VIII, 108.

⁴³⁸ *Şu'abu'l-Îmân*, I, 181-182, no: 164; 5/291-292, no: 6695.

11. “Kim bir gecede yüz âyet okursa “kânitîn” zümresine yazılır.”⁴³⁹

12. Medîne'nin isimlerin dair merfû' olarak rivâyet edilen: “Yüce Allah Medîne'yi Tâbe diye isimlendirdi.”⁴⁴⁰

“Yüce Allah Medîne'yi Tayyibe diye isimlendirdi.”⁴⁴¹ Câbir b. Semûre (70/689'dan sonra) şöyle demiştir: “Onlar Medîne'yi Yesrib diye anarlarken Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selem- onu Tayyibe diye isimlendirdi.”⁴⁴²

Merfû' hadîslere mukabil Ka'bu'l-Ahbâr, Medîne'nin isimlerine dair şunları söylemektedir: “Yüce Allah'ın Hz. Mûsâ'ya “Vahyettiği kitâb” da şunu bulmaktayız: Allah, Medîne'ye hitaben şöyle buyurmuştur: “Ey Tayyibe, ey Tâbe, ey Miskîne! Definelere iltifat etme. Senin toprağını diğer şehirlere üstün kılacağım.”⁴⁴³

13. “Tevrât'ta şu yazılıdır: Âlim kişiye en az ilgi gösteren komşu(su)dur.”⁴⁴⁴

Hasan el-Basrî (110/728), bu sözün merfû' olarak da rivâyet edildiğini, ancak merfû' olduğuna dair bilginin sahîh olmadığını söylemektedir.⁴⁴⁵

14. “Yüce Allah, cenneti ve Âdem'i eliyle yaratmış, Tevrât'ı, eliyle yazmıştır.”⁴⁴⁶

15. “Cehennem ateşi beyazlaşınca kadar bin yıl tutuşturulur. Sonra kızarınca kadar bin yıl tutuşturulur ve kararınca kadar bin yıl daha tutuşturulur. Cehennem yedi bin yuları olup, her yuların başında yetmiş bin melek vardır.”⁴⁴⁷

F. Ka'bu'l-Ahbâr'ın İlk Bilgi Kaynağı Olduğu Konular

Ka'bu'l-Ahbâr, aşağıda sıradaladığımız konularda ilk bilgi kaynağı olma özelliğine sahip bir ayaklı kütüphane, bir kültür tarihçisi, bir dinler tarihçisi ve bazen de bir coğrafya bilgini gibi karşımıza çıkmaktadır. Ka'bu'l-Ahbâr'ın

⁴³⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 176 no: 3. Ka'b'ın bu sözünün benzeri aynı sayfada merfû' hadîs olarak ve Ebû Hureyre'den mevkûf olarak “Kim bir gecede iki yüz âyet okursa.” şeklinde rivâyet edilmiştir.

⁴⁴⁰ *Müslim, Hac*, 491; *Ahmed b. Hanbel*, V, 106.

⁴⁴¹ *Ahmed b. Hanbel*, V, 96.

⁴⁴² Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, no: 761, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, ts.

⁴⁴³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IV, 574, (Kitabu Fedâil'îl-Medîne, Bâbu'l-Medîne Tâbe).

⁴⁴⁴ Buhârî, *el-Künâ*, 70, no: 655 (*et-Târîhu'l-Kebîr*'in sonunda); İbn Müflih el-Makdisî, *el-Âdâbu's-Ser'iyye*, II, 101 (Beyhakî'den naklen).

İbn Müflih'in rivâyetinde “Tevrât” yerine “el-Kitâbu'l-Münezzel el-Evvel” lafzı kullanılmakta ve bu sözün benzerleri Ebu'd-Derdâ' ve İkrime'den de rivâyet edilmektedir.

⁴⁴⁵ İbn Müflih, *a.g.e.*, a.y.

⁴⁴⁶ Bu söz, Beyhakî *Kitâbu'l-Esmâ ve's-Sıfât*, 318'de, merfû' olarak ve İbn Ömer'den mevkûf olarak rivâyet edilmişken; Taberî, *Târîh*, II, 18 ve Beyhakî, *el-Ba's ve'n-Nüşûr*, 137'de Ka'bu'l-Ahbâr'a nisbet edilerek (maktû' olarak) rivâyet edilmiştir. Benzeri bir rivâyet İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VIII, 67'de Hâkim b. Câbir'in sözü olarak aktarılmıştır.

⁴⁴⁷ Beyhakî, *Ba's ve'n-nüşûr*, 276. Beyhakî, Ka'b'ın bu sözünün Bükeyr-Şerîk-Âsım-Ebû Sâlih-Ebû Hureyre tarîkıyla merfû' olarak da rivâyet edildiğini belirtmektedir.

özellikle semâvî dinlerin peygamberleri ve o dinlerin inanç ve hükümleriyle ilgili aktardığı bilgiler dinler tarihi ve genel tarih açısından büyük bir öneme sahiptir:

(1). Hz. Âdem'in sünnet olması konusu;⁴⁴⁸ dinar ve dirhemi ilk basan kişinin Hz. Âdem olduğu;⁴⁴⁹ "Arapça ve Süryanî yazısı ile bütün yazı çeşitlerini Hz. Âdem, vefat etmeden üç yüz sene önce bulmuş, yazıyı tabletlere yazıp onları pişirmiştir;"⁴⁵⁰ "İnsan nesli Hz. Âdem'in iki oğlundan (Hâbil-Kâbil) başlamış; ancak katil (Kabil'in) soyu Nuh tufanında helak olmuş, öldürülen (Hâbil'in) soyu ise devam etmiştir. İnsanlar da Nuh'un oğullarından türemiştir."⁴⁵¹

Ayrıca (2) Göklerin ve yerlerin yaratılışının pazar günü başlayıp cuma günü bittiği;⁴⁵² toprağın cumartesi günü yaratıldığı;⁴⁵³dünyanın ömrü ve kalan süresi,⁴⁵⁴ (3) Hz. İbrahim'in Harran'a hicret etmesi;⁴⁵⁵ kurban edilmek istenenin Hz. İshak olduğu,⁴⁵⁶ (4) Hz. Lut'un Sodom halkına peygamber olarak gönderildiği,⁴⁵⁷ (5) Hz. Eyyub'un Rumlardan olduğu ve hastalığının yedi yıl sürdüğü,⁴⁵⁸ (6) Dünyanın bir balığın (balinanın) sırtında olduğu ve şeytanın onun içine girip ona vesvese vererek debelenmesine yol açtığı,⁴⁵⁹ (7) Gökler ve yer yaratılmadan kırk yıl öncesine kader Ka'be'nin sular üzerinde köpük gibi olduğu ve yeryüzünün ondan yaratıldığı,⁴⁶⁰ (8) Hz. Yûsuf ile Zelîhâ (Züleyhâ) hikâyesi,⁴⁶¹ (9) Peygamber'in (sallellâhü aleyhi ve sellem) Kur'ân-ı Kerîm'den önceki ilâhî kitaplarda geçen özellikleri konusu,⁴⁶² (10) Peygamber'le (sallellâhü aleyhi ve sellem) ilgili olarak Yüce Allah ile Hz. Musa arasında cereyan eden ve Tevrât'ta bulunduğunu belirttiği uzun bir konuşma,⁴⁶³ (11) Peygamber'in (sallellâhü aleyhi ve sellem) isrâ ve

⁴⁴⁸ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 131.

⁴⁴⁹ İbn Ebî'd-Dünyâ, *İslâhu'l-Mâl*, 42; Sa'lebî, *Kıyasu'l-Enbiyâ*, 34; Suyûtî, *el-Vesâil*, 45.

⁴⁵⁰ Suyûtî, *a.g.e.*, 113.

⁴⁵¹ İbn Kuteybe, *el-Ma'arif*, 15; İbn Tâhir el-Makdisî, *Kitâbu'l-Bed' ve't-Târîh*, III, 26.

⁴⁵² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VIII, 352; Fesevî, *Kitâbu'l-Ma'rife ve't-Târîh*, III, 248-249; Taberî, *Târîh*, I, 43-45; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, I, 124-131.

⁴⁵³ Taberî, *Târîh*, I, 43; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 413-414; Buhârî, bu bilginin (toprağın cumartesi yaratıldığı bilgisinin) Ebû Hureyre tarikiyle Resûlullâh'a nisbetinin yanlış olduğunu, gerçekte bu sözün Ka'bu'l-Ahbâr'a ait olduğunu ifade etmektedir.

⁴⁵⁴ Taberî, *Târîh*, I, 10-18.

⁴⁵⁵ Kisâî, *Kıyasu'l-Enbiyâ*, 36.

⁴⁵⁶ Taberî, *Târîh*, I, 265; Sa'lebî, *a.g.e.*, 82; Hamîdullâh, *İslâmî İlimlerde İsrâiliyât*, 308.

⁴⁵⁷ Kisâî, *a.g.e.*, 40.

⁴⁵⁸ Sa'lebî, *a.g.e.*, 135, 143.

⁴⁵⁹ Kisâî, *a.g.e.*, 4.

⁴⁶⁰ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 31.

⁴⁶¹ Schmitz, *İ. A., Ka'bu'l-Ahbâr md.*, VI, 2.

⁴⁶² İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 270-272; Fesevî, *Kitâbu'l-Ma'rife ve't-Târîh*, III, 317; Ebû Nu'aym, *Hilye*, V, 386; Beyhakî, *Delâil*, I, 374-377; Kıvâmü's-Sünne, *Delâil*, IV, 1332-1333.

⁴⁶³ Ebû Nu'aym, *Hilye* 5/385-389; 6/3-4, 32-35; Kisâî, *a.g.e.*, 62-63; Sa'lebî *a.g.e.*, 181.

mi'râc mucizesindeki "Burak" adlı binit, durduğu yerler ve özellikleri,⁴⁶⁴ (12) Filistin, Kudüs, Şam ve Irak diyarlarının faziletleri,⁴⁶⁵ (13) Dicle, Fırat, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin faziletleri,⁴⁶⁶ (14) Arş ile ilgili bilgiler,⁴⁶⁷ (15) Sidre-i müntehânın yedinci semadaki bir ağaç olduğu,⁴⁶⁸ (16) Güneş, ay ve dünyanın şekli⁴⁶⁹ konuların da rivâyetleri bulunmaktadır.

VII. Sonuç

Ka'bu'l-Ahbâr, Ehl-i Kitab'tan yaptığı iktibasları, kaynaklarına isnâd ederek veya kendi yorumları olarak etrafındakilere aktarmıştır. Ka'b onları değişik kılıflara büründürmemiş; o devirdeki Müslümanlar tarafından hüsnükabul görsün diye de asıl kaynaklarını gizleyerek, Müslümanlar nezdinde itibarlı kişilere (Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) veya sahâbîlerin ileri gelenlerine) isnâd etme gibi bir çaba içinde olmamıştır.

Ka'bu'l-Ahbâr'ın konumunu en iyi şekilde anlatacak ifade "kültür aktarıcısı" olsa gerek. Zira o, önceki ümmetlerin dinî, ahlâkî, sosyal ve ilmî durumları hakkında çok önemli bilgileri kendi devirindeki -ve kitaplara kaydedildiği andan itibaren de sonraki insanlara- aktararak büyük bir kültür mirasının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu açıdan bakıldığında Ka'bu'l-Ahbâr'ın bilgi birikimi sadece klasik İslâm ilimleri açısından değil, aynı zamanda tarih, dinler tarihi, antropoloji açısından da büyük bir öneme sahiptir. İslâm dininin ikinci ana kaynağı olan Sünnet'in sıhatli bir şekilde tespiti, doğru anlaşılması ve gelecek nesillere aktarılması büyük bir önemi haizdir. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Sünneti sınırları içinde olmayan birtakım bilgilerin sünnetle münasebetlerinin ve değerlerinin ilmî bir tarzda ortaya konması; Sünnet'in sağlıklı ve doğru olarak anlaşılmasına katkıda bulunacağı gibi, Sünnet hakkında ileri sürülen kimi yanlış ve yanlı iddiaların da (özellikle şarkiyatçıların yahudilik ve hıristiyanlığın Kur'ân ve Sünnet'e etkisi iddialarının) değerini ortaya koyacaktır.

Klasik dönem (mütekaddimûn) hadîs münekkitleri Ka'bu'l-Ahbâr hakkında ne tevsîke, ne de ta'dîle işaret eden herhangi bir beyanda bulunmamışlardır. Sonraki dönem (müteahhirûn) hadîsçileri ise Ka'b için tevsik edici ifadeleri kullanmışlardır. Geçen yüzyıldaki çok az sayıdaki

⁴⁶⁴ Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Fedâilü'l-Kudüs*, 119.

⁴⁶⁵ Ma'mer b. Râşid, *Câmi'*, XI, 251; İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, II, 268; 7/556; Fesevî, *a.g.e.*, II, 304; Taberî, *Târîh*, IV, 58-60; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, 74, 95, 129, 130, 139, 142, 145, 146; Ebû Nu'aym, *Hilye*, VI, 3-4; Makdisî, *Fedâilu Beyti'l-Makdis*, 58-59; Vâsıtî, *Fedâilü'l-Beyti'l-Mukaddes*.

⁴⁶⁶ Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, I, 55; Beyhakî, *Kitâbu'l-Ba's ve'n-Nüşûr*, 166; İbn Hacer, *Metâlib*, IV, 404.

⁴⁶⁷ Sa'lebî, *a.g.e.*, 13.

⁴⁶⁸ Abdullah b.Vehb, el-Câmi' ("Tefsîr"), 54-56; Sa'lebî, *a.g.e.*, 14.

⁴⁶⁹ Taberî, *Târîh*, I, 65-66; İbn Asâkir, *Târîh*, 50/172; Sa'lebî, *a.g.e.*, 15; Kisâî, *a.g.e.*, 4.

araştırmacılar Ka'b ile ilgili değerlendirmelerinde ilmîliği ve insaf ölçülerini aşan bir tarzda Ka'bu'l-Ahbâr'ı tenkit etmişler ve onu "ajan, kâhin, suikastçı vb." lafızlarla töhmet altında bırakmışlardır. Ka'bu'l-Ahbâr'ın isrâiliyât türü rivâyetlerin, haberlerin, hikâyelerin birçoğunun İslâm kültürüne kazandırılmasındaki payı inkâr edilemez bir boyuttadır. Bununla beraber onun bu özelliğinin insafli ve sağlıklı bir şekilde ilmî kıstaslar çerçevesinde değerlendirilmesi isabetli bir yaklaşım olacaktır. Diğer taraftan Ka'bu'l-Ahbâr, Ehl-i Kitâb'tan yaptığı iktibasları, kaynaklarına isnâd ederek veya kendi yorumları olarak etrafındakilere aktarmıştır. Ka'b bu nakilleri yaparken onları değişik kılıflara büründürmemiş; o devirdeki müslümanlar tarafından hüsnükabul görsün diye de asıl kaynaklarını gizleyerek, müslümanlar nezdinde itibarlı kişilere (Peygamber'e -sallallâhu aleyhi ve selam-, sahâbîlerin ileri gelenlerine) isnâd etme gibi bir çaba içinde olmamıştır. Bundan dolayı onun bu tür nakillerinin ard niyetle yapılmış olarak gösterilmesi yanlış olur.

Ka'bu'l-Ahbâr semâvî kitaplardan ve özellikle de Tevrât'tan birçok nakillerde bulunmuş, Kur'ân-ı Kerîm ile Tevrât arasında çok sayıda mukayese yapmıştır. Ka'bu'l-Ahbâr, elinde bulunan ve nakiller yaptığı Tevrât nüshasının tağyîr ve tebdîl edilmediğini iddia etmektedir. Ka'bu'l-Ahbâr'ın, nakiller yaptığı Tevrât nüshasının muharref olmadığını ifade eden rivâyetler-gerek bizzat Ka'b'in sözü, gerekse Zehebî'nin değerlendirmesi- böyle bir Tevrât nüshasının varlığı konusunda ciddi tereddütleri beraberinde hatıra getirmektedir. Böyle bir kanaatin, Kur'ân-ı Kerîm'in Tevrât ve diğer semâvî kitaplarla ilgili hükümleriyle tezat teşkil edeceği ortadadır. Özellikle Zehebî'nin, Ka'bu'l-Ahbâr'ın, tebdîl ve tağyîr edilmemiş bir Tevrât nüshasına sahip olduğuna dair değerlendirmesi, Ka'b'a beslenen hüsnüzandan kaynaklanıyor olsa gerektir.

Ka'bu'l-Ahbâr'ın Peygamber'den (sallellâhu aleyhi ve sellem) -tespit edebildiğimiz kadarıyla- bir tane mürsel rivâyeti; Suheyb b. Sinân, Hz. Ömer, Ebû Hureyre ve Ebû Sa'îd el-Hudrî tarifıyla toplam altı adet merfû rivâyeti bulunmaktadır. Ka'bu'l-Ahbâr'ın Kütüb-i Sitte'de Peygamber'den (sallellâhu aleyhi ve sellem) herhangi bir rivâyeti bulunmamaktadır. Ka'bu'l-Ahbâr'ın rivâyetlerinin (nakillerinin) yoğunlukla bulunduğu eserler genel olarak "üçüncü, dördüncü tabaka hadîs kitapları"dır. Ka'bu'l-Ahbâr'ın rivâyetlerinin (nakillerinin) kahir ekseriyetinin "fitneler, kıyamet alametleri, faziletler, peygamber kıssaları, âhiretle ilgili konular ile zühd ve rekâik"e dair olduğu görülmektedir. İmân ve ibadete dair rivâyetleri ise çok az sayıdadır ve bunlar da imân ve ibadetlerin ahkâmına değil, faziletlerine dairdir.

Ka'bu'l-Ahbâr'ın bir kısım söz ve nakillerinin kimi kitaplarda hadîs olarak karşımıza çıkmasının sebebi Ka'b veya ondan rivâyette bulunan sahâbîler değildir. Özellikle Ebû Hureyre'nin Ka'bu'l-Ahbâr'dan öğrendiği Kitab-ı Mukaddes bilgilerini "hadîs" diye rivâyet etmeye kalkıştığını söylemek hem

ilmî hakikatlere, hem de insafa sığmaz. Ebû Hureyre'nin Peygamber'den (sallellâhü aleyhi ve sellem) yaptığı kimi rivâyetlerin Ka'b'a; Ka'b'ın da Kitab-ı Mukaddes'ten yaptığı kimi nakillerin Hz. Peygamber'e isnâdı meselesi daha ilk dönemlerden itibaren titizlikle incelenmiş ve meydana gelen bu karışıklığın bu iki zattan kaynaklanmadığı, onların meclislerinde bulunan râvîlerin dikkatsizliklerinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Ka'bu'l-Ahbâr'ın rivâyetlerinin (nakillerinin) isnâdlarının tek tek incelenmesi, bunların Kitab-ı Mukaddes'le mukayeselerinin yapılması araştırmanın itmam ve ikmalî açısından önemlidir.

"Yahudilik Kültürü Aktarıcısı Ka'bu'l-Ahbâr ve İsrâiliyât"

Özet: Ka'bu'l-Ahbâr'ın şahsiyeti ve rivâyetleri, isrâiliyât konusu nedeniyle ötedenberi tartışılmaktadır. İsrâiliyât, yahudi, hıristiyan ve/veya diğer kültürlerden İslâmiyete giren rivâyetler ve bunların etkileri olarak tanımlanmaktadır. Ka'bu'l-Ahbâr semâvî kitaplardan ve özellikle de Tevrât'tan birçok nakillerde bulunmuş, Kur'ân-ı Kerîm ile Tevrât arasında çok sayıda mukayese yapmıştır. Ka'bu'l-Ahbâr, Ehl-i Kitap'tan yaptığı iktibasları, kaynaklarına isnâd ederek veya kendi yorumları olarak etrafındakilere aktarmıştır. Ka'b onları değişik kılıflara büründürmemiş; hüsûkâbul görsün diye de asıl kaynaklarını gizleyerek, Müslümanlar nezdinde itibarlı kişilere isnâd etme gibi bir çaba içinde olmamıştır. Ka'bu'l-Ahbâr'ın konumunu en iyi şekilde anlatacak ifade 'kültür aktarıcısı' olsa gerek. Zira o, önceki ümmetlerin dinî, ahlâkî, sosyal ve ilmî durumları hakkında çok önemli bilgileri kendi devrindeki -ve kitaplara kaydedildiği andan itibaren de sonraki insanlara aktararak büyük bir kültür mirasının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu açıdan bakıldığında Ka'bu'l-Ahbâr'ın bilgi birikimi sadece klasik İslâm ilimleri açısından değil, aynı zamanda tarih, dinler tarihi, antropoloji açısından da büyük bir öneme sahiptir.

Atf: İsa AKALIN, "Yahudilik Kültürü Aktarıcısı Ka'bu'l-Ahbâr ve İsrâiliyât", *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XVII/1, 2019, ss. 7-62.

Anahtar Kelimeler: Ka'bu'l-Ahbâr, isrâiliyât, hadis, Ehl-i Kitap, Tevrat.